

3 1761 07920400 4

Szadeczky, Lajos
Szeremi Gyorgy elete es
emlekirata

DB
932
.2
SSS9

ÉRTEKEZÉSEK
A TÖRTÉNETI TUDOMÁNYOK KÖRÉBŐL.

KIADJA A MAGYAR TUD. AKADEMIA.

A II. OSZTÁLY RENDELETÉBŐL

SZERKESZTI

PAUER IMRE

OSZTÁLYTITKÁR.

XV. KÖTET. 7. SZÁM.

SZERÉMI GYÖRGY

ÉLETE ÉS EMLÉKÍRATA.

Dr. SZÁDECZKY LAJOS

L. TAGTÓL.

Ára 75 kr.

BUDAPEST.

1892.

ÉRTEKEZESEK

A TÖRTÉNETI TUDOMÁNYOK KÖRÉBŐL.

Harmadik kötet. 1873.

I. szám. Egy fűbenjáró per a XVII. századból. *Nagy Ivántól.* 1873. 33 l. 10 kr. — II. szám. Adalék 1352-ből az Arany bulla néhány cikkének alkalmazásához és magyarázásához *Wenzel Gusztávtól.* 1873. 15 l. 10 kr. — III. Szám. Adalék az erdélyi szászok történetéhez az Andreanum előtti időből. *Wenzel Gusztávtól.* 1873. 24 l. 10 kr. — IV. Szám. Trentsini Chák Máté kortársai. *Botka Tivadartól.* 1873. 71 l. 30 kr. — V. Szám. Rajzok Erdély államéletéből a XVIII. században. *Szilágyi Ferencztől.* 1873. 135 l. 50 kr. — VI. Szám. Tanulmányok a góthok művészetéről. *Henszlmann Imrétől.* 1874. 24 l. egy képtáblával 10 kr. — VII. Szám. A magyarországi avar-leletekről. *Pulszky Ferencztől.* 1874. 12 l. 10 kr. — VIII. Szám. Felsőbüki Nagy Pál emlékezete. *Tóth Lőrincztől.* 1874. 64 l. 30 kr. — IX. Szám. Palugyay Imre emlékezete. *Keleti Károlytól.* 1874. 10 l. 10 kr. — X. Szám. Magyarországi tanárok és tanulók a bécsi egyetemen a XIV. és XV. században. *Fraknoi Vilmostól.* 1874. 92 l. 30 kr.

Negyedik kötet. 1874.

I. Szám. Nápolyi történelmi kutatások. *Óváry Lipóttól.* 1874. 17 l. Ára 10 kr. — II. Szám. Stibor Vajda. Életrajzi tanulmány. *Wenzel Gusztáv* rendes tagtól. 70 kr. — III. Szám. Júda, Izrael és Aram. Történelmi tanulmány. *Beöthy Leótol.* 60 kr. — IV. Szám. Az egri vár 1687-diki feladásának alku-pontjai és a törökök maradványai Egerben. *Balássy Ferencz* lev. tagtól. 50 kr. — V. Szám. A pelasz kérdés mai állása s a jobbágyság a helleneknél és rómaiaknál. *Ribáry Ferencztől.* 30 kr. — VI. Szám. Pemflinger Márk szász gróf élete. *Fabritius Károly* lev. tagtól. Ára 1 frt.

Ötödik kötet. 1875.

I. Szám. Révay Péter és a szent korona (1619—1622.) 44 l. 40 kr. — II. Szám. Ifj. Báró Wesselényi Miklós. Élet- és korrajz. *Szilágyi Ferencz* lev. tagtól. 50 kr. — III. Szám. A Szörény vármegyei hajdani oláh kerületek. *Pesty Frigyes* l. tagtól. 40 kr. — IV. Szám. Nádasdy Tamás első követsége Erdélyben 1540. *Szilágyi Sándor* rendes tagtól. 30 kr. — V. Szám. Idősb. b. Wesselényi Miklós. Élet- és korrajz. Irta *Szilágyi Ferencz* l. tag. 50 kr. — VI. Szám. Házasság-tervezés Erzsébet Anglia királynője és Károly osztrák főherceg között 1559—1561. *Wertheimer Edéltől.* 45 kr.

Hatodik kötet. 1877.

I. Szám. Margum és Contramargum helyekvése. *Ortway Tivadar* lev. tagtól. 45 kr. — II. Szám. Az utolsó Árpád-házi király trónra lépte. *Nagy Iván* r. tagtól. 20 kr. — III. Szám. Emlékbeszéd nagyajtai Kovács István fölött. *Szilágyi Sándor* r. tagtól. 10 kr. — IV. Szám. A germanizálás történelméből a két magyar hazában. *Szilágyi Ferencz* l. tagtól. 20 kr. — V. Szám. A Ghyeczeyek Erdély történetében, különös tekintettel a kormányzási intézményre. *Jakab Elek* l. tagtól. 40 kr. — VI. Szám. Az alsó-magyarországi bányavárosok küzdelmei a nagy-lucei Dóczyakkal. *Wenzel Gusztáv* r. tagtól. 40 kr. — VII. Szám. Kritikai adalékok Margum történetéhez. *Ortway Tivadar* l. tagtól. 30 kr. — VIII. Szám. Emlékbeszéd Czinár Mór m. akad. l. tag felett. *Ipolyi Arnold* r. tagtól. 20 kr. — IX. Szám. Brankovics György rácz despota birtokviszonyai Magyarországon és a rácz despota cím. *Pesty Frigyes* lev. tagtól. 30 kr. — X. Szám. Carrilo Alfonz diplomatai működése (1594—1598.) *Szilágyi Sándor* m. akad. r. tagtól. 30 kr.

Hetedik kötet. 1878.

I. Szám. Nagyvárad elvesztése 1660-ban. *Deák Farkas* l. tagtól. 20 kr. — II. Szám. Adatok a »Nagy« Csáky István életéből. *Deák Farkas* l. tagtól. 20 kr. — III. Szám. Tanulmányok Erdély XVIII. századbéli jogtörténetéből. *Jakab Elek* l. tagtól. 40 kr. — IV. Szám. Ludányi Tamás egri püspök. *Balássy Ferencz* l. tagtól. 20 kr. — V. Szám. I. Rákóczy György és a diplomácia. *Szilágyi Sándor* rendes tagtól. 50 kr. — VI. Szám. Gr. Prokesch-Osten Antal

J. T. 920/6

SZERÉMI GYÖRGY

ÉLETE ÉS EMLÉKÍRATA.

ÍRTA

Dr. SZÁDECZKY LAJOS.

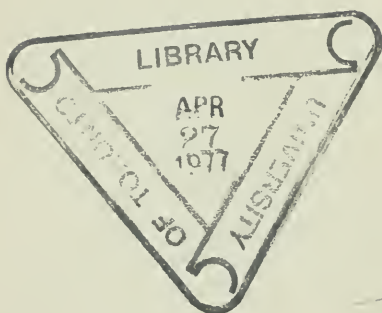

J. T. 574. X. 7.

BUDAPEST.

KIADJA A MAGYAR TUD. AKADÉMIA.

1892.

DB
932
.2
S959

E L Ő S Z Ó.

Szerémiről írt kútfő-tanulmányomat egy-két megjegyzéssel kell bevezetnem.

A munka két részből áll. *Ez az első rész* (I—III. fejezet), melyet a M. Történelmi Társulat márcz. 3. gyűlésén felolvastam, s mely az író életrajzával, műve ismertetésével és kritikájával foglalkozik, Szerémi *nyomatott* szövege alapján készült (s utólag a bécsi codex alapján javíttatott); *a második rész* (I—IV. fejezet) Szerémi *kézírti* példánya alapján készült s a kiadás hibáit és hiányait van hívatva kijavítani és pótolni.

Midőn az első részszel elkészültem, éreztem, hogy Szerémi munkája kiadásában sok hibának kell lenni, s nehogy ezek alapján téves következtetésekre jussak, látni kívántam a kéziratot. A codexet Bécsből lekértevén s összeolvastván, százakra menő hibát, eltérést, kihagyást találtam. Így keletkezett munkám második része, a mely a kiadás hiányait tünteti fel és pótolja addig is, míg az emlékirat új kiadást érne.

Ez által munkám feladata és jellege megváltozott és súlypontja erre a második részre szállott át. S minthogy így leglényegesebb részét egy akadémiai kiadvány kritikája, javítása és pótlása képezte, ki kellett kérnem az első részt is a Történelmi Társulattól s a másodikkal együtt az Akadémia foruma elé adni.

Mindez néhány hónappal késleltette munkám kiadását. S ez alatt az idő alatt (a véletlen különös találkozásából) Szerémiről egy az eddigieknél nagyobb és jobb munka jelent meg, *Erdélyi Lászlótól*. Sajnálom, hogy erre a munkára (mely az én tört. társ. felolvasásom után másfél hónappal jelent meg) teljesen sajtókész munkámban többé nem reflectálhattam; munkám actualitását az által csak fokozhattam volna; de ahhoz kellett volna átalakítanom kész dolgozatomat, a mi megjelenésében még inkább késleltette volna. — Megjegyzéseimet tehát Erdélyi munkájára másutt fogom megtenni. Itt csak annyit constatálok, hogy ítéletünk sokban találkozik, sokban

eltér egymástól. A találkozás okát nem keresem valami csodás divinatióban; abban sem, hogy neki alkalma volt felolvasásomat meghallgatni, hanem egyszerűen abban, hogy mind a ketten egy és ugyanazon alapon és forrásból, Szerémi munkájának beható kritikája alapján dolgoztunk s így egymástól távol és függetlenül hasonló következtetésekre juthattunk. A miben pedig ítéletünk és felfogásunk eltérő, az nagyrészt onnan származik, mert én a kéziratot is áttanulmányozva, a kiadás hibái és hiányai által több téves következtetést elkerülhettem, a mibe Erdélyi beleesett. Így pl. ő messzemenő következtetést épít arra a feltevésére, hogy Szerémi a Lajos király haláláról szóló kesergő levelet nem is ismerte, nem hogy írta volna, s kisüti, hogy ki (Tatai) írta; ebből indul ki a codex másolat voltának bizonyítására; ebből jut téves következtetésre Lajos király halála kérdésében. Pedig mindezt az okoskodást (9—12 és 121—131. l.) egyetlen szóval megdönti Szerémi kézírata, a mely utolsó lapján (a mi a kiadásból csodálatosképen kimaradt s én közlöm pótlásul) elmondja, hogy *ezt a levelet ő maga írta*. (Hogy Tatainak mennyi része van benne, azzal munkám végén én is foglalkozom.) Ép ily ingatag alapon áll Erdélyi-nél Szerémi nyelve és írálya méltatása, a hol több következtetése sajtó- és másolási hibákon épül. Ny tévedésektől engem megóvott a kézirat tanulmányozása. Hogy egyébként munkám mennyit ér, annak megítélését az elfogulatlan kritikára bízom.

A munka két részben jelenik meg, részint azért, mert ez az első már magában is meghaladja az akadémiai értekezések szűkre szabott keretét; főkép pedig azért, hogy a második rész (»Szerémi Emlékirata kiadásának hiányai«) mellékelhető legyen a kiadásnak még készletben levő példányaihoz.

Kolozsvárt, 1892. május hó.

SZÁDEECZKY LAJOS.

BEVEZETÉS.

Történetírásunk történelme nincs megírva; a magyar történelem kútforrásainak rendszeres ismertetését, bírálatát történetíróink közül még senki sem kísérlette meg.

Nevezetes, hogy az első, bár gyöngye kísérletek e téren külföldi íróktól származnak.¹⁾

A ki a történetírás módszerével és feladatával tisztában van, az tudja, hogy a kútfők kritikája nélkül *valódi történelmet* írni nem lehet; hogy a történetíró a milyen nagy hasznát veheti gondos kritikával egy-egy megbízható kútfőnek, ép annyira félrevezethet s az igazi történelem meghamisítására szolgál egy-egy megbízhatatlan forrásmunka gondatlan használata.

A történetírás kiindulási pontja tehát a kútfők alapos kritikai tanulmányozása. S ebben a magyar történetíró — sajnos — legnagyobb részt a maga erejére van utalva; magának kell ezt az alapvető, előkészítő munkát végezni, mert kútfő-kritikai művekben történetirodalmunk vajmi szegény.

Az utóbbi években ugyan e tekintetben is üdvös haladást észlelhetünk, s ha történetírásunk egész körét felölelő munkákkal nem dicsekedhetünk is, nem egy történeti kútfőnk-ről nagybecsű forráskritikai művek jelentek meg.

Legelső helyen említendő, mintaszerű s irodalmunkban eddigelé páratlan *Salamon* Ferencz tanulmánya a bizanci hadi Taktikákról, főkép Bölcsh Leo és Biborban-született Konstantin császár munkáiról, melyek alapján a magyarok

¹⁾ A magyar történetírás történelme, írta *Flegler* Sándor. A magyar történelem kútforrásai, írta *Sayous* Eduárd. Fordította mindkettőt ifj. *Szinnyei* József. Megjelent az Olesó Könyvtár 38. sz. Budapest 1877.

hadszerkezetét a vezérek korában mesterileg megalkotta.¹⁾ — Salamon Ferencz Budapest történetében is az eddig megjelent három kötetből egyet (a III-ikat) a kútfők bírálatának szentelt.

Az árpádkori kútfők ismertetésének és bírálatának azonkívül is egész irodalma támadt a magyar és német történetírásban. Béla király névtelenül is híressé lett jegyzője valóságos tengeri kígyójává vált történetírásunknak. Körülötte forog a honfoglalás történetének, a székelyek eredetének, az oláhok Erdélybe költözésének az utóbbi években nagy buzgalommal tárgyalt s általános érdeklődéssel kísért vitás kérdése.²⁾

Történetünk legrégibb forrásai felett a régebben megindult vitának újabb lökést adott néhány év előtt a honfoglalás ezredéves ünnepének kérdése. Legkiválóbb történetíróink közül többen foglalkoztak ebből az alkalomból a kútfők bírálatával és adataik értékesítésével. — De hogy mily nehéz dolog az egymással sokszor ellentétes kútfők egyeztetése, mutatja az a körülmény, hogy csak a honfoglalás idejének megállapításánál a hányan amnyiféle eredményre jutottak, úgy hogy végkép eldöntve a kérdés máig sincs.³⁾

¹⁾ A magyar haditörténethez a vezérek korában. Századok 1876—1877. évf.

²⁾ *Hunfalvy* Pál »Magyarország ethnografiája« indítja meg a vitát újabban (1876.), a melyet egy sereg értekezés követ pro et contra. *Szabó* Károly a »Magyar Vezérek korá«-ban elfoglalt álláspontját, a székelyek hun-eredetét s a nemzeti hagyományt védelmező értekezései (A »székely nemzeti névről, A m. o. székely telepekről, A székelyek régi törvényeiről és szokásairól stb.) 1890-ben külön kötetben is megjelentek: »A régi székelység« cz. a. Kolozsvárt 1890-ben. *Hunfalvy* Pálnak a saját theoriáját védő és magyarázó értekezései szintén leginkább a Századokban jelentek meg. Így: A székelyek. Felelet a székelyek hun-scytha eredetiségére cz. a. 1880. A székely kérdéshez 1881. stb. A magyar nemzeti krónikák. 1890. A székelyek eredetéről már a század elején folyt vitát s a történeti kútfők tanúságát értelmesen foglalja össze *Kállay* Ferencz Históriai értekezése a nemes székely nemzet eredetéről, Nagy-Enyeden 1829.

³⁾ Ld. A millenarium az Akadémiában. A tört. biz. jelentése. *Pauler* Gynla, *Salamon* Ferencz és *Szabó* Károly munkálatai. Melléklet a »Századok« 1883. II. füzetéhez. — *Botka* Tivadar a millenariumról írt értekezései a Századok 1878. és 1881. évfolyamában. — *Csuday* Jenő: A honfoglalás éve. (Különnyomat a »Vas megyei rég. Évkönyv« 1891. évf.)

Árpádkori kútfőink egy része magyar fordításban is megjelent¹⁾ s az egészét felölelő kútfő-kritikai munka is van róluk.²⁾

De mennyi az anyag még ezeken kívül; mily sok történeti kútfő vár még a közelebbi századok történelméből rendszeres ismertetésre s bírálatra. — Ezekkel szemben legnagyobb részt azokra az ismertetésekre és bírálatokra vagyunk utalva, melyekkel a kiadók egyik-másik régi történetírónk munkáját bevezették. Az akadémia Monumentáiban megjelent kútfők mindegyikéről nyerünk annyi a mennyi tájékoztatást a sajtó alá rendezőktől, de még ezeknél is sok a pótolni való. Még rosszabbul állunk a magán kiadásban megjelent történeti munkáknál, a melyeknél néhol nagyon sovány tájékoztatással kell beérnünk, néhol ez is hiányzik.

Történetek pótlások, jelentek meg tanulmányok e téren is. Egyik-másik régi történetírónról olvashatunk értekezéseket a Századokban, a Budapesti Szemlében, sőt régebbi tudományos folyóiratainkban is³⁾; de a munka nagyobb része még hátra van s reánk, vagy tán a jövő nemzedékre vár.

¹⁾ Szabó Károly: Magyarország történetének forrásai az Árpádházi vezérek és királyok korából. Szabó Károly lefordította Leo császár Taktikáját és Konstantinus Porphyrogenétta munkáját is. — Az első megjelent az Új M. Múzeum 1851—52. évf.; a második a M. Akadémiai Értesítő I. kötetében (1860). — Anonymusnak van régebbi fordítása is: »Magyar Sunád avagy I. Béla királynak nevetlen író-deákja, ford. Mándy István, Debreczen 1799. cz. a.

²⁾ A magyar történet kútfői az Árpádok korában, írta Marczali Henrik, Budapest 1880.

³⁾ Ilyen Zsilinszky Mihály érdekes, de rövid tanulmánya Szerémiről (Havi Szemle 1878. f. I. k.); Bonfinius Antal történetíró jellemzése ugyanattól. Századok 1877. — Heltai Gáspár élete és művei ugyanattól. Bp. Szemle 1883. — Szerémi György emlékirata (tartalmának rövid kivonata). Zilahy Károlytól. Bp. Szemle 1860. 160. — Marino Sanuto Magyarországról 1496—1501. Wenzel Gusztávtól. Századok 1871. — Forgách Ferencz a történetíró életéhez. Károlyi Árpádtól. Századok 1880. — Magyar történetírók életéhez több apró közlemény van a Századok első évfolyamaiban is, így az 1874-ben I—IV. közl. Rozsnyay Dávid, Babócsay Izsák, Mikes Kelemen, Jesseni János életéhez Thaly Kálmántól és Sütő Józseftől. — Istvánffy munkája fordításairól Nagy Iván írt a Századok 1869. évf. — Szerémi György életéről Dudás Gyula, Századok 1886. Szerémi

Hazánk és nemzetünk ezredéves történetének ünnepére, a mikorra nagyszabású történeti művek íratására történetek előkészületek, gondoskodnunk kellene történetírásunk történetének megírásáról, történeti kútforrásaink rendszeres ismertetéséről és kritikai méltatásáról is. A második ezredév történetírásának alapját ezzel kellene megvetnünk, biztos talaját előkészítenünk.

Egyesült erővel, vállvetve sokat végezhetnénk addig, ha mindenki, a ki egy-egy korról, vagy valamely történetíróval behatóan foglalkozott, tanulmányának eredményét közzétenné s adalékokkal járúlna kútforrásaink tisztázásához.

Ilyen adalékokkal kívánok én Szerémi élete és emlékirata ismertetéséhez, méltatásához járulni. Reconstrualni kívánom az adatok tisztázásával életrajzát, ismertetni akarom tömör vonásokban, dióhéjban, munkája tartalmát, méltatni emlékiratának kútforrás értékét, rámutatni hibáira, feltárni chronologiai zűrzavarát. A miket Wenzel a munka kiadásának bevezetésében ír róla, azokat ismételni nem, inkább pótolni s a hol tévedést észlelek, azt kijavítani igyekezem. Remélem, sikerül kimutatnom, hogy mennyi érték tulajdonítandó Szerémi emlékiratának: hogy műve nem (mint Wenzel hiszi s a bécsi codex hirdeti) eredeti sajátkezű kéziratban, hanem hibás *másolatban* maradt reánk: hogy *chronológiája* zűrzavaros és megbízhatatlan: hogy a függelékben kiadott »kesergő levél Lajos király haláláról« kinek a munkája.

Végül az egyetlen kézirati példánnyal való gondos összeolvasás alapján kimutatom a kiadás legfőbb, lényeges hibáit. Közlöm a kimaradt részeket. Összeállítom a főbb értelemzavaró hibákat s függelékben kiadom az Epistola flebi-

György emlékirata, u.-attól, 1886. Szerb volt-e Szerémi? u.-attól. Századok 1887. — Brutus Mihály, Báthory István udv. történetírójáról. *Fraknói Vilmos. Századok* 1887. — Brodaries István élete és működése. *Székelty Samutól. Történelmi Tár* 1888. évf. — Kemény János önéletírásáról *Deák Farkas »Rövid észrevételek«* cz. a. (Akad. tört. értek. 1885. V. sz.) — Bethlen Miklós önéletírásáról, a Magyar Helikonban megjelent életrajzban, ugyancsak Deák Farkas közöl érdekes kritikai megjegyzéseket. stb. stb.

lisnek a kiadásból kimaradt befejező részét s egy jellemzetes episod feljegyzését Bécs 1485-iki ostromáról és bevételéről.

*

A XVI-ik század egyik legeredetibb és legsajátságosabb történetírója a Szerémségből, a dunaparti Kamenitz, akkor magyarosan Kamáncz vagy Kamonecznak nevezett városból származó »*György pap*«, előbb II. Lajos-, majd Szapolyai János királyunk udvari káplánja.

Történetírásunk őt *Szerémi György* néven ismeri (Georgius Sirmiensis-nek nevezvén meg magát munkája elején); de igazi családi neve minden valószínűség szerint Kamánczi, vagy Kamonezi volt¹⁾

Emlékirata Magyarország romlásáról, amely hazánk története legmozgalmasabb és válságosabb korának hetven—nyolczvan esztendejét (1456—1543.) öleli fel, sajátos vegyülete az igaz történeteknek és mesés hírléleknek; a naiv őszinteség és elfogultság —, a jólétesültség és könnyen hívés —, a fontoskodás és együgyűség nyilvánulásainak.

Ezek a mindvégig nagyon érdekes történeti munka kiváló

¹⁾ Ezen a néven szerepel *Kamanczi Gergely* váradi kanonok (1539. 1556—57.), esornai prépost. Ferdinánd király káplánja, a ki (mint történetírónk) Kamanczról B.-Gyulára szakadt szerémségi családnak volt tagja. Gyulán háza is volt, melyet 1561-ben nővérének Katalinnak s férjének Kamanczi Csejthy Balázsnak adományoz. Kutatásaim közben kiterjesztettem figyelmemet arra is, hogy ez a Kamonezi *Gergely* nem egy és ugyanaz-e a mi *György*ünkkel? A Georgius Gregoriussal oly könnyen összetéveszthető, hogy *Haan* Lajos Békésvármegye hajdانا II. k. 180. l. a fennebbi gyulai házról szóló adománylevélben elől *Georgius* Kamonezit ír (a győri káptalan oklevelében), másodszor már ebben is *Gregorius*nak íratik. E névcserére vagy zavarra azonban nem sokat építhetünk. Kamonezy Gergely kanonok másutt mindenütt következetesen Gregorius-nak íratik. Így nevezi őt *Bunyitay* V. A váradi püspökség történetében (II. k. 187. 222.), így találta az esztergomi levéltárakban gyakran és mindig következetesen feljegyezve, mint azt velem közölni szíves volt. De ha a mi Szerémi (Kamanczi) Györgyünk nem egy is Kamanczi Gergelylyel: életviszonyaik sok közös vonása (kamanczi származás, gyulai lakás és illetőség, váradi püspöki káplánság, ill. kanonokság) arra vall, hogy közel rokonok lehettek.

előnyeinek —, de egyszersmind nagy fogyatkozásainak közös forrásai.

A mi kedélyes udvari regélőnk, mint egész életében előkelő főurak és koronás királyok udvarában s közvetlen közelében élő és forgolódó benfentes, sokat látott, hallott és megtudott, a mi érdekesen jellemzi kora — a mohácsi vész idejebeli Magyarország — viszonyait, legfőbb szereplőit; de mint együgyű, mondhatnók korlátolt eszű, naiv ember s hiányos készsége mellett tudákos és fontoskodó író-diák — akár csak egy középkori krónista barát, bár sokkal beszéde-sebb és kedélyesebb kiadásban — a dolgok mélyébe látni nem tudott, az emberek jelleméről, a politikai viszonyokról s az ország közállapotáról magának tiszta, világos ítéletet alkotni képes nem volt. — Látja a tényeket, de azok okait és következményeit helyesen megítélni képtelen; a politika, diplomácia legfontosabb tényei iránt érzéke nincs; őt inkább csak a külsőségek, a kézzelfogható, szemmel látható dolgok érdeklik s e mellett mohón kap mindenben, a mi mesés, mondaszerű, feltűnést keltő, titokzatos és borzadályos.

Az ő saját külön históriái, melyeket az országos történelem keretébe sző, valóságos rémdrámák. — Az udvari pletykák, a borzadályos mendemondák, a rejtélyes hírlelések, az orgyilkossági és mérgezési históriák egész sorozata benne kész-séges hívrőre és feljegyzőre találtak.

De ezek mellett itt-ott a közállapotoknak, vagy a közvéleménynek természetesebben s egy-egy esetvonással találóbban kifejezést adni a XVI. század történetírói közt senki sem tud. Így a mohácsi vész utáni kétségbeesést és fejetlenséget néhány, az életből ellesett vonással (pl. hogy a török elől erdőkben, barlangokban rejtőző nép, magok az anyák a síró kisdedeket, nehogy árulójok legyen, örökre elnémitották, vízbe dobták, vagy földbe ásták¹⁾) megkapóbban rajzolja, mintha hosszasan részletezné. — Vagy a két budai ostrom alatt 1530. és 1541-ben szenvedett inséget mily érdekesen illusztrálja azzal, hogy (1530-ban) a törökök a lóhús fogytával már a kövér asszonyo-

¹⁾ A beszélni tudó gyermekek így könyörögtek anyjuknak: Kedves anyám, ne temess el, többet nem sírok. (124. l.)

kat akarják megsűtni s Szapolyai az ostrom után lópaprikással vendégli meg a várvédelemben részt nem vett urakat; s hogy a második ostromzár idején (1541-ben) annyira felemésztettek a várbeliek minden marhát, lovat, hogy azután Izabella királyné a szultántól kapott ökrökön indul Budavárából Erdély felé s Tisza-Varsányon eszeréli be az ökröket lovakért.

A kevés szóval sokat kifejezés ügyessége nyilvánul a jellemrajzoknál is. Egy-egy találó példabeszéddel sok jellemzetes vonását örökítette meg pl. Szapolyai Jánosnak. Így midőn Ferdinánddal szemben gyöngeségét, elasszonyosodott férfi (effeminatus homo) voltát korholja; elnevezi őt »*Katalin király*«-nak; midőn elmondja, hogy jó és hű tanácsosait könnyelműen feleserélte újabbakkal, hűtlennel: malitiosusan idézi a régi magyar példabeszédet, hogy *tótnak vadalma a fűgége*; midőn még az árulókkal szemben is tanúsított jámborsága miatt kifakad, azt azzal a példabeszéddel illusztrálja, hogy »*tot pech (kutya?) nem mérgös*«; midőn a Ferdinánd-párti Török Báliut elfogja a Szapolyai-párti Bodó Ferenczet, Ferdinánd szájába ezt a jellemzetes mondást adja: *ebbel ebet marattatok*.

Munkájának egyáltalában a közvetlenség, a naiv őszinteség és szókimondás s előadásának élénksége (gyakorta párbeszédes formája) sajátos zamatot kölcsönöz, de a köznapi egyszerűségből lépten-nyomon kiérezhető együgyűség egyszersmind óvatosságra int, hogy históriáit (ha még oly érdekesek is) tartózkodva s kritikával fogadjuk. — Munkája ugyan, (ha eltekintünk is a köztörténeti becses részekről), mint az udvari pletykák s a közvéleménynek megörökítője is nagybecsű kortörténeti mű; csak magasabb történetírói felfogást, s megbízható ítéletet ne keressünk nála.

Tartalmához teljesen illő a műnek formája s nyelvezete. Sajátságosabb formájú s tökéletlenebb, az egyéniség bélyegét annyira magán viselő munka nincs több irodalmunkban. Mint egy udvari regős (a szó legprózaibb értelmében) elkezdí mondókáját 1456-on (szerinte 1484-en) s időrendben — néha ezt is összezavarva s eleinte nagyokat szökdelve — lepergeti 1543-ig. A fejezetekre (capitulum) osztásba s tartalom jelzésbe már a legelején belefárad s onnan kezdve (a 33. laptól 401-ig) egy folytában, minden megszakítás vagy bekezdés nélkül folyik az

elbeszélés egészen végig.¹⁾ S nyelvezetének darabos és esonka mondatoktól hemzsegő konyha latinsága. — a mely nem ismer sem nyelvtani szabályt, sem genus-t, casus-t, numerus-t, de még az alany s állítmány szükséges voltát sem. — csak azt az egy kárpótlást és enyhülést nyújtja, hogy kiéreztetni a magyarul gondolkozást s át meg át van szöve eredeti magyar (itt-ott szerb és török) szavakkal s kifejezésekkel.

I.

Szerémi György életrajza.

Miként minden emlékirat, a Szerémié is annyira össze van forrva írója egyéniségével, hogy a mű méltatását az író életrajzával kell kezdenünk. — Munkájában a világ az ő személye körül forog, mint látható központ körül. Az ő álláspontján kell azért mindenk előtt elhelyezkednünk, hogy az ő lelki világát s az ő látó-határa körét áttekinthessük. Ez adja a kulcsot a munka megértéséhez.

Szerémi György 1490. körül született Szerémvármegye Kamáncz (ma Kamenitz) városában¹⁾, a hol atyja valószínűleg Corvin János herczeg szolgálatában állott. Erre enged következtetni a család magasztalása s az, hogy Györgyünk ifjú korában a herczegi család birtokában levő Gyulára kerül, a hová Corvin János özvegye, Frangepán Beatrix, gyermekeivel lakását Szlavoniából 1506-ban áttette.

Itt élt s végezte iskoláit néhány évig a fiatal Szerémi György, a papi pályára készülve a gyulai seminariumban.

Nyilvános szereplésének első nyomául azt jegyzi fel művében, hogy (1508—1510) a gyulai *székes egyházban énekeze'ő* (praecentor) volt s mint ilyen a Corvin János árvája Erzsébet herczegnő temetésén zsoltárokat énekelt nyolcz társával, a miért nyolcz márka jutalmat kaptak.¹⁾ Két év múlva, midőn Frangepán Beatrix, a Corvin János özvegye, (1509-től) második

¹⁾ A X. (XIII.) fejezeten túl Wenzel folytatta a fejezetekre osztást s több-kevesebb szerencsével a pontokba szedést az utolsó (CXI) fejezetig.

¹⁾ *Et ego praecentor eram in ecclesia parochiali, et cum sociis cantaveram psalterium octo personis, et octo marcas dederunt.*

férjének, a durva Brandenburi György őgrófnak állítólagos kínzásai következtében elhunyt (1513¹⁾). clericusunk az ő temetésén is zsoltárokat énekelt tíz diákkal, a miért — nem felejtí el feljegyezni, hogy — jól megtraktálták őket.²⁾

Pappá szenteltetése után főpapok, főurak és királyok udvarában szolgált mint káplán, tudtunkkal mintegy harmincz évig. Egy ideig Perényi Ferencz váradi püspök káplánja volt, a hol úgy látszik Pöstyéni Gergely várnagy fiát Ferenczet is tanította; de ez nem tartotta őt vissza attól, hogy szóki-mondó természetéhez híven, be ne vádolja a kapzsi várnagyot a püspöknél, hogy a váradi püspökség javaiból tíz hordó mézet, kétszáz úrtányt és hatezer márkát martonosi házához vitetett; a minek következtében a püspök vizsgálatot indított a várnagy ellen s még többet talált nála, mint Szerémi jelentette³⁾.)

Szerémi Váradról Budára ment, és pedig úgy látszik mindjárt a királyi udvarba. Budán 1520. táján már jó barátokkal s ismerősökkel dísekszik. 1521-ben, midőn az alduai városok, u. m. Nándor-Fejérvár, Zimony, Zalánkemény polgárai, mint naszádosok Budára jönnek, hogy a királytól 3 év óta elmaradt zsoldjukat kérjék: Szerémihez, mint ismerősükhöz fordulnak, hogy kérvényt írjon számukra; és ő tolmácsolja nekik a nyert kedvezőtlen válaszokat, mint a szerb nyelvet jól tudó földijök.

Az alduai naszádosok egy hónap múlva újra feljöttek kérni a királytól zsoldjukat. Ő szegény fizetett volna — úgymond — de neki nem volt annyija sem, a min egy tál ételt főzethetett volna asztalára, mert minden jövedelmét az urak kezelték. Az udvari szakács ebédet s vacsorát is csak úgy tudott sokszor főzni, hogy a főpapoktól s uraktól koldult

¹⁾ Szerémi szerint Brand. György kincseiért faggatta s mintán hol-létüket el nem árulta, durván megverte s ennek következtében halt volna meg (45. l.).

²⁾ Et eciam pro ea cantavi psalterium cum decem personis scolasticis, et laute tractaverunt.

³⁾ Munkája 132. l. Pöstyéni ellen beszél, midőn ezt János király tanácsosává választja (132). Pöstyéni később pártfogolja őt (u. ott 211. l.) s ő temeti el fiát Ferenczet S.-A.-Ujhelyen, a kiről azt mondja »ab infancia emu docebam«. (u. ott 212.)

reá pénzt. A pécsi püspök egy ízben száz márkát adott a szakácsnak a királyi konyha szükségleteire, Szerémi tudtával. A kincstartó most is elútasította a naszádosokat. Ők erre kijelentették, hogy tovább így nem szolgálhatnak, két zászlójukat a királyi palota udvarán lévő kúthoz kötötték s »isten veled Magyarország!« búcsúszóval naszádjaikon a Dunán hazájokba leveztek. Pedig rövid időn nagy szükség lett volna az elútasított naszádosokra. A szultán Nándor-Fejérvár ostromára készült s indult 1521-ben. Szerémi maga is részt vett az 1521-iki táborozásban. Báthory Endre, mint a naszádosok kapitánya, felszólította, hogy menjen vele a táborba.

A midőn — úgymond — Báthory málhait csomagolta a hajókra, ott látott engem bámészkodni a Duna-parton s azt mondá nekem: mit heveréssel itt, én téged száz gyalog élére állítalak, mint tisztet és hópénzt fogsz kapni. A mit én hallván, mondám: szívesen nagyságos uram, kész vagyok veled menni mind halálig. De légy ellátva az útra templomi ruhákkal is, György pap — tette hozzá Báthory — mert én mise nélkül semmikép sem tudok ellenni. Szerémi tehát felkészült és vígan indult a vezérrel s 600 pest-budai vitézzel a Dunán lefelé, háromszor kiáltván a Jézus nevét búcsúzóul. Az ifjú királyné (kinek menyekzője és koronázása a hadjárat miatt elhalasztatott) az ablakból nézte indulásukat. Midőn Báltára érkeztek, Báthory ott kiszállott, hogy búcsút járjon a vérző kereszthez, melynek akkor ott csodájára jártak; s míg ő a Megváltó előtt ünt vérénél bűnbocsánatot volt keresendő, addig maga helyett Szerémit tette a naszádosok viczekapitányává. Mintán azonban Báthory harmadnap sem tért vissza, a tisztetek felkérték Szerémit, menne be Báltára, s sürgesse meg a vezér visszajövetelét, mert távolléte miatt mindennap verekedések és szökések történtek a táborban. Szerémi el is ment két szolgáljával és megtalálván a vezért Nagy Ágoston házában, előadta csapata kérelmét. Báthory azt felelte, hogy: jaj nekünk magyaroknak, György atya, mert a török császár elfoglalta Nándor-Fejérvárt. Azután megebédeltette Szerémit és visszaküldötte, hogy készüljenek a harcra. Megfuvatták a tárogatókat, háromszor felemelték a zászlókat, és tovább indultak a Dunán Erdődig, hol kikötöttek, hogy megvárják a királyt.

A király Mohácson hadi tanácsot tartott s a határ védelmére rendelte a csapatokat. Szerémi, Bánffy Jakab, a három kiválasztott vezér egyike mellett a Szerémségben (Bingulában) maradt az egész télen át hat hónapig, egészen Szt. György napig. (1522.)

Bizonyára ez a hat hónap az, melyre Szerémi mint a Bánffy Jakab mellett töltött káplánságra hivatkozik, akkor a midőn később Bánffy Jakabnak állítólagos megmérgeztetése történetét elbeszéli. Báthory István nádor lett légyen a bűnszerző, a ki gyűlölte Bánffyt. Szerémi is ott volt az ebéden. Bosnyák Tamás kir. főkonyhamesternél Logodon (Buda mellett), hol a Velenczéből hozott mérget a Bánffy borába keverték.¹⁾

Az 1521—22-iki táborozásból Szerémi Budára tért vissza s elfoglalta az udvarnál kápláni állását.

Még ugyanazon évben (1522-ben), midőn a budai udvar a bácsi (kalocsai) érsekségre s azzal együtt a Duna vonala védelmére Tomory Pált kívánja megüerni: Szerémi viszi meg neki a hírt, hogy a király és tanácsosai a pápától dispensatiót kértek zárdából való kilépésére s az érsekség elfogadására. Midőn Szerémi e célból Esztergomba indult. Bornemisza János budai várnagy (a kit mindig »vén« melléknévvel illet) levelet küld általa Tomorynak.

Épen a vár kapuja közt üldögélt — úgymond — s kérdezte tőlem: hova megyek?

Esztergomba, feleltem én, Tomoryhoz.

Kérlek — mond Bornemisza — vidd el neki ezt a

¹⁾ Quia astaveram, ego hoc videbam. (Emlékirata 86.) A kik eddig Szerémiről írtak, mindnyájan előbb említik Bánffy Jakabnál töltött káplánságát s azután Perényinél a váradi püspöknél; egyszerűen azért, mert ő munkájában amarra előbb hivatkozik (88. l.), erre később (131. l.). De ez mitsem bizonyít, mert míg a Bánffy udv. káplánságát az ő állítólagos megmérgezésekor említi, 1523-ban (Capellanus eram apud Banffy sex mensibus 86. l.) s alább az is kitűnik, hogy ez a káplánság az 1521¹/₂-iki táborozás alkalmára értendő, midőn a Szerémségben táboroznak együtt (et ego cum eo sex mensibus 99. l.); addig a Perényi mellett való káplánságát csak 1526. őszén — Perényi halála után — Pöstyéniről szólva mellékesen említi. Minden érv — időrendi, helyi — a mellett szól, hogy előbb volt Váradon káplán s azután jött Budára, s Bánffy halála után is ott maradt végleg az udvarnál; Váradon tehát előbb kellett lennie.

levelet, a melyet kezemben látsz, mert téged jól ismer és kedvel, s mondj meg neki, hogy adjon hitelt annak, a mit írtam.

A mint Esztergomba ért a zárdába, a barátok kérdezték tőle, hogy kihez jött. Tomory Pálhoz jöttem — úgymond. — No hát menj a kertbe, ott találod őt imádkozva, felelte egy barát, bár csak elvinné a jó isten tőlünk, mert nekünk nem tetszik.

— Azt hiszem, — felelte Szerémi — hogy ő is kifelé igyekszik már a zárdából, mert már megismerte a barátok gonoszságát.

Bemenvén a barátok kertjébe, Tomoryt ott hüvelyes vetemény alá földet kapálva találta. A mint ez őt meglátta, eldobta a kapát és elibe jött. Szerémi átadta a »vén« Bornemisza levelét, a mit ő köszönettel vett s közölte vele a budai híreket, izeneteket. Tomory nem nagyon örült e híreknek, s még Szeréminek is szemrehányást tett, hogy miért jár világi ruhában. »Uraságod is rövid időn kint lesz a zárdából — úgymond — mi már mindnyájan tudjuk, ő *felsége káplánjai*, hogy atyáságod lesz a bácsi érsek; ő felsége már elküldött a dispensatióért, tanácsosai akaratóból. Tomory azt jegyezte meg a dispensatióra: György atya nem olvastad-e, hogy a pápa egyszer dispensált egy katonát, s midőn ezt holta után barátja álmában tűzben égni látta s azt kérdezte tőle: miért lángolsz úgy, hisz téged a pápa dispenczált; ez azt felelte rá: de az úristen nem értett vele egyet s én elkárhoztam. — Így nyilatkozott Tomory a dispensatióról, s üdvözetekkel küldte vissza Szerémit.

Bornemiszának magának kellett őt később a király nevében a zárdából kihozni, s miután a Ferencz-rendiek, az u. n. »cseri-barátok« szürke csuháját azután sem tette le, a magyarok őt mind haláláig »*cseri-basú*«-nak nevezték.¹⁾ Szerémi a nagy tisztelet daczára, melylyel iránta mindvégig viseltetett, szintén így nevezgeti.

Szerémi az 1523—26. év között nyerhette a királytól az *aradi kanonokságot*: de nem soká lehetett távol az udvartól, mert a király visszahívatta.²⁾ Erről az időszakról (1523—

¹⁾ Emlékirata 105. l.

²⁾ Szapolyai kérdi tőle Tokajban (1526 őszén) »Et canonicus eras

1526) vajmi kevés feljegyzést találunk Emlékíratában önnagáról; és nem sokat az országos eseményekről sem, a mi valószínűvé teszi ama feltevésünket, hogy akkor lehetett távol az udvartól.

A mohácsi vést megelőző hadi készüléteket már ismét a kir. udvarból kísérhette figyelemmel.

Az 1526-iki táborozásban ő is részt vesz, de mindössze csak két hétig. A mohácsi csatatérre, a hol két káplántársa is elesett, nem kísérte el királyát. Visszatérése okául azt adja, hogy nagy visszavonást látott a főurak között, azért tért vissza Budára. Valóbbszínű, hogy nem bízott a harc szerencsés kimenetelében s önfentartási ösztöne (hogy ne mondjam: gyávasága) készítette a visszatérésre.

A mohácsi veszített csata híre másnap este (aug. 30.) érkezett Budára. A királyné egy német szolgálja hozta a szomorú hírt, a ki eszeveszetten rohant be a várba alkonyat tájon a királynéhoz, a ki éppen Thurzó Elekkel beszélgetett. Szerémi káplántársaival a várak előtt állva, maga is látta a gyász-hírnököket s nemsokára látták Thurzót izgatottan lerohanni a lépcsőkön, fedetlen fővel, mitsem szólva senkinek. Szerémi rossz sejtelemmel jegyzé meg: testvérek ez rossz jel, Thurzó uram mindig jókedvű szokott lenni, most pedig nagyon kedvetlen!

Szállásukra tértek. Szerémi az esztergomi érsek szállásán aludt Literáti Zsigmonddal, hogy őrizzék a prímás kincseit. Éjfélnélkor a virrasztó pinczester berohan a palotába s felkiált: Keljetek fel, mert a török leverte a magyarokat!

Szerémiék felriadva, látják, hogy a budai utczákon égő fáklyákkal rohannak a német polgárok s ládákkal, csomagokkal kezökben menekülnek Logod felé; mások a dunai hajókra igyekeznek kincseikkel megrakott ládákkal. A magyarok bámulva látják, okát nem tudják; hiába kérdik a németektől, ezek nem felelnek, mert féltik kincseiket. Nem sokára a királynét látják ötven lovas kíséretében menekülni a logodi kapun át udvarhölgyeivel, kiknek mindegyike égő fáklyát tu in Orodienſi«. »Sic, domine magnifice, ſed rex Ludovicus retrorſum ad capellam ſuam iterum preceperat mihi venire«. (127.)

tart vala kezében. Logodon várta meg kincseit, melyeket Thurzó a magáéival egyetemben hajnal hasadtáig szállíttatott utána 300 katonával. Hajnalban aztán kocsikon és lóháton tovább menekültek a bécsi úton. Velök és utánok a budai németek, a mint Szerémi másodmagával a prímás közeli házának ablakából végignézte.¹⁾ A magyarok azután sem mozdultak, miután a csatavesztésről értesültek, mert Szapolyai János segélyében reménykedtek, — a kit úgy vártak, mint a Messiást.

Midőn a nagy nemzeti szerencsétlenségről újabb elrémitő hírek érkeztek, a király káplánjai is menekülésre gondoltak, de előbb Alamizmás szent János hamvait hajóra tették és Pozsonyba szállították.²⁾

Szerémi Kassára menekült.

Midőn Szapolyai országgyűlést hírdet Tokajba 1526 őszén, a kassai polgárok társaságában Szerémi is oda megy. Szapolyai is ismerte őt, s midőn háza tornáczán sétálgatva megpillantotta, magához intette. Szerémi hozzáment s tétet hajtott. A vajda tudakozódni kezdett, hogy hová menekült el Budáról és most honnan jött Tokajba?

— Nagyságos és kegyelmes uram — felelt Szerémi — Budáról Kassára menekültem, onnan jöttem nagyságodhoz Tokajba.

Kérdezősködött aztán a királynénak Budáról való meneküléséről, és hogy mit csináltak Alamizmás szent Jánossal? Majd azt kérdezte, hogy: »te aradi kanonok voltál ugy-e?«

— »Igen, Nagyságos uram, de Lajos király ismét visszahívtott káplánjául.«

»És voltál vele te is a csatában?«

— »Két hétig vele voltam, de látván a főurak viszálykodását, visszatértem Budára; két társam azonban ott fekszik Lajos királylyal a mohácsi mezőn.« — Dóczy János jelen lévén, ajánlani kezdé Szerémit káplánjául a vajdának. A vajda kezet adott »én is odaadtam a magamét« — írja Szerémi — s parancsolta, hogy vele menjek. Csakhamar azután megfújták a tárogatókat, hogy mindenki készüljön Budára menni.

¹⁾ »Ut hoc anbo per fenestram intuebamus.« (123.)

²⁾ 124. l.

Szerémi Szapolyai szolgálatába szegődván, sorsának ez időtől fogva jó és balszerencséiben hű osztályosa volt. A szerencséiben elbizakodni nem volt oka, mert ő — bár többre vágyott — megmaradt egyszerű udv. káplánságában mindvégig; a balsorsban el nem csüggedett s megosztotta urával a hon-talanúl bolyongás keserveit is.

Tokajból vele indult (oct. 28.) Buda felé. Szerencsen a kolostorban haltak János apátnál, a kit Szapolyai csanádi püspökké nevezett ki. Szerémi büszke volt rá, hogy a vajda előbb az ő véleményét is megkérdezte s János apát később is hálás volt iránta, mint csanádi püspök.¹⁾

Egerben Várdai Pál püspök vendégei voltak, a ki »jól megtraktálta« a vajda urat. Még egyszer meghálván Hatvanban, másnap — Mindenszentek napján (1526. nov. 1.) — Budára érkeztek.

Szomorú látvány tárult fel ott előttök: füstölgó falak, az utczákon rothadó török és magyar holttestek. — Szomorúan, hallgatagon költöttek el estebédjököt, a mely után a vajda felszólította őt, hogy »György atya gondoskodjatok immár arról, hogy estére énekeljete«! — Oly nagy tiszteletben tartott engem egész úton — jegyzi meg — hogy Tokajtól Budáig mindig vele ebédeltem és vacsoráltam. Irnoka pedig, Menyhért, mindegyre kinevetett, a miért engem oly nagy tiszteletben tartott²⁾ — teszi hozzá naivúl.

Szerémi egy másik káplántársával bement a kápolnába, beharangoztattak és miséztek, a melyen János vajda Kun Kocsárd várnagygyal és sok más főúrral jelen volt.³⁾

Egy hétig maradtak Budán, s onnan Székes-Fehérvárra indultak az országgyűlésre. Martonvásáron szállottak meg éjszakára, másnap értek Fehérvárra. A városba bevonulván, Szerémi lovának gondozását egy jó emberre bízta, s tüstént Lajos király, egykori ura, holttestének látására sietett. És itt elbeszéli Lajos király állítólag Szapolyai György által orozva

¹⁾ 128. l.

²⁾ Et scriba sua semper me deridebat Melchior, quod me in magno honore tenebat (129. l.)

³⁾ 130. l.

történt megöletésének regényes történetét. a mint azt később Lengyelországban, majd meg egy a szekesői verekezésben részt-vett katona elbeszélése után hallotta. Midőn a holttestet meg-nézték, három cseh kard vágást találtak rajta — úgymond — de csak ők a papok titokban vizsgálták meg és vették észre és nem volt szabad másnak elbeszélniök, mint a vajdának.¹⁾

Érdekesen írja le a fehérvári országgyűlés történetét, Szapolyai királylyá választását, megkoronázását s némely úlnok főurak gúnyolódását s fondorkodását. — Főkép Perényi Péter ellen kel ki, a ki a koronát saját őrizete alá visszakövetelte. »Én meg akartam mondani a királynak, — úgymond — hogy ne adja kezéhez annak a tolvajnak a szent koronát, mert áll-hatatlan és csalárd. A király szállására mentem, de nem bo-csátottak be hozzám. Találkoztam Menyhért deákkal s mondtam neki: menj tüstént a királyhoz és monddjad neki, hogy át ne adja a koronát Perényi Péternek, mert baj lesz belőle. De az úlnok tanácsosok javaslatára még is kiadta.« Szerémi ezt any-nyira a szívére vette, hogy sem nem evett, sem nem ivott, hiába kínálták a lakománál az udvarnokok. »Bár ne ennétek, innátok ti se, bizony mondom, vérrel fogjátok kiadni. Ó ti szerencsétlen udvarnokok, bepiszkítottátok királyotokat s be-mártottátok a kloakába«. — Miért mondasz ilyet, pattant fel Menyhért deák? — »Azért, mert János király mihamar nagy bajba keveredik, azt hittem okos ember, de bolond módra cse-lekedett, midőn kiadta a koronát Perényinek, s azon felül az erdélyi vajdaságot, Török Bálintnak pedig a temesi ispánsá-got; jól jegyezzétek meg, immár kirekesztette magát Magyar-országból«. — Így folyt a vita még egy ideig. Szerémi szállá-sára sietett s otthon két udvarnok társát szintén szomorkodva s gondokba mélyedve találta az ebéd felett, melyet meg sem érintettek. »Bizony, baj van, György atya — mondák ők is — s még nagyobb baj következik«!²⁾

Perényi pedig — folytatja — elszárguldott a koronával, Budán meg sem állva — Füzérvárába (Abaujba), s ott elrej-

¹⁾ 133. l.

²⁾ 141. l. Megjegyzendő, hogy ezeket Szerémi már az ő itteni jós-latainak beteljesedése után írta (1545—47.).

tette erős helyre. A király pedig a helyett, hogy Ferdinánd ellen indúlt volna, Budára tért vissza, békés jámborsággal, mint egy classzonyosodott férfi. A gonosz nyelvek azt suttogták, hogy találóan nevezte őt Dósa György Zsarno vára alatt, midőn onnan Nándor-Fejérvár felé elfutott,¹⁾ »*Katalin vajdának*«, most már »*Katalin király*«. — »Azt hittük, jó pásztor lesz, a ki megvédi bárányait a farkastól. Sub molli pastore lupus lanam kakat.«²⁾

Szerémi is Budára ment a királylyal, a hol nem sokára alkalma nyílt neki a Bácsmegyében letelepedett szerbek s nagyralátó vezérük Jovan ezár a »fekete ember« érdekében (a ki ellen a magyarok erősen panaszkodtak) közbenjárni a királynál. — »Én írtam kérvényeiket — úgymond — s másféle leveleiket, mert nyelvüket jól tudom; a miért ajándékokkal tiszteltek meg.«³⁾

A szerbek mint földiei iránt, mindig kiváló rokonszenvel viseltetett s Jovan ezár dolgait nagy figyelemmel kísérte s jegyezte fel Emlékiratában.

A következő telet a király s vele Szerémi Esztergomban töltötte. A mint a hír Ferdinánd hadi készülleteiről, Perényi s Török Bálint hűtlenségéről kezd szállongani, Szerémi Petrovich Péter előtt, a ki a királylyal »*atyafi gyermek*« volt, újra szabad folyást enged zsémbelődéseinek, hogy: »úgy-e Péter uram, megmondtam Fehérvárott a koronázás napján, hogy a király rosszúl cselekedett, midőn Perényit erdélyi vajdává tette és a koronát a kezénél hagyta s hogy Török Bálintnak adta a temesi ispánságot«. — Hiába mentegette őket Petrovich, Szerémi nem tágított s tanácsolta, hogy hívassa a király őket magához, mert ő azt hallotta, hogy Perényi egy fekete »*gubá*«-ban Bécsben járt Báthory Istvánnal (a Ferdinánd-párt fejénél, kivel közeli rokonságban állott). Kár volt a régi hű tanácsosokat az árulók miatt mellőzni, azok, mint Basa György és Horváth Bertalan, e miatt mentek el, mert látták a királynak ostobaságát.

¹⁾ Wenzel közlése szerint: *sagardabat* (a mit ő nyilván a magyar *szágyuld* szó imperfectumának vélt), a kéziratban azonban »fugam dabit« áll.

²⁾ 142. l. Kedvelt kifejezése Szeréminek ld. 161. l. is.

³⁾ 143. l.

Nem hiába mondja a régi magyar példabeszéd, hogy »*tótoknak vad alma figéi*«¹⁾ (t. i. a tótnak a vadalma az ő fűgéje).

Alig hihető ugyan, hogy Szerémi ilyen gúnyos megjegyzést engedhetett volna meg magának a király *tót* (helyesebben családja dél-szláv) eredetére s éppen Petrovich Péter előtt; de minden esetre jellemző Szeréminek gondolkozására s *fontoskodó* jellemére, — akár mondotta légyen, akár csak írta későbbben.

Hogy valami erősen nem ragaszkodott ő maga sem Szapolyaihoz, következtethető ama vallomásából, hogy ő is el akarta hagyni a királyt, de Kőrös Miklós bízta, hogy kieszközöl a királytól számára valamely egyházi méltóságot. Annál inkább bízott Szerémi ebben, mert az 1527. év szent György napján az ebéd végeztével János királytól azt a nyilatkozatot hallotta, hogy a ki a megpróbáltatások idején mindvégig kitart mellette, azt úrrá teszi, birtokot fog nyerni tőle. A mit én szegény fejem hallván — teszi hozzá — örvendeztem felette.²⁾

A király azonban — úgy látszik — nem sokat adott Szerémire. A min — naivságát látván — nem csodálkozhatunk. Együgyűségét érdekesen jellemzi pl. annak megítélése, (a mit 46. fejezetében leír), hogy »*miként pártolt el Várday Pál* (prímás) *János királytól és minő okból*«.

Ím a két esztelen és hóbortos — így kezdi elbeszélését. — Hamvazó szerdán ebédre hitta a király a primást s tudván, hogy nem szereti a disznóhúst, meg akarván őt tréfálni, minden fogást disznóhúsból csináltatott. Az első étel malacsült volt vörös káposztával. A király jóízűen evett belőle, mert szerette, szláv származású lévén, a bosnyák Zápolya faluból. A primás a fejét csóválta. A második fogás disznóhús volt fodormenta mártással. A harmadik disznópörkölt, pompásan illatozó barna lében. Az érsek csak a fejét rázta, de nem evett és nem ivott. Végül kocsonyát disznó-lábbal tálaltak fel. Midőn az érsek azt sem érintette, a király tréfálkozva jegyzé meg: érsek uram, úgy látom, török szokást tartasz, hogy a disznóhúst nem szíveled! Az érsek sem maradt adós a válaszszal, hogy: felségeden

¹⁾ 146. l.

²⁾ 151. l.

pedig meglátszik a szláv eredet, hogy más eledelt nem ismer, mint disznóhúst. — Én mindjárt gondoltam — jegyzi meg Szerémi naivul — hogy ezt megbánja a király s ebből baj lesz.¹⁾ Úgy is történt. Ápril havában Budára költöztünk át s a király kérte a primást, hogy virágvasárnapjára jöjjön el az isteni tiszteletet végezni. Az érsek betegséggel mentegetőzött. Én mindjárt mondtam káplán-társaimnak, hogy a primás Ferdinándhoz akar átpártolni. A király husvétra ismét hívatta őt. Ekkor az érsek tartózkodás nélkül kijelentette a király küldöttjének, hogy mondd meg János királynak, hogy ilyen szent ünnepen nem akarok disznóhúst enni, van nekem itthon elég szárnyasom és marhahúsom — és nem jött Budára. Én megmondtam, hogy ez lesz a vége, nem sokára átpártolt Ferdinándhoz.²⁾

Még jellemzőbb Szerémi egyéniségére az a mulatságos história, melyben azt beszéli el, hogy verekedett ő össze Perényi káplánjával.

Perényi végre többszöri hívásra megjelent János király udvarában Budán (1527. tavaszán) és mint egy Scariot (t. i. Júdás Iscariotes) »mézet csepegtetett ajakáról, de gyűlöletet hordott szívében«.³⁾ Szerémi úgy vélekedett, hogy el kellene fogatni és a »*Chonka toron*«-ba záratni. A király azonban nem tette. Azt mondtam magamban — jegyzi meg Szerémi — »*tót pech nem mérgös*«, a mint a magyarok példabeszédjökben mondani szokták.

Perényi a ráczok ellen készült, hogy azokat megfékezze. Szerémi be akart menni Perényihez, hogy szívére beszéljen és tanácsosal lássa el; de csak káplánját Verebélyi Gáspárt találta, a kit ő ajánlott Perényinek. Beszélgetni kezdettek. Perényi káplánja magasztalta urát, hogy Jovan czárt megfogja semmisíteni. Szerémi azt felelte, hogy: ó ti eszeveszettek, azt hiszitek, hogy oroszlánok vagytok, majd megtanítanak titeket azok a ráczok; nem tudod-é, hogy én írom kérvényeiket s ismerem erejüket. Különben is a te urad Perényi Péter eskü-

¹⁾ 153. l.

²⁾ 154. l.

³⁾ Mel procedebat de ore, attamen fel ferebat in corde 160. l. Kedvelt, gyakran használt kifejezése Szeréminek.

szegő és hűtelen lett János királyhoz; azt hiszed nem tudjuk, hogy Ferdinándnál jártatok és elárúttatok János királyt. Perényi káplánja erre dühbe jött és azt vágta vissza: gyalázatos hazugság! »Én erre megragadtam üstökénél fogva és ütöttem, a hogy csak birtam; ő is engem, a hogy csak üthetett; de isten jóvoltából ő került alúlra és én fölibe. A mit hallván János király és Perényi Péter s az egész budai udvar, jót nevetének, hogy a két pap összeverekedett s hogy én György pap voltam az erősebb. — A király nevetve kérdezte tőlem, hogy: *édes György papom*, hogyan jártál Perényi Péter káplánjával? Én elég jól jártam — felelém — de őket megverik a ráczok, mert Perényi tehetetlen és tapasztalatlan vezér, a ráczok pedig tapasztaltak és vitézek s erős nemzet a harczerén.¹⁾ — Midőn Perényit a ráczok megverték (1527. máj.—jún.), Szerémi önérzettel mondotta a királynak: »úgy-e igazat mondtam?²⁾

Midőn a »fekete ember«-t Czibak megveri s Szegeden át menekülése közben egy Orbán nevű polgár megsebesíti s Török Bálint fejét veszi s levágott fejét Budára hozzák: Szerémi jelenti az örömhírt a királynak³⁾ (1527. júl. 25-én). Ő írja később Urbánnak, a szegedi polgárnak, a királyhoz jutalomért intézett kérvényét.⁴⁾

Ferdinánd ellenkirály fegyveres fellépése csakhamar menekülésre készítette János királyt Budáról. Nagy-Boldog-Asszony napján (aug. 15-én) Szerémi vele indult Rákos, Kerepes és Hatvan felé, a hol táborban állottak (szent István napján), midőn Ferdinánd Budára bevonult, s onnan hallgatták a német ágyúk dörgését. Innen Árokszállásra, majd a Sajó mellé Ládra mentek. Ide hozták fogva a király elibe Márton miskolczy plébánost, a ki János király ellen agitált. Már a Sajóba akarták dobni, zsákba varrva, midőn Szerémiék felkérték a zágrábi püspököt, hogy kegyelmet eszközöljön számára a királytól. A király a papok kérésére megkegyelmezett életé-

¹⁾ 161—163. l.

²⁾ 165. l.

³⁾ 170. l.

⁴⁾ 171. l.

nek, de beneficiumát mint felségsértőét Szeréminek adományozta. A Sajó mellől Zomborba s innen Tokajba mentek, a hol a király saját házában, Szerémi a plébánosnál szállt meg, a kivel hárman aludtak egy ágyban. A királynak sok lengyel katonája volt, a kik között Szerémi nem egyet összeketett és új szülötteket keresztelt (keresztelő kútját mindig magával hordván egy hosszú ládikában), mert a lengyelek — úgymond — táborban sem tudtak lenni asszonyaik nélkül.¹⁾

A németek tarczali táborát Szerémi a tokaji hegyről nézte végig a szept. 27-iki ütközettel együtt. A veszített csata után ő is menekült másnap a Tiszán át. A Tisza partján fogott magának egy gazdátlan lovat teljes felszereléssel s azt kézen vezetve ment át a már félig elrontott hídon Rakamazra a királyhoz, a honnan ez Debreczenbe készült. Itt engedélyt kért a királytól, hogy visszamehessen Sárospatakra a tokaji plébános után, a kinél a németektől féltett rókabőrös új »subá«-ját hagyta. Lúcznál kelt át a Tiszán, a honnan a király két útitársát visszahívatta, de őt nem, mert tudta, hogy subáját megkeresni. Sárospatakra szerencsésen megérkezett. Tokajnál zsákmányolt lován.²⁾ A tokaji plébánost megtalálta a parochián, a hol jól megtraktálták őt is, de subáját nem kaphatta meg, mert a plébános Tokaj mellett hagyta egy faluban az ottani plébánosnál. Igazoló czédulát kérvén róla, visszament Tokaj felé s a kijelölt faluban (úgy látszik Bodrog-Keresztúron) megtalálta végre becses subáját, melyet a plébános »a jó ember« becsületesen visszaadott.³⁾

Itt hallotta a Tokajt ostromló német ágyúk dörgését s látta a vár égését, s találkozott Tokajból menekülő magyarokkal, kiktől a vár kiostromlását elbeszélni hallotta.

Szerémi útja így a német hadak által el lévén vágva a Tiszán-túlra s hallván, hogy királya Debreczenből Erdélybe ment, ő Kassa felé vette útját. De ott nagy változást talált: a kassai polgárok János királyt eserből hagyván, Ferdinándhoz pártoltak, a ki idő közben szintén királylyá koronáztatott.

¹⁾ 181. l.

²⁾ Szerinte Kozma és Demjén napján (szept. 27.), de akkor a tokaji ütközet volt, tehát itt is hibás az ő chronológiája.

³⁾ 188. l.

Szerémi erősen exponálta magát János király mellett, a miért Kakuk Mihály a bíró kiutasította.

— Hallod-e, György atya, látod a város kapuját? kérdezte tőle.

— Látom.

— No hát ha látod, menj ki azon a kapun, mert a város tanács elhatározta, hogy itt nem maradhatsz.

Szerémi kifakadt ellene, hogy ő nem áruló, nem kém, ha urát meg nem tagadja is; ő két hónapig lakott már Kassán s véleményét mindig nyíltan kimondotta, most is azt tanácsolja, hogy ha Ferdinándhoz küldenek is követeket, ne többet, mint két embert küldjenek s ne a tizenkét tanácsos közül, hanem közpolgárt.

Szerémi egy ideig még daczolt a kassaiakkal; de hiába írja, hogy »a farkasokkal együtt kell ordítani«: szókimondó nyelvének parancsolni nem tudott. Midőn a bíró kihirdettette, hogy a ki János király fejét Ferdinánd elé viszi, az 10.000 forintot kap; Szerémi dülbe jött s azt felelte rá: hogy János király szívesen ad a Ferdinándéért 20.000 forintot is. A város gazdája (egy magyar ember) ebédre híván, miután két tál ételt megettek volt, tudatta vele, hogy a kassaiak fogságra akarják vetni. Erre Szerémink úgy megijedt, hogy alig bírt a félelem miatt az ebédről elmenni. Szaladt rögtön a bíróhoz és jelentette neki, hogy Nagy-Idára akar menni, mert Perényi István özvegye káplánnak hívta meg oda. Holmiját egy magyar polgárhoz vitette, egy lovat kért kölesön (mert a magáét eladta 8 forintért) s menekült Nagy-Idára, innen Gönczre, majd Hejczére.

A kassaiak, midőn hallották megszökését, attól tartván, hogy az Abauj-Szántón táborozó Bodó Ferencz táborába megy őket elárulni, huszárokat küldtek utána elfogatása végett. Hejczén újságolja neki ezt egy plébános. Ő tehát lovára kap és Tomory Istvánhoz menekül Bodókőbe. Ott ismerkedett meg Dévai Bíró Mátyás káplánnal, a ki akkor — úgymond — erős katolikus volt, most pedig (midőn történetét írja) főfő lutheránus.¹⁾

¹⁾ 201. l.

Szerémi Bodóköből Szántóra ¹⁾, innen Tokajon át 1528. elején Debreczenbe ment, a hová időközben János király Erdélyből visszaérkezett. Szerémi mindjárt a királyt kereste, a ki kedvesénél Kardosnénál (»apud suam amasiam *Kardosné*«) volt szállva; de nem találta otthon, templomban volt a barátoknál. Szerémi, Mihály kántor-tanítónál megszállván, a király után ment a barátok templomába.

A király, midőn Szerémi előtte termett, a nevetéstől nem tudta magát visszatartani, s az egész udvar bámúlt, hogy miként és honnan került vissza György pap Debreczenbe.²⁾

Mise után Szerémi szállására követte Szapolyait, a hol a király egy székre leülván, maga elé állítá vándorlásaiból megtért káplánját és így szólt hozzá: »köszönöm György papom, hogy Kassáról tudósítottál, megkaptam leveledet, de valóban úgy történt-e Kassán minden, a mint írtad?«

— Biz úgy történt legkegyelmesebb királyom.

— Úgy lát menjünk tüstént ellenök és ostromoljuk ki őket hűtlenségük miatt.

— Biz az jó lenne, ha a magyar urak hűségesek lennének — felelte Szerémi.

— Van más népem is: lengyelek — szólott a király.

— Csakhogy a lengyelek nagyon elpuhult nép.

— Nem azt gondolod magadban: valamiként én?! tréfálkozott a király, valószínűleg czélzásképen Szeréminek a király fülébe juthatott erről való megjegyzéseire, miket Emlékirataiban is bőven emleget.

— Erre én hallgattam ³⁾ — fejezi be Szerémi a beszélgetés leírását, melylyel bizonyára illusztrálni kívánta a bizalmas viszonyt, melyben ő a királylyal állott, de a melyből kitűnik a fontoskodás is, mintha az ő jelentéstételére határozta volna el a király a Kassa ellen vonulást hadaival.

¹⁾ Dudás Gyula azt írja (Századok 1886. évf. 247.), hogy »az 1527-ki évet ismeretlen viszonyok közt Szántón tölté«. Bizonyára toll hiba az *év vége* helyett. Egyszerűen átútaozóban volt ott rövid ideig.

²⁾ Ez a fogadtatás s annak naív leírása is mutatja, mily komikus szerepet játszott ő az udvarnál.

³⁾ 206—207. l.

Szerémi másnap megáldozott a szt. András templomában. A czinteremben találkozott Czibak Imrével, a ki nagyon örvendezett a viszontlátás felett s kérdezősködött a kassai állapotról. Szerémi kíméletlenül felelt Czibaknak, hogy ő az oka a kassaiak hűtlenségének is, mint a ki Tokajnál elsőnek futott meg és kelt át a Tiszán s a királyt a németek kezében hagyta s hogy ő az, a ki nem akarja, hogy János király Magyarország felett uralkodjék. — Czibak ezeket hallván, dühbe jött s indulatosan rivalt rá, hogy: »hazudsz te bestia, te fajtalan lator, takarodj előlem te bestia s engem ne gyalázz; ha tudnád, a mit én tudok, máskép beszélnél!«

Tomory Lajos hallván e veszekedést, a királyhoz futott s azt neki bejelentette. A király magához hívatta Szerémit és megintette, hogy türelmesebben viselje magát, majd elkövetkezik mindennek a maga ideje.¹⁾

1528. jan. 24-én János király 13000 emberrel elindult Debreczenből. *Tokajnál* ellentállás nélkül kelt át a Tiszán, s tíz napig időzött a városban, saját házában szállva meg. Szerémi ismét földijénél János plébánosnál volt szállva káplántársával Istvánnal. Onnan *Sáros-Patakra* mentek, melynek várát késedelem nélkül megnyitották János király előtt. Itt tizenhat napig mulattak. Ott értesültek Katzianernek német hadakkal való sietve előnyomulásáról Eger felé, a mely hír ugyancsak megrettenté Szerémiéket (tremefacti fuimus). Majd a közeli *S.-A.-Újhely* alatt ütöttek tábort, melynek vára alatt tizenöt napot vesztegeltek, míg nem Athinai Deák Simon azt márcz. közepén János királynak átadta. Itt temette el Szerémi a székesegyházba Pöstyéni Gergelynek, a király tanácsosának fiát, Ferenczet, a ki a seregben »szállás-osztó«²⁾ volt s itt úgy látszik hirtelen elhunyt. Tanítványa volt a megboldogult, de azért feljegyzi, hogy megkérte a temetés díját atyjától, a ki őt a királynak tanácsosául ajánlotta, a miből azonban semmi sem lett, mert Czibak őt erősen legyalázta.³⁾

S.-A.-Újhelyről a király Terebes felé indult, de hallván Katzianer gyors előnyomulásának hírét, úgy látszik a legegye-

¹⁾ 207. l.

²⁾ »Zalas ozto« 210. l.

³⁾ 211., 212. l.

nesebb útat választva, a Hegyközön át (Füzér vára irányában, a merre a S.-A.-Újhelyről Kassára vivő mai országút vezet) ment Kassa felé. A Hernád völgyére érve, Mislén a prépostságban három napig mulatott János király.¹⁾ Itt már erősen izgatott hangulat uralkodott a táborban Katzianer gyors közeledése miatt. Szerémi baljóslatokkal állott elő az udvarnokok ebédjénél (márcz. 15.), hogy ha Katzianer nem ismerné János király seregének állapotát (megbízhatatlanságát), bizonyára nem sietne oly nyakra-főre. Pöstyéni Gergely azt felelte neki erre: »György atya, hagyd el már egyszer örökös ostobaságaidat, mindig vitatkozol velünk!«

»No ti okosak és bölcssek! felelt Szerémi — ti mondotok engem *féleszűnek*; majd meglátjátok, hogyan lesz dolgotok.«

Szerémi bizonyítani kezdte, hogy nem a levegőből beszél: egy a (német seregből jövő) huszár kikémlelte Újhelynél János seregét s másnap megszökött; ő titokban kihallgatta Czibak embereinek beszélgetését, a kik János királyt el akarják árulni; az árulók kettesével hármásával sügnak-búgnak és conspirálnak; a kassaiak János királynak nálok levő kincseivel csalogatják Katzianert stb.²⁾

János király Katzianer közelgetése miatt nem ment Kassa ostromára, hanem Katzianer elibe *Szina* felé tért seregével s ott állította fel táborát. Midőn Katzianer már csak egy mérföldnyi távolságra Hidas-Németi határába érkezett (márcz. 19.), János király vacsora után a jobb szárnyat képező ráczok vezéréhez Radichhoz küldötte Tomory Lajost és a szerbül tudó Szerémit, hogy készüljenek a harcra s éjjel induljanak az ellenség ellen. Midőn a ráczok táborába értek, azok alvezére azt mondotta szerbül Szeréminek, hogy ha Radich is azt akarná, a mit a magyar urak, János király akár visszamehetne az anyja méhébe! — Radich tüstént kiadta a parancsot

¹⁾ Szerémi azon passusát, hogy »rex movit se adversus Therebes« félreértették történetíróink. A Terebes felé vezető úton indult tényleg Újhelyből, de az elágazik Széphalmon túl a Hegyköz felé, merre a Kassa felé vezető legrövidebb út, ma országút vezet. Ezen kellett mennie, hogy *Mislehez* érkezzék. Terebest (a mely felső Zemplénben távol s eltérő irányban fekszik) nem érinthette.

²⁾ 212., 213. l.

az indulásra, hogy Zedlaj! Zedlaj! (nyergelj!). A királyhoz visszatérve, Szerémi nem restelte elmondani a királynak a rácz alvezér draszticus mondását.¹⁾

Másnap megtörtént a szerencsétlen ütközet. — A ráczok is hűtlenekké lettek s visszavonultak Kassa felé egy erdő alá; Czibak, Dóczi egy erdőbe rejtőztek; csupán a lengyelek és hajdúk állották meg emberül a sarat, kiket maga a király állított csatarendbe. Szerémi a gyalogok között kivont karddal térden állva imádkozott a csata reggelén s megáldotta a harczo-sokat. Aztán visszavonult a táborba, hogy elhelyezze a gyalogság között alamizsnaként gyűjtött pénzét, a mely tíz forintot tett ki s melyet táskájába pakolt be. Azután ismét visszament a csapatokhoz, mert bízván a győzelemben, a zsákmányban részesülni óhajtott, miként Tokajban, a hol egy gazdátlan lovat fogott.²⁾ De az árulás hamar eldöntötte az ütközet sorsát. Még-látta Szerémi, hogy a királyra irányzott bomba leterítette a mellette álló Szász András tárnokot, de aztán maga is menekült. A király négyes fogaton vágatott Homonnára. Szerémi ott hagyta a táborban a németek zsákmányául 12 forintot érő kedves új subáját (a mely után annyit barangolt Debreczentől Patakig), tíz forintját, melyet alamizsnára gyűjtött a hajdúktól, egy öt forint értékű sisakot, egy szép és jó kardot, két forint értékűt; csak egy új öltözet rubája maradt meg szerencsés véletlen következtében, mert az a király kocsiján volt elhelyezve s ezt magával vitte a király Tarnowba.

Én pedig — folytatja Szerémi — a fagyos időben nagy hideget szenvedve Leleszre lovagoltam a préposthoz. Ő adott egy inget, egy pár csizmát s egy forintot útiköltségül, és elkísértett a Latorcza folyón át Kapos felé egy jobbágya által. Kaposon Nagy Pál a plebános káplántársam volt Lajos király udvarában; ő a jó ember látott el meleg szobával, s adott emmi-inni egy héten keresztül.³⁾

Kaposról is csakhamar menekülnie kellett. Katzianer Kassáról Ungvárra küldött emberei felismerték s el akarták fogni s Kassúra huzozolni. Alig hogy megmenekülhetett

¹⁾ 214., 215. l.

²⁾ 217. l.

³⁾ 218., 219. l.

Mintha sükségre menne, kiment a kertbe s onnan ellillanván, árkon-bokron keresztül futott Ungvárra. Jó két mérföld, de nagy misére oda ért. Ott találta Szapolyai főemberei közül Kún Kocsárdot, Dóczy Jánost és Kőrösi Deák Miklóst. Ezek a mint meglátták, azt kérdezték tőle: György pap, miért vagy oly sápadt, mint egy apagyilkos? S ő elbeszélvén kaland-ját, megjegyezték, hogy: bizony nagy veszedelemben forogtál.¹⁾

Ungváron maradt husvétig. Ünnepután Dóczy Jánossal Lengyelországba, Tarnowba ment a királyhoz. Midőn a »szegény« király meglátta, azt mondotta, hogy: »miért jöttél utánam György atya, inkább Magyarorszáiban vártál volna meg.« Pöstyéni fogta pártját, mondván: »jó hogy jött, sokan vagynak gyónás nélkül, mert nincs magyar gyóntatónk!« »Megparancsolta tehát a király, hogy gyóntassak« — teszi hozzá.

Az összeköttetés a tarnowi magyar bujdosók s az ott-honiak között élénk volt, mindennap jöttek-mentek a követek s hírnökök. Egy ilyen újonnan érkező magyarországi ifjú nemestől azt kérdi a király: mit beszélnek rólam Magyarországon a német-pártiak?

— »Kegyelmes királyom — felelt a kérdezt — épen Báthory István (nádor és az ellen párt feje) szájából hallottam, hogy »Zapulai« János tanulni ment a krakkai egyetemre; s hogy megunta a magyar bort és sörre vágyakozott.«

— »Valóban tanulni jöttem Krakkóba — válaszolt a király — s már annyi tudományra tettem szert, hogy azzal már visszamehetek Budára; sört is ittam egy pár akót, a seprőjét ő alakok akarom önteni.«

Nem sokára Tarnowba jött egy »fehér barát« is (Fráter György), a kit Szerémi eleinte kénmek tartott s nagyon megütökött, midőn látta, hogy a király »szeretni kezdi«. Aggodalmát fejezte ki az udvarnokok előtt, hogy vajjon nem bosszút állani jött-e oda baráttársáért Lőrinczéért, a kit a király Sajó-Ládon megöletett. Szerémi aggalalma — állítólag — a király fülébe jutott s azután nem érintkezett Fráter Györggyel oly sűrűn. Úgy hogy Fráter György látván a király elhidegülését, maga

¹⁾ 222. 1.

kért Szerémitől tanácsot, hogy mit tegyen, maradjon-e, vagy visszamenjen a kolostorba. Szerémi János király szolgálatára és hűségére serkentette (1528. május havában).¹⁾

Szerémi Tarnowból ellátogatott a híres búcsújáró helyre Csensztochóra is. Útközben Zarki faluban egy plebánostól hallotta Lajos király halálának (Szapolyai György által történt megöletésének) azt a regényes mondáját, melyet a székesfehérvári koronázás alkalmával leírt. Krakkóban találkozott Tornai Jakabbal, a ki az udvarhoz tartozó nemes ifjakkal ment Csensztochóba s kérte őt, várná meg Krakkóban. Meg is várta a negyednapra visszatérőket. Az udvari ifjak a közös szálláson jól mulattak, ettek ittak, Szerémi szerényen meghúzódott egy sarokban, mert őt nem hívták a terített asztalhoz. Onnan szemlélte, hogyan mulatnak a jókedvű hazátlanok egy középük vetődött rosszféle asszonygyal, a ki rettenetesen törte a magyar nyelvet, de annál jobban hízelkedett s magasztalta a magyar ifjakat, azt mondván, hogy ő nem ad egy felnőtt magyart tíz lengyelért. Az asszony pestises volt²⁾ — írja Szerémi — s midőn másnap felkeltek, hat ifjú kapta volt meg tőle a pestist (csak a hetedik nem, a ki nem akart velők egy szobában aludni). Nyavalyával eltelve mentek Tarnowba. Egy hét múlva elkezdtek betegeskedni s egymás után meggyóntak. Szerémi nem sokára eltemette Erdélyi Miklóst, azután Mohay Györgyöt, majd Deák Andrást, aztán Matusnay Istvánt. Mindez 1528. aug. havában történt. A király maga is megijedt és nagyon félt a pestistől,³⁾ — Szerémi szerint félelmében sírt és jajgatott.⁴⁾ Pedig máskor ő vigasztalgatta a kesergőket (pl. Verbőczyt) s elég vígan éltek Tarnowban mintegy nyolcz hónapig.⁵⁾

Szapolyai a pestis miatt még inkább siettetette hadi készülétei befejezését. Hadakat toborzott minden felől, a szász

¹⁾ 225. l.

²⁾ Wenzel félreérti Szerémit, midőn e rosszféle asszonytól kapott pestis leírásából ő »a bujakórság akkori symptomáit« véli kiolvasatni (XIX l.).

³⁾ 226—228. l.

⁴⁾ 231. l.

⁵⁾ Semper fuimus leti octo mensibus 235.

hercegtől nyerendő zsoldosok számára a pénzt (40,000 márkát) többed magával (Fráter Györggyel, Pöstyénivel, Thardi Mihály kanonokkal) épen Szerémi vitte Krakóba. De a szászok rászedték a királyt. Végére miután unokahuga (testvérének a gyermeke) a lengyel király leánya s barátai buzgólkodása következtében segéd-hadakat nyert — és miután a törökkel a szövetséget megkötötte, 1528. oct. havában a Tarnowskiak várát elhagyva, megindult a magyar határ felé. *Pilsno* városában ellenségei felgyújtották a házat, a hol megszállott; reggel tovább ment *Loga* faluba, a hol nyolcz napig időzött. Innen *Striso* városkába értek s ott négy napig maradtak. A legközelebbi állomásuk már a Kárpátok lábánál fekvő *Krasna* falu volt. Szt. Demeter napján (oct. 26.) keltek át a Kárpátokon *Homonna* felé, a hova oct. 27-én érkeztek. Innen útjuk Nagy-Mihály, Ungvár, Kisvárdá (nov. 1.) Káló, Debreczen felé vezetett, az utóbbi helyen (a király Kardosnénál szállva meg) egy hétig mulattak. — Innen tovább folytatták útjukat *Nád-Udvar* felé, a hol Szerémi nov. 8-án a király parancsára misézett. *Kenderes*, *Nagy-Túr* voltak a következő állomások, az utóbbi helyen négy napig időztek, s azután *Sebestyénházára* mentek. Majd *Szeg(vár)* felé tettek egy kitérést, a hol Dóczy-nak egy várdája volt, melyet most a Ferdinánd pártiak tartottak megszállva. Azt hitték, hogy a királyt s erős kíséretét látván, meghódolnak; de nem úgy történt; sőt midőn a király a »torony« előtt ellovagolt, lábán megnyilazták, a mi miatt míg élt mindig sántított.¹⁾ *Makón*, a hol hat napig időztek, jött a királyhoz Mehemet bég (a szultán által segélyére rendelt török sereg vezérének) csausza, a ki által jelentette, hogy két várat Becsét és Becskereket bevett és átenged számára, s meghívta találkozásra, a mely *Tápén* a Tisza mellett történt meg nov. 18-án. Visszatérvén innen Makóra, nem sokára *Csanádra* mentek, s ott három napot mulattak. Innen Temesvár felé mentek, azon hiszemben, hogy felszólításukra az őrség a várat feladja. Erre nov. 23-ától öt napig egy mérföldnyire egy rácز faluban (Hetys-en) várakozott, de hiába. Elhatározta

¹⁾ 241. l.

tehát, hogy téli szállásra *Lippára* megy, a hová nov. 28-án érkezett meg, s ott töltötte nyugalmasan az egész telet 1528—29-ben.

Szerémi az egész hosszú utazás alatt a király mellett volt, udvari kápláni teendőit végezve s (úgy látszik) jegyzeteket téve emlékirataihoz. Mindvégig vele volt Lippán is a következő év nyaráig.

1529. tavaszán Szulejman szultán megindult hadaival, hogy János királyt trónjára visszaültesse. János király erre sietve hagyja el udvarnépével Lippát, hogy a szultán elibe menjen. Arad, Csanád, Becse felé veszik útjokat, hogy a kijelölt helyre, Szerém-Újlakra menjenek a szultán elé. De ez onnan már előre haladván, Szapolyaiék Bácsmegyén át siettek utána. Bodog városába aug. 9-én értek, a hol Szerémi álmában egy érdekes visióban látta a felhők között a szultánt, felette egy koronás királyt (Ferdinándot), lába előtt egy más fejedelmet (Szapolyait).¹⁾ Innen Buda felé fordúlva, Kis-Kölcldre jött eléjük Mehemed csász s csodálkozását fejezte ki a király előtt — Szerémi fiúle hallatára — hogy nem katonák, hanem inkább papok kísérik. A szultán hajóján keltek át a Dunán, hogy a Mohács mezején álló török táborába menjenek.

Szerémi nagyon érdekesen írja le a szultán és király találkozását (aug. 15-én), a barátságos fogadtatást és a kitüntetések, melyekkel a szultán János királyt elhalmozta; hogy mennyire tetszett neki a király által ajándékozott gyémánt »násf«, s a király »Kopott« nevű fakó lova.

Mohácstól a király a Duna jobb partján indult Buda felé, Paks előtt átkelt a bal partra s úgy haladtak Pest felé, míg a szultán seregével a túlsó parton Buda felé tartott. Ráczevén, majd Gubacson, végül Kis-Jenőn állapodtak meg, mialatt a török Kelenföldre ért és megszállotta a Nadasdi Tamás által föladott Budavárát s átadta azt Szapolyainak.

Szerémi, mint szemtanú, érdekesen írja le, hogy milyen czeremóniával vitték fel a királyt a várba s miként ültették be a budavári nyári ebédlő-palotában a szultán székébe három-

¹⁾ 259. l.

szor egymás után, a *szláv* nyelven tartott beiktató beszéd után háromszor kiáltván törökül »halla halla halla höy«-t!¹⁾

Szerémi ettől az időtől fogva legtöbbnyire Budán és Váradon tartózkodott egészen 1541-ig. Magáról azonban az események leírása közben csak hébe-korba emlékezvén meg, róla keveset tudhatunk. Annyi bizonyos, hogy János királynak mindvégig udvari káplánja volt.

Midőn Szapolyai 1530-ban Erdélybe ment, Szerémi Budán maradt. Nagy volt örömünk — írja — midőn a király visszaérkezett, mert a németek erősen készültek Budavára visszafoglalására.²⁾

A németek hadi készületeiről érkezett hírek Szapolyait nem —, de annál inkább rettegették a jó Szerémit, a ki szokott naivságával írja, hogy: »én nagy szomorúságba estem s mondtam a királynak, hogy ki akarnék menni Budáról, mert nagyon aggódom, hogy valami bajom történik. A király azt felelte, hogy te már is félsz? Tudd meg, hogy a ki velem mindvégig kitart, az urrá lesz Magyarországon, tehát ne félj te sem. Megparancsoltam Czibak Imrének, a váradi püspöknek, hogy jöjjön tüstént nagy sereggel segítségemre. Én azt válaszoltam, hogy úgy fog jönni felséged segítségére, mint Szinánál vagy Tokajnál tette. A király csak annyit mondott rá, hogy hallgass György pap!« — Midőn aztán Czibak csak udvarnépével jelent meg — írja alább — a király megemlékezett az én szavaimra.³⁾

Szerémi Budavárában maradt tehát a németek Roggen-dorf által vezérlett ostroma alatt (1530. oct. 27. — decz. 23.) s neki köszönhetjük az ostrom részletes leírását.

Az ostrom alatt történt egy vitézi kalandjával is eldicsekszik. Midőn a város falait a német ágyúk már nagyon megrongálták, ő maga is kiment a falakhoz a »vártá«-ra, meg nézni a földig lerombolt falakat. Czibak a várkapuja előtt üldögélt s botját elibe tartotta, hogy ne menjen ki a várból a városba, mert megbánja. Memem kell — úgymond — mert ha nem megyek, mind reám kaptok! Hiába intette a budai

¹⁾ 263. l.

²⁾ 280. l.

³⁾ 282. l.

(vízivárosi) plébános is, hogy ne menjen, ő meg akarta mutatni bátorságát. Pöstyéni tréfálkozva biztatta, hogy »György atya, mindig bátorszívű voltál, most mutasd meg, van-e merszed, imhol ez a nagy hordó, töltsd meg földdel vagy ganéjjal«. (A falakon tört réseket t. i. úgy töltögették ki földdel töltött zsákokkal, hordókkal stb.). Szerémi a katonák tréfálkozására hozzá látott s lóganéjjal megtöltötte a hordót. A németek Logod felől két nagy ágyút elsütöttek. »Igazán mondom nektek, kedves testvéreim, olyat szólott, mint egy nagy harang«. Az ágyúgolyó a hordót találta s Szerémi halálra ijedten a földre zuhant; estében az arczán megsebesült és véres ábrázattal futott a várba fel. Czibak, a ki még mindig a várkapuban ült, azzal fogadta, »hogy megmondtam úgy-e, hogy ki ne menj« — és sebét saját, János nevű borbélyával kötöztette be. »És így történt«¹⁾ — Szerémi budai vitézi próbája.

A németek többször intéztek általános rohamot. A harmadik roham alkalmával, midőn már a végső rettegésben voltak, Szerémi a király parancsára a papokkal és szegényekkel térden állva imádkozott az Úristenhez segítségért. »S az imádság segített; a roham megszűnt«.²⁾ — Része volt benne bizonyára a Szerémi imádságán kívül a király jó példaadásának is, a ki személyesen vezette a vár védelmét.

Így pl., midőn hallotta a király, hogy a falakon (a vártán) álló őrség vízhiányban szenved, Szerémit segítségül híván, ők ketten egy nagy csebret ragadnak s vagy tízszer megmerítvén, megtöltik a szekéren álló nagy hordót (a mit a budaiak »dobos«-nak neveztek) s úgy küldik a szomszjúhozó őrség számára.³⁾

Midőn pedig azt hallotta, hogy a szt. Gellért felőli oldalon már négy német zászló leng a falakon, a vár folyosóján keresztül maga is oda szaladt. A papok is puskát ragadtak körülötte. A király kivette Szerémi kezéből a puskát s lőtt, a többi papok is átadták megtöltött puskájukat (»id est zakalosságokat«) és ott a király egy maga négy német százados tisztet lőtt le.⁴⁾

¹⁾ 287—288. l.

²⁾ 289. l.

³⁾ 299. l.

⁴⁾ 290. l.

Ez a roham decz. 7-én történt, midőn már lóhússal kezdtünk élni — írta Szerémi. — Nem sokára az is fogyatékán volt. A törökök már a felől kérdezősködtek, hogy vannak-e köztünk kövér asszonyok? Vannak, feleltük. Miért? Mert elfogyott a lóhúsunk és azokat tudjuk, hogy miként kell megsütni és főzni. Az asszonyok ezt hallván, remegni s istenhez fohászkodni kezdtek. Másnap decz. 23-án szerencsére fel volt mentve a vár az ostrom alól.¹⁾

1531 tavaszán a király Erdélybe megy s augusztusra tér vissza. Szerémi Budán maradt a »tolvaj« Deák Simon várnaggyal.

1532-ben, midőn a szultán Bécs ostromára megy, de Kőszeg vára feltartóztatja, János király s Gritti Esztergomot ostromolják. Szerémi is ott van a táborban s együtt tér vissza a királlyal a felmentő német sereg (Katzianer) elől. Szent-Endre mellett a Duna partján töltenek egy éjet s másnap reggel (a tizenegy ezer szűz ünnepén = oct. 21.) a király sátra alatt tartat misét Szerémivel.²⁾ Délre Budára értek.

Még ugyanazon 1532-ik esztendő őszén, midőn János király Temesvárra indult, Szerémit azzal a megbízással hagyta Budán, hogy kísérje figyelemmel a Budavára őrizetére ott hagyott urakat (Athinai Deák Simont, Pöstyéni Gergelyt, Frangepán Ferenczet, Verbőczyt), s ha valami árulást venne észre, tudósítsa őt levélben. De alig távozott a király, Szerémi megijedt Deák Simon várnagytól, a ki őt erősen gyűlölte s nem mervén Budán maradni, a király után sietett s őt Nagy-Iratoson utólérte. A király ezért annyira megneheztelt Szerémire, hogy csak alig, a Petrovich Péter közbenjárására bocsátott meg neki. Papinál keltek át a Maroson s okt. 31-én értek Temesvárra. A király parancsára Szerémi a dominikánusoknál misét tartott. Két hétig maradtak ott s azután a várat Petrovich Péternek átadván, Lippára mentek, a hol szintén két hétig időztek. Innen visszafelé indultak, az első éjet Kovásziban töltötték a Makra hegy alatt. Advent vasárnapján (decz. 1-én) Simándra mentek, a hol három napig mulattak.

¹⁾ 292. l.

²⁾ 303. l.

Szerémi itt sem mulasztja el a gyűlölt Czibakról feljegyezni, hogy a közeli *Gyuláról* nem sietett János király elé, csak midőn a király már Soklyón (a mai Siklón) volt.

— Én — úgymond Szerémi — szegény fejem elrejtőztem előle a királyra való tekintettel, mert sokszor kikeltem már ellene hűtlensége miatt.

Midőn Gyulára mentek, Czibak a királyt nem bocsátotta be a várba, a plébánosnál kellett megszállnia az ott töltött három napra. A következő állomáson *Decsén* jött hozzájuk Laski Jeromos, a kinek hűségében a király már nem bízott, sőt életét is féltette tőle s erőteljes fegyveres katonákkal őriztette ajtaját. Innen arra a hírre, hogy Gritti Szegedre érkezett, *Mesterszállásra*, saját falujába s onnan Tiszavarsányba ment a király, a hol a karácsonyt töltötte (1532-ben)¹⁾ s Grittit fogadván, sokáig tanácskozott vele s aztán ismét visszaküldötte Konstantinápolyba. Czibak Gritti eltávoztása után szemrehányást tesz János királynak, hogy miért tette a gyűlölt kalandort Magyarország kormányzójává. Szerémi védelmébe veszi Grittit, mint a ki az igazságot szerette, míg a magyar urak azzal hadilábon álltak.²⁾

Szerémi Tiszavarsányból Laskival és többekkel Budára ment (kocsin). Pilisen szálltak meg s másnap estére Pestre érkeztek. Azután ismét elfoglalta budavári káplánságát, habár a várnagy Deák Simon őt nem nagyon szerette.³⁾

A király az 1533-ik évi⁴⁾ pünkösdi napjára jött meg Budára erdélyi útjából. A várnagy még konyhájához való fáról és lovainak szénáról sem gondoskodott. Midőn Szerémi ezt hallja, azt a rossz szójátékot csinálja rá, hogy nem hiába

¹⁾ Szerémi az évet hibásan 1537-nek írja 307. l. Dudás Gynla is 537-re teszi id. munkájában ezt az utazást, pedig Gritti 1534-ben ölelt meg.

²⁾ 308. l.

³⁾ Dudás félreérti Szerémi e pontját, midőn azt írja: »És én ismét elfoglaltam kápláni állásomat, a főnök Literatus Simon volt, a ki engem nem nagyon szeretett« (Századok 1886. évf. 251. l.) A »provisor erat adhuc Simon Literatus« — nem egyházfőnököt, de várnagyot jelent.

⁴⁾ Szerémiben tévesen 1538 áll, 308. l.

nevezték a végvidéki katonák őt vajdasága idejében Katalin vajdának, most csakugyan »catelnia« (lánczra vert) király.¹⁾

Nem sokára megérkezett Gritti is. A királyi lakba tanácskozásra 200 testőrrel s égő kanóczczal járt át. Szerémi figyelmeztette Pöstyénit és Verbőczit, hogy vigyázzanak, mert Gritti a tanácsban egyszer mind megöleti őket, mert a király zsoldosait is magához édesgette, úgy, hogy neki már több katonája van, mint a királynak. Bizony György atya — felelte Pöstyéni — magam sem hittem, hogy ennyire jussunk, de majd jobban vigyázunk ezután.²⁾

Midőn 1534-ben Laski Jeromos árulása és titkos fondorlata Grittivel nyilvánvalóvá lesz s a király őt Budavarában börtönbe vetteté: Szerémi lemegy hozzá gyóntató szándékkal. De hiába fáradott, mert Laski lutheránusnak vallotta magát. Vitatkozásba bocsátkozik vele s elbeszéli a királynak is, hogy járt vele.³⁾

Gritti erdélyi kalandos vállalatát. Czibak megöletését, az erdélyiek felkelését, Gritti s Dóczy megöletését részletesen és élénken írja le Szerémi, a ki magáról mind kevésbbé emlékezik.

Midőn János király az erdélyi zavarok hírére (1534. őszén) Váradra megy, Szerémit is magával viszi. Ott várják az erdélyi híreket s hallják⁴⁾ Gritti kiostromoltatását Meggyes városából s megöletését az erdélyiek által. Ott kérdi János király Szerémitől, hogy mit jelent az égen este feltűnt három planéta; a mire ő azt felelte, hogy fejedelem halálát jelenti. Ott látta ő 1535. elején Laskit, a kit a király Tarnowski lengyel főúr személyes közbenjárására szabadon bocsáttatott budavári fogságából.

Laski bosszút esküdött a király ellen,⁵⁾ egyelőre a debreczenieket zsarolta meg álnok ravaszsággal, magával hurczolván nyolcz debreczeni polgárt Késmárcra, köztük Szerémi unokatestvérét Sike Péter bírót s több jó ismerősét, a kiket

¹⁾ »Non vere appellabant ipsum tempore vajvodatu suo isti milites, quod esset *chaterina* vaida, et vere rex est *catelnia*« 310. l.

²⁾ 312. l.

³⁾ 326. l.

⁴⁾ Et tunc *audivimus* ad Várad, quod jam victi essent in Meggies dominus gubernator cum suis nepotis (336.).

⁵⁾ 342. l.

aztán csak 8000 forintnyi váltságdíj lefizetése után bocsátott szabadon.¹⁾

Bizonyos, hogy egy ideig legalább Szerémi is Váradon volt királyával, mert mint szemtanú írja le azokat a nagy lakomákat, melyeket 1535. elején János király Tarnowski tiszteletére rendeztetett hálából, hogy neki Lengyelországban Tarnowban 1528. folyamán menedéket nyújtott. Éjjel-nappal lakmároztak, ettek, ittak két héten át. Tarnowski nagy kísérettel 150 huszárral volt, úgy, hogy — a mint a pinczemester mondotta Szeréminek — százhat hordó bort ittak meg.²⁾

János király 1534-től az erdélyi zavarok miatt udvarát úgyszólván Váradra tette át; de hogy Szerémi állandóan mellette volt-e ott is: nem tudhatjuk, mert ez évek (1535—1539) folyamán mind magáról, mind az ország történetéről alig ír valamit. Talán visszatért Budára s az udvartól távolléte okozza, hogy történeteinek forrása mintegy kiapadt, — mert azt látjuk, hogy 1535-ről egyszerre csak 1539-re ugrik³⁾ s még oly nagyfontosságú politikai tényről, mint a váradi béke sem emlékezik meg, a mit ha az alkudozások folyamán az udvarban lett volna, alig mellőzött volna hallgatással. Megházasítja János királyt Izabella helyett Elizabet királynéval, 1539 helyett 1538-ban (János Zsigmond is egy évvel előbb születik nála, 1539-ben); azután Fráter Györgyről mesél egy bonyadalmas históriát, hogy miként menekedik meg a János király által bekívánt hét évi kincstartói számadástételtől; végül János királyt gyógyíttatja agyon egy Fráter György által felbérelt olasz fizikussal.⁴⁾

A mint 1540—41-ben Budavára ismét központjává lesz a hadi események színhelyének, az ő emlékirata is részletesebbé válik s a várnak a német hadak által történt ostromát s Szulejmán szultán hadi műveleteit elég bőven tárgyalja. Önmagáról

¹⁾ 344. l.

²⁾ 342. Azt hiszem ezek után világos, hogy Szerémi nem maradt Budán (mint Wenzel is hiszi XXIII.), hanem lekísérte János királyt Váradra is. De hogy mellette maradt-e továbbra is, arról munkája nem ad felvilágosítást.

³⁾ A 345. lapon.

⁴⁾ 345—354. l.

is megemlékezik még egyszer, midőn a várban arról tanácskoznak (1541-ben), hogy mi tévők legyenek a szultánnal szemben, miután az a németek ostroma alól Budavárát felmentette. A főurak tanácstalanul állottak, hogyan köszönjék meg a szultánnak a segítséget. Szerémi azt az okos tanácsot adta Fráter Györgynek, hogy meg kell hívni a szultánt lakomára a várba s ha elfogadja a meghívást, akkor vagy tíz ágyút irányozzanak a várkapunak s midőn azon a szultán belép, süssék el mind a tízet reá; ha elejtik, nagy dicsőség száll a magyarokra az egész világ előtt. Ha pedig a szultán nem fogadja el a meghívást, tudvalevő, hogy meg akar csalni s akkor a vár védelméről kell gondoskodni. Fráter Györgynek — állítólag — (bajos elhinni!) tetszett ez a tanács s gyűlést hívott össze s az urak elé terjesztette, de azok nem helyeselték s nem merték megtenni.

Midőn a szultán Budavárára rátette a kezét, Izabella királyné udvarával együtt menekült a szultántól kapott ökrökkel vontatott szekereken Tiszavarsány, Gyula, Kún-Szent-Márton felé Lippára s 1542-ben Erdélybe. Szerémi azonban — úgy látszik — Budavárában, vagy valahol annak közelében maradt, mert midőn a következő évben (1542-ben) a német birodalom által kiállított segélyhadak Buda s Pest ostromára jönnek, Szerémi úgy szól róluk, mint a ki maga is látta őket s lutheranus voltak miatt előre megjósolta hadi műveleteik sikertelenségét.¹⁾

Az 1543-iki török hódítás után mehetett Szerémi maga is Erdélybe, valószínűleg Gyulafehérvárra, az ottani fejedelmi udvarba s minden valószínűség szerint ott állította össze emlékiratait, (1545—47.) úgy látszik a szintén történetírással foglalkozó Verancsics Antal erdélyi prépost buzdítására, mint a kinek művét ajánlja.²⁾

Élete folyásáról még csak azt tudjuk, hogy 1548-ban a bécsi egyetem hallgatói között volt beírva, mint »Georgius Sirimyensis, quondam capellanus Ludovici regis in regione Budensi«.³⁾

¹⁾ Qum ego audivi, et vidi . . . ego dixi: . . . (376. l.)

²⁾ 401. l.

³⁾ Wenzel előszavában Emlékiratához 19. l.

Mint ifjú deákkal találkozunk vele először a század elején, mint öreg deákot látjuk utoljára a század közepén. A közbeeső negyven év alatt is mint egy eredeti, kalandos életű vándor-diákot, író-diákot ismertük meg.

II.

Szerémi munkájának tartalma és szerkezete.

Szerémi emlékiratának címe (a kézirati példányban) nincs. A nyomtatott kiadványban belső cím lapul használt: »*Epistola de perdicione regni Hungarorum*«, vagy az akadémiai kiadvány első címlapján olvasható: »*Emlékirat Magyarország romlásáról 1484. (így!) — 1543.*« bevezető sorai alapján önkényesen készült.

A munka szövege egy programszerű bevezetéssel kezdődik, melyben a szerző magát megnevezvén, elmondja, hogy mint Lajos és János király udv. káplánja Budán több mint 20 évig lakott s most az a célja, hogy tehetsége szerint elbeszélje Magyarország romlását s megírja némely történeteit a fejedelmeknek, főpapoknak s édes szülő hazájának, melynek sorsa felett éjjel-nappal kesereg, és a melynek romlását *gyakorta megjósolgatta* ¹⁾ királyok, fejedelmek előtt, nemes urak és köz-nép között.

A közérdekű cél mellett tehát mindjárt előtérbe állítja szerzőnk — elég naivul — az ő személyes hiúságát, midőn *megjövendőléseire* ²⁾ ismételve hivatkozik. Előre felhívja azokra olvasója figyelmét s ígérletét azok elbeszélésével s hangsúlyozásával be is váltja.

A mű szövege az 1484. évvel (A. D. 1484. tempore regis Mathie.) kezdődik. De csak látszólag, mert mindjárt utána régebbi történeteket mond el. Először (I. fej.) bemutatja mintegy a Mátyás családját, a Hunyady-házat s a főbb szereplőket. A II. fejezetben Hunyady László nándor-fejérvári viszályát beszéli el Czillei Ulrikkal (1456.), a kit következetesen »*Czilling Ispán*«-nak nevez, bizonyára a nép-nyelvén

¹⁾ Sepe interdum *divinabam* perditionem patrie mee.

²⁾ »... coetaneis meis vaticinibus...«

élő alakban. Hunyady Lászlót viszont »*Waidafia*«-nak írja. A viadal színhelyén a nándorfejérvári várban Szerémi maga is megfordult egy félszázad múltán s még látta a viaskodás közben megvagdalt, László által védpaizsúl használt asztalt, a palota közepén állott fa-szobrot¹⁾ s Cillei kiontott vére nyomát a padlón. A köv. (III.) fejezet Hunyady (»*Waidafia*«) László lefejeztetését tartalmazza, úgy, a mint az egy emberöltővel később a nép száján forgott. V. (szerinte német = *Alemannus*) László halálával röviden végez (IV. f. egy lapnyi), de annál érdekesebb, hogy őt Szilágyi Mihály által a Dunába fojtatja. (Tüdőrévnél) csolnakból kiborítva s nagy követ kötve a nyakába.²⁾

Mátyás (»*Waidafia*«) királylyá választása következik aztán dióhéjban. (V. fejez.) A váratlan hírre a cseh király virágokból koszorút köttet »szép« leánya által s úgy téteti Mátyás fejére. — Mulatságosan naiv, s népies eredetre vall, hogy segített Szerémi Mátyás királylyal nagy szegénységén. Szobi Péter rokona tanácsot ad neki, hogyan sarcolja meg az urakat. Hívjon össze országgyűlést, fogassa el őt s bár ő erősen fog szabadni (valde »*zabadom*«), csak is nagy váltság díjért bocsássa szabadon. A többi urak előtt is zárassa be a kapukat, azok megijednek s fizetni fognak, mint a köles. Úgy is történt. Volt pénz mint a polyva s Mátyás hirdetett mindjárt »*grande bellum*«. A nép áldotta emlékét böles kormányáért s átkozta utódait, mert míg ő megoltalmazta birodalmát, Kázmérfi László (II. Ulászló) és fia Lajos 120 várat vették el.

Szilágyi Mihály halálát is regényesen, mondai alapon beszéli el (VI. fejez.) A Rigómezőn ejteti török fogságba s váltságául a szultán Nándor-Fejérvárát kívánja. Szilágyi színeli a megegyezést, de csak azért, hogy a vár átvételére küldött törököket törbe csalja s a várőrséget előre értesítvén, levágatja, a miért aztán a szultán őt tíz-felé vágatja.

A következő három fejezet (VII—IX) Mátyás király uralkodásával és halálával foglalkozik, nagyon töredékesen s

¹⁾ Et vidi statuum et mensam vulneratam. 3. l.

²⁾ Ehhez már egy közel-egykorú azt az oldal-jegyzetet tette a codexben, hogy nem igaz, mert V. László Prágában halt meg.

történeti tudásunkkal ellenkezően. Mátyást Szapolyai István és társai ölték meg s ők költötték az álhírt, hogy az udvarnokok fűgével mérgezték meg. Ezt a hírt széltibe beszélték az egész országban s úgy jegyezte fel Szerémi¹⁾.

A Mátyást követő interegnumnak négy rövidre szabott fejezetet szentel (X—XIII). Ezekben is a szájhagyomány, a nép között élő mondák képezik elbeszélése magvát, s legjellemzetesebb részeit. — Így pl. hogy Mátyás király a főurakat öt nap egymásután megesketti Alamizsnás szt. János ereklyéi, egy arany kereszt. mise könyv és az evangelium felett, hogy utána természetes fiát Corvin Jánost választják királylyá. Az eskü formát magyarul közli illetékesen: »*Isten enghem lugh seghelen, bodoghazzon, vr istennenek* (sic!) *mind sok*²⁾ *zenthj, ez otari zenthsegh, ez zent kerezt, e zent evangelium, es e*³⁾ *zenth Janusnak zent erocleij, hogh Janus hercheghed teziok magari királyá*«. ⁴⁾ — De a főurak megszegették esküjüket. Corvin János Visegrádra lakomára hívta őket s a hűtleneket a várnagy által el akarta fogatni s lefejeztetni. De megsejttették s a várból egyenként kiosontak. Midőn lóra ültek, Báthory István kijelentette, hogy nem akarunk fattyút királylyá koronázni. A fő esküszegők keservesen lakoltak később: Kinizsi Pál megnémült, Báthory megőrült s úgy halt meg. (30.)

Az utolsó megcímzett és eredetileg is számmal jelzett fejezet (XIII.) arról szól, hogy »miképen veretett szét a »Csont mezőn« Corvin János serege, a kinek kincsei a veszített csata után közprédává lettek, úgy hogy Szerémi is vett belőle olesó pénzért szegény emberektől két arany gyűrűt (34). Corvin aztán Horvátországban lakott, »gróf« (Frangepán) családból nősült, megáldotta az isten minden jóval. gyermekei lettek, a kikre a magyarok nagy reménységgel tekintettek.

Szeréminek ezen fejezeteiből kilátszik a mély gyűlölet a hitszegő főurak s a kegyeletes rokonszeny Corvin János herceg és családja iránt, a mely az alábbi fejezetekben is feltű-

¹⁾ »Et tota Hungaria sciscitabatur, quomodo Rex obiisset«. 26. l.

²⁾ A kiadásban kimaradt, a kéziratban benne van.

³⁾ A kiadásban »a« áll.

⁴⁾ 29. l.

nően nyilvánul. Ebben a szlavonországi eredetű Szeréminek részint szűkebb hazafisága látszik nyilvánulni, de nem lehetetlen, hogy hálaérzet is vegyül belé a szülőföldjén s Gyulán nyerhetett jótéteményekért.

A gyűlöletből Szerémi bőven juttat a Corvin hg. helyett királylyá választott II. Ulászlónak is, a kiről ily nyomatékos szavakkal kezd írni: »Inde quidem coronaverunt *asinum* Ladislaum Kazimiri isti proditores« (35). Elmondja aztán, honnan keletkezett II. Ulászló »*ökö*« gúnyneve. Egy krakkai csillagász, egyetemi tanár (Glogor), midőn egy magyar diák leveléből értesült, hogy Ulászlót királylyá koronázták, a levelet a földre dobván, így kiáltott fel: jaj nektek magyarok és az egész keresztyénségnek, a miért azt az *ökört* megkoronázták! A magyar diákok ezt elbeszélvén itthon, úgy ragadt Ulászlóra egész életére az *ökö* gúnynév (36). A felső-magyarországi urak Perényi. »Palócziak, Homonnaiak« stb. Albert lengyel királyt hívták be, de a lengyel nép gyenge lévén, úgy kiüldöztetett az ellenfél által, miként a bárányok a farkas által. (37.)

Jellemző Szerémire, hogy ő a lengyelekről később is kevés respectussal, mint elpuhult (effeminatus) népről s harczosokról emlékezik, midőn Szapolyai hadaiban szolgálnak is; míg a ráczokat itt is és mindig kiemeli és magasztalja,¹⁾ mint vitéz katonákat. Szerb rokonszenve egész művén végig húzódik s azok hadi tényeire mindig kiváló figyelmet fordít.

Szűkebb hazafiságának jele nyilvánul abban is, hogy Szerém-Újlak uráról Újlaki Lőrinczről is bőven emlékezik. Újlaki Lőrincz Corvin János legfőbb híve volt; nem volt oly vitéz, mint atyja (Miklós), de jóindulatú és jobbagyai iránt kegyes. Ulászlótól Szapolyai István szerzett neki kegyelmet, és pedig azért, mert megszakadás esetére lekötötték egymásnak birtokaik öröklését (38. l.) — Újlaki Lőrincz meg aztán a király arájáért (Szerémi szerint »Beatrix nápolyi leányért«, — Candalei Anna francia hercegnő helyett,²⁾ követségbe.

¹⁾ Gens Traciana sive Mirmidones Achili genere multos Polonos nocte subtrahebant, et vinctos perducebant ad limites Turcarum. 37. l.

²⁾ Itt bizonyára a Mátyás második nejével Beatrixszal téveszti össze II. Ulászló nejét.

A királyné — Szerémi szerint — második szülöttének Lajosnak trónutódlását erősen féltette a Corvin János fiától, főkép Kristóf hercegtől, a kit a nép már gyermek-ifjú korában jövődöbeli királyául emlegetett. A királyné ettől való félelmében gazdag ajándékokkal s ígéretekkel megvesztegeti a Corvin birtokok kormányzóját és az árvák gyám-atyját Török Imrét, neki igéri a Corvin-birtokokat (Gyulát, Cserög várát, Szabadkát, Világosvárt), diplomát állíttat ki neki róluk, azért, hogy tegye el útból a Corvin gyermekeket. A királyné bizton ölő mérget készíttet patricariusa által. Török Imre magához veszi az édes nyaláunkságba rejtett mérget s azzal tér vissza Budáról Szlavoniába. A gyerekek a haza érkezett Törököt megpillantván, játékuakat félbehagyják s örömtől repesve futnak eléje, kérdezve, hogy atyuskánk, mit hoztál nekünk? Hoztam valamit — feleli ez — s mindeniknek kezébe ad egy kis skatulyát, a melyben édesség volt, s melyet az ártatlanok örvendve a nyaláunkságnak, mohón elfogyasztottak. Nem sokára betegeskedni kezdett a két fiú s két hét múlva kimúltak a világból (43. l.)¹⁾ Az özvegy hercegnő Gyula várába költözött s most már egyetlen leányát eljegyezte egy nagy úrnak, Palóczy Mihálynak.²⁾ Török Imre féltván a királyné által neki ígért birtokokat, a kis Erzsébet hercegnőt is megmérgeztette megvesztegetett szakácsa által, a ki ezért tőle három falut kapott. A hercegnő temetésén (1508-ban) Szerémi volt az előénekes.

A gazdag özvegyet most már Ulászló elvettette rokonával, Markoláb (Markgraf, Brandenburgi) Györggyel (Szerémi szerint 1505-ben, valóban pedig 1509. jan. 25.), a ki ez által csak a dúsgazdag örökséghez akart hozzá jutni. A durva őrgrof csak-

¹⁾ Hogy ez is csak oly alaptalan rém-drámája Szeréminek, mint sok más, arra nézve elég azt tudnunk, hogy Kristóf herceg előbb halt meg (1505-ben), mint Lajos született (1506. jul. 1.) s hogy a királyné a trónörökös születését csak néhány napig élte túl; nem volt tehát ideje és oka méregkeverésre.

²⁾ Corvin Erzsébet mások szerint Szapolyai Györgynek volt eljegyezve. Id. Mogyorosy J. id. munkájában (Tört. Adatok 26. l.) oklevélre hivatkozva mutatja ki, hogy 1507—1508-ban Corvin Erzsébet hgnő csakugyan Palóczy Mihály jegyese volt.

hamar vallatóra fogta nejét, hogy hol rejtegeti kineseit. A szégyen asszony csak tagadta, de a ribancz (riballús) zsarnok megragadta hajánál fogva és addig verte, míg ki nem adta kincsét, a mit aztán a pazar örgróf hamar eltékozolt. A gyöngye asszony pedig az ütlegek miatt betegségbe esett és meghalt (szerinte 1510-ben, 1513. helyett). Szerémi nehány sorban egy lélegzetre mondja mindezt el, hozzátévén, hogy tizenhat (!) évig éltek együtt. Az ő temetésén is énekelt Szerémi, tehát közeli forrásból merített hírlelések alapján írhatta feljegyzéseit. (45. l.); de időrend dolgában maga magát czáfolja meg itt is.

A következő fejezet (XIX.) arról szól, hogy kik egyengették az utját Magyarországra a töröknek. A fő-fő úruló (Bakócz) kerékgyártó (»rotipar«) Tamás volt, a félmívelt, paraszt nemből Mátyás által nagy úrrá, hatalmassá tett esztergomi érsek. Ő kezdett először a törökkel barátkozni. A többi úrulók és kémek voltak a kereskedők: egy raguzai Sanko nevű, a ráeczkevei kereskedők, egy brassai Jeromos nevű cinóber-úrú; a budai zsidók s magok a török hercegek, kik barát esuhába öltözve Budát kikényleték, sőt *maga a török szultán is köztük volt* egy körmenet alkalmával. Szerémi figyelmeztette is a budai gvardiánt, a kinél a török urak mint bosnyák zarándokok megszállottak, de az nem hitte (48. l.)

A királyné most már Szapolyai Jánostól féltette fia királyságát (XX. f.), s Szapolyai valóban nagyon szerencsés volt a keresztyénség harcaiban, a meddig a törökkel nem szövetekezett. A királyné *mérget* hozatott Velenezéből, hogy az ellenpárti urakat egy vacsora alkalmával megétesse, de ezek éltek a gyanúval s megóvták magokat (50.)

Bakócz Tamás pápajelöltségének is szentel egy fejezetet Szerémi (XXI.): csak egy szavazattal maradt kisebbségben a választásnál. (1514.) Az olaszok, hogy kineseihez jussanak, megakarták őt *mérgezni*, halakat hoztak neki, a melyekben scorpions voltak elrejtve. (55.)

Az 1514-iki pórlázadás történetéről a legnagyobb fejezetek egyike szól (XXII. 55—70. l.), a mely sok új, csak nála olvasható részletet tartalmaz s a parasztokkal rokonszenvez. Midőn Székely (Dósa) György a nagylaki esata után Miklós csanádi püspököt karóba húztatja, azt kiáltja oda katonáinak:

»*korpazd az bestyét!*« (63.). Szapolyai csak azután jött Temesvár felmentésére, miután Báthory s a vele lévő urak segélyért könyörgő levelükben megígérték, hogy László és Lajos király halála után őt koronázzák királylyá. Dósának Petrovics kérésére megkegyelmezett, de az urak könyörgésére és ismételt királyság-ígéretére kiadta nekik, a kik az ismeretes kegyetlen halállal végezték ki. Lőrincz papot saját emberei fogják meg s adják kezébe Szapolyainak, a ki Kolozsvárt megégetteti.

Nem sokára meghalt Újlaki Lőrincz herczeg, de a Szapolyaiak hiába akarták birtokait — az atyjokkal kötött kölcsönös örökségi szerződés alapján — kezökbe venni: Móré László, az elhunyt herczeg özvegyét magának eljegyezvén, nem engedte őket Szerém-Újlak birtokába, s midőn perre került a dolog, Ulászló király nevében oklevelet hamisított, Német Balázs udv. ötvösmesterrel halálos fenyegetés között hamis kir. pecsétet vésetett s így védte meg a maga ügyét. Szeréminek az ötvös jó barátja volt s elárulta neki a titkot s tanácsot kért tőle, hogy mitévő legyen. — Mondd meg a királynak és a vén Bornemisznának, — tanácsolta Szerémi. Az ötvös meg is jelentette, de ezek Mórénak kedvezvén, elütötték a dolgot, hogy nem tesz semmit. (XXVI. f.)

Ez az álnok csalás végkép elkésérítette Szapolyait és a törökkel való szövetségbe kergette, hogy bosszút álljon Mórén és elfoglalja tőle Szerém-Újlakot. — Midőn Dragult havaseli vajdaságába bevezeti, ott a szultán nagyvezérét Ibrahimot titkon magához hivatja s egy »hársfa« alatt találkozván (82. l.), egymást megölelik, véd- és dacszövetséget kötnek s Ibrahim megígéri, hogy a szultán bevezeti őt Újlaki Lőrincz örökébe, s már elhatározta Nándor-Fejérvár ostromát, csak ő is (Szapolyai) ígérje meg, hogy a magyar királyt nem fogja segíteni. Szapolyai a szultántól biztosító levelet nyert arany pecsét alatt, a melyet én — úgymond Szerémi — halála után olvastam. Szapolyai is adott magáról levelet, hogy Lajos királyt nem segíti, hogy megnyerje az egész Szerémséget. A szultán örömeiben nagy dáridót csapott Konstantinápolyban (XXVIII. f.)¹⁾

¹⁾ Itt Szerémi ismét önmagát czáfolja meg, előbbi és későbbi eseményeket zavarva össze. A törökkel Szapolyai 1520-ban szövetezik —

1521-ben megindúl a török hadjárat. A szultán Belgrádot kikémlelteti, parancsnokait megvesztegeti, a várat elfoglalja, az áruló várnagyokat: Oláh Balázst és Morgai »Jancsit« Szerbiában elevenen eltemetteti.¹⁾ (XXIX. f.)

Az 1521-iki táborozásban maga Szerémi is részt vett s így mint szemtanú érdekes részleteket jegyez fel. De itt is úgy összebogozza a különféle eseményeket, hogy nem csekély nehézséget okoz a különböző időben történt dolgokat egymástól szétválasztani.

Következnek az 1522-ik év hadi eseményei a Szerémségben (XXXI. f.), azután az 1523-ik évi hadi készültek. — Szapolyai megújítja régebbi szövetségét a szultánnal, hogy jöjjön s nyissa fel előtte Budavára kapuját, melyet ellenfelei előtte bezártak (111. l.). A királyné 10 mázsa ezüstöt ajánlott fel Nándor-Fejérvár visszavételére, de ezzel szemben az egyházak kincsei felajánlását kívánta. Szerémi e miatt szenvedélyesen kifakad feljegyzéseiben a királyné ellen. Verbőczy ellenezvén azt mondotta légyen, hogy: uraim gondolják meg a dolgot, a királyné 10 mázsa ezüstöt mond, pedig nincs tíz forintja a »latroncula«-nak. Verbőczy főfájással, rekedtséggel és catarrhussal mentegetőzvé, nem is volt rábirható a határozat kihirdetésére az 1523-iki országgyűlésen (113. l.). Az egyházi kincseknek a királyné látta hasznát: mikor Budáról menekült, nem 10, de több mint 50 mázsa ezüstöt vitt magával (XXXIII. f. 114. l.)

Általában Mária királynőről nagy ellenszenvvel ír munkájában.

1523-ról 1526-ra ugrik Szerémi s a hadjáratról és a mohácsi csatáról több érdekes epizódot jegyez fel. A Szerémség még épen állott, de nem volt, a ki védje s Szulejmán egy-

szerinte (82. l.) az Újlaki Lőrincz hagyatéka megszerzésére, s annak az érdekében indítja az 1521-iki hadjáratot Belgrád ostromára. Úgyde Újlaki Lőrincz 1524-ben halt meg s a viszály csak akkor kezdődött az örökség felett Szapolyai és Móré között (Ld. Horváth M. M. o. t. 1871. k. III. k. 367. l.) s a per közöttök csak 1526-ban ért véget. (Ld. *Fraknoi*: Verbőczy Istvánról írt értekezését. Századok 1876. évf.)

¹⁾ Belgrád elfoglalásáról külön, czímmel ellátott fejezet szól a XXIX. caput: »Quomodo jam obsedebat arcem Turcorum Cesar Nandor-Albensem et qualiter accepit.«

más után 16 védtelen szerémségi várat foglalt el. A legjelesebb vitézek cselszövények áldozatai lettek. Bárdi Istvánt, a kit vitézségeért a király és királyné is nagyon szeretett, Tomory Pál Péterváradon lefejeztette, Bánffy Jakab megmérgeztetett, gróf (Frangepán) Kristófnak Szalkai érsek a Csepelszigetén szakálába kapott, Szapolyait Erdélybe száműzték. Így a király legjobb vitézeitől fosztatott meg, a kiket a »csizmadia érsek« (sutor archiepiscopus, Szalkai László) nem pótolhatott.

Midőn 1526-ban a király Budáról a táborba elindult, s az udvarnokok azt kérdezték tőle: hogy hát ők mit csináljanak az alatt Budán; azt felelte tréfásan: »Ebhavában (kánikulában) jól dolgozzatok, hetenként kétszer mosakodjatok!«

A királyné is el akart menni vele a táborba, de a király nem engedte. A török császár azért is bízott a győzelemben, mert hallotta, hogy a templomi kincsek lefoglalásával Istent és Krisztust ellenségökké tették, s azt mondotta, hogy bosszút akar állani a nagy prófétáért Jézusért (118—119. l.). Az ifjú s tapasztalatlan Lajos királyt úgy vitték a csatába, mint a bárányt a mészárszékre. Mohács mezején több mint egy hónapig hevert mind a két fél (így!). A magyarok mindennap gyakorolták magukat a »harch«-ra. János vajda Debreczenben volt (Szeged helyett!) és megizente a szultánnak, hogy ne késlekedjék, hanem tegye, a miért jött (120—121. l.).

A csatáról magáról nem tud írni Szerémink, mert ő idejekorán visszatért Budára, ott hagyván Nagy Máté és Gyöngyösi Tamás káplántársait, a kik a mohácsi mezőn helyette is vérékkel áldoztak (121. l.).

A csatavesztés hírének Budára érkezését, a királyné s a német polgárok kétségbeesett éjjeli menekülését — mint már életrajzánál láttuk — élénken írja le Szerémi (XXXVI. f.). A buda-pesti nép úgy várta János vajdát, mint a Messiást. A török elől menekvők és elrejtőzötték síró kisdedeiket földbe ásták, kútba dobták, hogy sírásukkal őket el ne árulják. A nagyobbak esdekelve gagyogták, hogy édes anyám, ne temess el, nem fogok sírni! — A városban csak vakok, sánták és nyomorékok maradtak. A szultán 16 napig tartózkodott ott, a várost felgyújtatta, a várat nem, 300 gyújtogató működött a szultán Antal nevű tűzmesterének vezetése alatt, a ki

aztán Szeréminek maga elbeszélte a gyűjtogatás történetét.¹⁾ (XXXVI. f.)

Szerémit sorsa nem sokára a Szapolyai táborába vezetvén, emlékirata is a nemzeti párt, majd az új király környezetéből meríti anyagát. Leírja a tokaji országgyűlést (1526. oct.), Jovan czár »a fekete ember« odahívását s meghódolását²⁾, a Budára vonulást, majd a székes-fejérvári országgyűlést s ott Szapolyai királylyá választását és megkoronázását. (XXXIX—XL. f.)

Mindezekre nézve Szerémi a legközvetlenebb tudósító és mondhatjuk legbecsesebb történeti kútfő. Itt a coulissák mögül írt titkai, az általa ugyancsak gyűlölt némely főurak jellemzése is érdekes az ország történelmére.

Itt beszéli el Lajos király halálának regényes történetét, úgy a miként azt egy magyar katona János király halála után felfedezte s a mint ő Lengyelországban is hallotta egy plébánostól. — (A mit e munka második részében részletezünk és teszünk beható kritika tárgyává.)

Az 1527-ik év történetéből legtöbb történetkútfői becsé van a temesvidéki s bács megyei rácz mozgalmak, Jovan czár »a fekete ember« története megírásának. Szerémi maga is félig-meddig szerb lévén, különös figyelemmel kísérte ezeknek a rácz mozgalmaknak történetét s maga is érintkezésben állván velök (tolmácsuk, íródeákjuk lévén a budai udvarnál) alkalma volt jó értesülést szerezni dolgaikról. Török Bálint, Csáki Miklós szerencsétlen csatározását ellenök, Ferdinándhoz pártolásukat, az elbizakodott erdélyi vajda Perényi Péter leveretését általok, végül Czibak Imre által történt legyőzetésüket s Jovan czár megöletését (egy Orbán nevű polgár által Szegeden, a karánsehesi vesztett csatából menekülése után) s feje levágatását Török Bálint által s Budára felküldetését Szapolyaihoz —

¹⁾ Ekkor-e vagy később? (pl. 1529-ben) nem mondja. Ebből úgy látszanék, mintha Szerémi Budán maradt volna a török hadak odaérkezésekor is; de maga mondván, hogy Kassára menekült, valószínűleg 1529-ben beszélt e tűzgyújtó mesterrel. (125. l.)

²⁾ Itt írja, hogy a királyné levelet írt Szapolyainak, melyben nejjévé lenni ajánlkozik, de János vajda nem akarta (?) (128. l.)

Szerémi részletesen s a szerbek iránt érzett rokonszenvvel beszéli el. Erre nézve Szerémi a legbecsesebb kútfőnk (XLVII—L. fejezet).¹⁾

Szerémi emlékiratának további tartalma legnagyobb részt saját élményeivel áll kapcsolatban. 1526 őszétől — 1534. őszéig leginkább azt írja le, a mit Szapolyai közelében maga is átélt vagy hallott s a mi az ő felfogásának, érdeklődésének leginkább megfelelt, — melyeket életrajzánál már legnagyobb részt érintettünk. Az ismételések kikerülése végett tehát csak röviden említve, munkája további tartalma: Szapolyai menekülése Budáról Ferdinánd ellenkirály hadai elől 1527. nyarán (52. f.), a tarcal-tokaji ütközet (53. f. 54. f.), Szapolyai menekülése Debreczen felé (55), a kassaiak elpártolása János királytól (57. f.), Bodó Ferencz elfogatása Török-Bálint által (59.), Szapolyai Kassa felé vonulása (61. f.), szinai szerencsétlen ütközete Katzianerrel 1528. tavaszán (62. 63.), a Lengyelországba menekvés és Tarnowban tartózkodás (65—67.), a visszatérés Magyarországra (68.) s az Alvidékre (69.), a törökkel való találkozás (70.), Lippára szállás s ott telelés 1529. telén (71.), Török Bálint megveretése Erdélyben²⁾ Péter moldovai vajda által (73.), János király találkozása Szulejman szultánnal a mohácsi mezőn (75. f.), melyet Szerémi nagyon érdekesen ír le; — Buda elfoglalása a török által (76.) és Szapolyai beiktatása Budavár birtokába (77.), Szulejman visszaérkezése Bécs alól (78.), a magyar korona elvitele s visszaküldése 1529-ben (79.), Ferdinánd újabb hadi készülétei, Szapolyai erdélyi útja, budai állapotok (80.), az ostromra készülés, Buda ostroma Roggendorf által 1530. őszén (szerinte 1536-ban) (82—85.), Gritti kormányzóvá tétele (86.), Szulejmán 1532-iki hadjárata (röviden s hibásan, Kőszeg ostromát nem is említve) (87.), Esztergom sikertelen ostroma 1532-ben.

A következő fejezetek leginkább a Gritti által támasztott zavarokkal, az ő fondorlataival, zsarnokoskodásával s

¹⁾ Szerémi emlékiratai alapján írta meg Smolka Szaniszló: »Czarni Jovan« történetét. Ld. Századok 1882. évf.

²⁾ Ennek nála is külön fejezet-czíme van: Quomodo percussus erat Valentinus in Transilvania. (250. l.)

nagyravágyó terveivel foglalkoznak (89—94), de a tényeket s az időrendet felforgatva. Az 1532-iek után, midőn 1531-iki eseményeket beszél el, azokat 1533-ra teszi (316. lap); az 1533-ikiakat 1538-ra. Majd a rendes kerékvágásba visszazökkenvén 1533 s 1534 eseményeit beszéli el: Szapolyai tehetetlenségét Grittivel szemben (315. l.); majd az Ártándiak 1530-ban történt elfogatását s 1531-iki kivégeztetését, 1533—34-re téve (92. f.) stb., Laski árulásának napfényre jutását s az ő elfogatását (94. f.), Gritti fenyegető előnyomulását Konstantinápolyból Erdélybe, Czibak Imre alvajda megöletését, az erdélyiek felkelését s Gritti megöletését 1534-ben (95. 95. f.). Ezeket követi Szapolyainak udvarával Váradra költözése (97. f.), Laski szabadon bocsáttatása budai börtönéből, Tarnowski közbenjárására 1535-ben (98. f.).

Innen Szerémi 3—4 évet átugorván, a következő fejezetben Szapolyai nősülését beszéli el nagyon röviden s a királyné megkoronáztatását Székes-Fehérvárott, »a hol a király az ottani lutheránusok engedelmeből több mint egy hónapig maradt, nem gondolván a régi királyok azon szokásával, hogy csak három napot és három éjet töltöttek ott a koronázás után. Hiába figyelmeztették erre az öregebb papok, ő azzal mit sem törődött, kinevette őket. Ez később nem javára, de kárára vált. (245. l.) Virágvasárnapján ment Budára a királynéval s isten csodálatos végzéséből épen Keresztelő János fogantatása napjára fogantatott Erzsébet (t. i. Izabella) királyné és János király fia, a ki a következő év (hibásan 1539, 1540. helyett) julius idusán született. A király 100 frtot ígért a hírmondónak, a miért az udvarnokok résen álltak s többen nyargaltak az öröm hírrel Erdélybe, a minek hallatára, Varsányban, Nagytúron, Váradon három napig szóltak a harangok« (346. l.)

Itt beszéli el aztán Szerémi Fráter György csebfogását, hogy miként menekült meg a bekívánt 7 esztendei kincstári számadástételtől. A szultán hamisított pecsétjével megerősített levelet íratott Váradról egy oláh diák által — kit Szerémi maga is ismert — a királynak, melyben Majláth István erdélyi vajdát árulónak tünteti fel s ellene izgatja. Fráter Györgynek — a kit Szerémi nem szeretett — oly nagy hatalma volt — úgymond — a király felett, hogy ha

azt mondotta volna neki: ne egyél három napig, — azt is megtette volna. Majláthra azért haragudott Frater György, mert Kassa alatt azt mondotta neki: nem illik neked harczolni, mert fogadalmat tettél, hogy kezedet vérről meg nem fertőzteted, de ártatlanságban megtartod. (350. l.)

Szerémi Majláthot, a Szapolyai keresztfiát mentegeti és mint kitűnő katonát dicséri. Török Bálintról, a ki ellene Fogaras kiostromlására küldetett, úgy nyilatkozik, hogy állhatatlan ember volt, de katona aztán olyan, mint Ulisses Trója alatt (99. fejezet).

A következő (a századik) fejezet Szapolyai életének utolsó napjait írja le. Midőn fia születéséről hírt vesz, nagy örömnepélyt rendeztet s felsóhajt, hogy bár csak megláthatnám még az én kedves fiamat. János herceget, de alig hiszem! Betegsége ágyba dönté. Fráter Györgyöt követségbe indította a törökhöz, de ez betegséget születt s csak akkor indult el, midőn Perényi Péterrel szövetségbe lépve, felbéreltek a Ferdinánd követségéből egy olasz fizikust János király agyon-gyógyítására. Fráter György most is csak Hunyad váráig ment¹⁾ s ott ismét beteggé tévén magát, várta a hírt Szapolyai haláláról, mert tudta, hogy az olasz fizikus elfelejteti vele, hogy számadást kívánjon a kunok adója felől. Az orvos aztán gyomortisztító ital helyett mérget adott be a szegény királynak, a ki midőn megitta, a földre esett s így kiáltott fel: fogjatok meg és tartsatok, mert ez volt az én utolsó italom! — Az olasz orvos ezzel hamarosan visszatért a követséggel Ferdinándhoz. János király pedig eszméletén kívül szörnyű rémképekkel tépelődött sokáig, míg nem a világból kimúlt.

A még hátralevő tíz fejezetben (254—420. l.) három kimagasló történeti esemény körül csoportosúlnak Szerémi feljegyzései, u. m. 1. Budavár ostroma, védelme, a török szultán által 1541-ben fölmentetése és csellel elfoglalása; 2. a német birodalom nagy hadi vállalatának 1542-iki silány hadműveletei — s 3. a török 1543-iki hódításai körül.

1541-ben mint szemtanú írja le Budavár ostromát és védelmét. Trója ostrománál — úgymond — nem volt annyi

¹⁾ Tudva levő azonban, hogy Frater György a király mellett maradt mind haláláig.

különféle nemzet, mint itt Buda körül: scitha nemzet, izmaelita (török), rác, német, spanyol, tatár, bosnyák, görög, albán, persa, tehát tízféle nép. — Leírja Fráter György elszántságát a vár védelmében, a német polgárok árulási szándékát, majd Szulejmán szultán alattomos eljárását a vár kézhez vételénél; Török Bálint fogságba hurczoltatását a törökök által s Izabella elköltözését Budavárából Lippára; majd Verbőczy megmérgeztetését (!)¹⁾ a budai basa ebédjén; Verbőczy fia vitézségét, a ki jelesbb katona volt atyjánál. (101—106. f.)

A német birodalmi hadak 1542-iki hadi műveleteinek sikertelenségét — Szerémi felfogását és erős catholicismusát érdekesen jellemzően — annak tulajdonítja, mert a vezérek (a szász, a sziléziai s burgundi hercegek, kivéve a spanyol herceget) mind lutheránusok voltak és magokkal hozták Melanchton Fülöpöt, a ki a táborban a római vagyis apostoli szék ellen predikált. A midőn én hallottam és láttam — úgy mond Szerémi, — hogy a pápa s Szent-Péter és Pál apostolok tekintélyét megvetik, magokat előttök meg nem alázzák, a bűnbocsánattal nem törődnek, bőjti napon húst esznek. azt mondtam: vakmerő, rebellis, kevély nép, nem lesz győzedelmes a törökök felett. (376. l.) — A magyarok különbek voltak, ezeket nem győzték amazok eléggé bámúlni. — De hiába volt minden erőfeszítésük, hiába törtek Pest falain olyan rést, hogy hat kocsis bemehetett volna rajta: be nem vehették a várost, — s nem győzhettek, mert a pápa engedelme nélkül mentek a háborúba (313. l.).

Részletesen elmondja aztán Perényi Péternek a törökkel érintkezése s e miatt a németek által elfogatása, bebörtönöztetése és Ferdinánd királylyal való vitázása történetét (377—382. l.).

Az utolsó három fejezet a szultán 1543-iki hadjáratáról, várostromairól szól, Siklósvára, Pécs városa elfoglalásáról s leginkább Székes-Fehérvár ostromáról. A fejérváriak lutheránus volta bő alkalmat nyújt neki kifakadni ellenök és tanaik ellen (390. l.). Ezért kellett érezniök isten haragját. Az istentagadó latrok — így szól többek közt — midőn már

¹⁾ A ki tulajdonképen a várban kiütött cholera áldozata lett.

látták vesztőket, kivitték a templomból Péter és Pál fából készült, aranyozott szobrát, köteleket kötöttek a nyakába, kiakasztották az ostromlott város falára s azt mondták: nos latrok, ha oly hatalmatok van, mint a felséges istennek, segísetek, akkor hiszünk bennetek! Nem tudjuk, az úristen miért nem akar segíteni, segísetek hát ti! (393. l.)

Szerémi is azzal a hittel végzi emlékiratát, a XVI. századi magyar közfelfogás értelmében, hogy a török hódítást isten büntetésül küldötte a magyar nemzetre, bűnbemerülése, egymás között meghasonlása okáért s ő mint pap és erős katolikus, első sorban a hitváltoztatás miatt ostromozza nemzetét.

»Azért tehát — kedves testvéreim — ne gyalázzátok a szenteket, mert meg van írva, hogy: a ki titeket megvet, engem vet meg!« Ezek majdnem utolsó szavai emlékiratának.

III.

Szerémi történetírásának méltatása s kritikája.

Szerémi életrajzából s emlékiratának tartalmából könnyen levonható a következtetés munkájának becsére, kútfői értékére.

Wenzel Gusztáv, az emlékirat sajtó alá rendezője, kimutatta a kiadványhoz írt bevezető soraiban, hogy Szerémi munkája nem az »ars historica« szabályai szerint kidolgozott történeti mű, hanem egyszerű emlékirat, — mondhatnók történeti följegyzések.

Valóban az író értelmi színvonala nagyon alacsony, úgy hogy az olvasó csodálkozni hajlandó a felett, hogyan lehetett udvari káplán oly fogyatékos képzettséggel s oly kevés józan ítélettel. Az udvarnokok között valósággal nevetség és gúny tárgya volt; ostobának, féleszünek tartották.¹⁾ Királya sem vette komoly számba. János király a templomban is elneveti magát, midőn váratlanul előtte terem, megtérve vándorlásaiból. — Lehet, hogy éppen az egyéniségében rejlő eredetiség,

¹⁾ Maga elárulja ezt több helyen. A szinai csata előtt így korholja Pöstyényi tanácsos: »Jam amittas tuam, pater Georgius, *continuum stoliditatem*« A mire Szerémi így felelt: »Noo vos astuti et prudenti! *Me dicitis esse semifatuum*, sed videbitis, quomodo fiat vobis. (212. l.)

tudákos együgyűsége, excentrikus gondolkozásmódja, hóbor-tos, izgága s szókimondó természete, fontoskodó nagyképűsége biztosít neki az udvarnál olyan helyzetet, s nyújt annyi szabadságot, a mi sokszor az udvari bolond szerepére emlékeztet.

Wenzel őt a tudákos »litteraria plebs« képviselőjéül tekinti s munkájában ennek a történelmi érzékét és hangulatát látja nyilvánulni. — Amnyi bizonyos, hogy democraticus szellem lengi át művét, mely a főurak iránt inkább ellenséges indulatú, mint igazságos.

Legnagyobb előnye a naiv őszinteség, a szókimondás, s a közvélemény visszatükrözése s a szemmel látott dolgok külső nyilvánulásának sokszor igen élénk képekkel élénk varázsolása.

Legnagyobb hibája, hogy nincs kritikája, melylyel a valódi történelmet a mendemondáktól meg tudná különböztetni. Nincs érzéke az igazság, a józan ész logikája iránt. Nincs érzéke az iránt, hogy a mit ír, az valódi történelmet, az igazságnak, a tényeknek megfelelő legyen. Az ő naiv kedélyére jobban hatott a mesés, mondaszerű, borzadályos hírlelés, mint a rideg tények valósága; az ő korlátolt értelme még a szemmel látott komoly történelmi eseményeknél sem tudott a dolgok lényegébe hatolni, az eszmék magaslatára felemelkedni, csupán a külsőségek, a megkapó epizódok kötik le figyelmét és vezérlik emlékiró tollát. De éppen ezért sok oly dolgot, jellemző részletet, külsőséget megörökített, a mit más, magasabb színvonalú történelmi műben hiába keresnénk.

Tudva talán nem hazudott, legfőlebb a személyes hiúság vesszőparipája ragadja el itt-ott, mikor magának nagyobb fontosságot tulajdonít, s királyok kegyével, elsőrangú történelmi szereplőknek adott tanácsaival, azokról szóló ítéleteivel, az események előre megjövendöléseivel dicsekszik. De ha nem szándékosan is, igen sokszor írt nem igazat. Olyan mint a gyermek, a mely vakon hiszi, a mit neki mondanak, ha még oly képtelen is, és sokszor saját fantáziája szüleményét is valóság gyanánt fogadja és hirdeti.

Az ő hősei hasonlítanak a rémdrámának hőseihez, a kik mind szörnyalakok s természetellenes halállal, többnyire méreg által vesznek el. V. László, Mátyás, a Corvin János herezeg gyerekei, özvegye, Lajos király, Bánffy Jakab, Szapolyai János,

Verbőczy és még annyian nála természetellenes halállal múltak ki, bűntények áldozatai lesznek, — a történeti igazság ellenére. Szapolyai István orgyilkos, Török Imre, Báthory István nádor, Bosnyák Mátyás, Perényi Péter, Fráter György méregkeverők, Móré László okmány-hamisító, Czibak Imre s a főurak legnagyobb része ámuló.

Forrásai, a honnan a rémtörténeteket merítette, a nép között, az udvari személyzet alantas köreiből elterjedt *mendemonádák* voltak, melyeket ő mennél regényesebben, hihetlenebbül hangzottak, annál mohóbban jegyzett fel. Mint a közhangulatnak, a néphitnek tolmácsolása, ezek sem értéknélküliek. Korrajzi és kulturális jelentőségük nem megvetendő. — Ezeken alapszik főképp munkájának első része, melyben ő mint szemtanú még nem szerepelt.

Legbecsesebb s történetkútfői tekintetben legértékesebb munkájának azon része, melyet mint *szemtanú* ír. Ilyen a legnagyobb rész 1520, főképp 1526-tól egészen 1542-ig. Főképp Szapolyai János udvarának, s az ő bolyongásainak leírásában a legelső kútfőnk.

Harmadik főforrása a másoktól vett értesülés, a *hallomás*. Ilyenekre sokszor hivatkozik. Pl. Lajos király halála. Szapolyai György által történt megöletése regényes hírét először 1528-ban Lengyelországban a Csensztóhóba zárandoklás közben hallja Zarkiban egy plébánostól (226. l.). Második forrása erre nézve egy magyar katonának elbeszélése, a ki János király halála hírét véván, sietett 14 év múlva a titkot felfedezni (133.). Ez a XVI. századi Háy János Szapolyai János király életében nem merte elmondani a nagy titkot, de midőn meghallotta, hogy János király meghalt, így kiáltott fel: »No, most már felfedezhetem Lajos király halálának titkát« (133. l.)

Részletesebben beszéli ezt el Emlékirata függelékében a Lajos király haláláról szóló (De morte Ludovici regis cz.) kesergő levél (Epistola flebilis), a melynek adatait Szerémi valószínűleg Lajos király ama házi káplánjától, *Tatai Miklóstól* nyerte, a kit János király a holttest felkeresésére s Székesfehérvárra szállítására küldött.¹⁾

¹⁾ Erre engednek következtetést ezen szavak: *Et misit nos duos capellanos post ipsum per quadrigas, et sic eum invenimus eadem forma,*

Lajos király megöletésének ezt a regényes történetét érdemes behatóbban megbírálnunk, egyrészt azért, mert az nagyon jellemző és tanulmányos történetírásának megismerésére; másrészt azért, mert újabban némely történeti munkák ezt valóság gyanánt kezdik hirdetni s ezáltal a történetet olvasó közönség könnyebben hívó részét félrevezethetik.¹⁾

Szerémi így beszéli el Lajos király halála történetét:

»Jól figyeljétek meg írásimban kedves hallgatóim. Lajos király haláláról szóló felfedezésemet (declarationem meam). Midőn testét megvizsgáltuk, három sebhelyet találtunk rajta, melyeket csehkard ütött. Ezt csak mi papok titokban fürkész-tük ki, és nem mondhattuk el másnak, csak János vajdának. Így történt pedig Lajos király halála (biztosan tudjuk, hogy igaz), a mint egy magyar katona János király halála után elbeszélte. Ez ugyanis meghallván János király halálhírét, így kiáltott fel: no most már felfedezhetem Lajos király halála történetét s így kezdette azt elbeszélni:

Szeretett testvéreim, figyeljétek meg, hogy történt az ő halála. Lajos királyt a mocsáron sértetlenül és épen keresztülvittük (exportaveramus). Szepesi (t. i. Szapolyai) György és Tomori a cseribasa. Velök volt Zitritz (vagy Czetricz) a király cseh komornoka s midőn Batha városa mellett egy faluba

sicut scriptum est de ipso, ut supra. (408. l.) — Ezt Szerémi magáról nem írhatta, mert fentebb (131. l.) maga mondja, hogy Tatai Miklós káplánt küldi János király a Csele-patakhöz Lajos király holttestéért.

¹⁾ Id. *Mogyoróssy* János: Tört. adatok Szerémi György emlékirataiból cz. a. B. Gyulán 1882. kiadott munkájában nem csak átveszi Szerémi e leírását, de annak hitelességét bizonyítani is igyekszik. Két fő érve: hogy Sz. »a mohácsi gyászos események ideje alatt a táborban jelen volt« s hogy »Lajos király holttetemei felvételére és Székesfejervárra eltemetés végett lett elszállítására ő volt Szapolyai János által kiküldve.« (43. l.) Mindkét állítás téves, mert Szerémi a mohácsi csata idején Budán volt, s Lajos király holttestét *szerinte* Tatai Miklós káplán szállíttatta Fejervárra, mint fentebb kimutattam.

Egy újabb történeti munkában, Szekeső történetében, *Gosztonyi* Jenő duna-szekesői káplán szintén azt vitatja, hogy Lajos királyt Szekesőn ölték meg. — A Bp. Hírlap f. é. febr. 17. számában ismertetvén ezt a munkát, tovább terjeszti e regényes történetet. Alkalmoszerű azért és szükséges is kritikai bonczkés alá vennünk.

(Szekesőre) érkeztek, monda Szepesi György: uram királyom, nem jó volna itt kissé megpihenni, lóról leszállani, a pánczélből kivetközni és valamit enni. Hallván ezt a szegény király, tetszett neki ez a tanács, a mit a »cseri-basa« (t. i. Tomori) is helyeselt.²⁾

Bevitték tehát a királyt Szekesőn a plebanus házába. Az éjszaka erősen sötét volt és esős s jó két mérföldnyire volt a hely (Mohács), a honnan jöttek. A plébános szobája meleg volt s ott a király levetette ércz pánczélját és sisakját. A király fáradtan üldögélt, a míg a csekély vacsorát sietve készítették, hogy valamit egyék. Tomori Pál siettetette, hogy »egyék hamar felséged, mert a törökök sietnek utánunk«; Szepesi Györgyhez pedig így szólt: »Nagyságod pedig menjen szállására, én is megyek a magaméra, ne késlekedjünk, tüstént tovább kell lovagolnunk Buda felé.« — »Én készen vagyok — felelte Szapolyai György — menjen csak főtiszte lendő uraságod szállására, én addig őrzöm a királyt.«

Tomori Pál szállására ment csatlósával, a ki lámpással világított elibe. S akkor Szapolyai György így rivalt a királyra: Te bestye, dancsos király! te korhely, buja király! te igazságtalan király! elvesztetted Magyarországot, s kiforgattál örökösödési jogainkból (Újlaki) Lőrincz herczeg összes javaira, a miket ő és atyánk magvaszakadásuk esetére egymásnak kölcsönösen biztosítottak; — ezért meg kell halnod! Hiába mentegette magát Lajos király ilyenképen, hogy »nem az én akaratomból, hanem a főurak és főpapokéból történt«: Szapolyai dühösen torokon ragadta, kardot rántott és három esapást mért a király jobb oldalára háromélű cseh kardjával. — A király halálosan megsebesítve, a földre zuhant, mivelhogy csak egy ingben ült a szobában.

Zetritz és a király többi kamarásai erre rémülten futottak Tomori Pál szállására és erős hangon kiabálták, hogy »hamar, hamar, nagyságos uram, mert Lajos királyt megölte Szepesi György!«

Hallván ezt a bácsi érsek, a ki pánczélját még le sem

²⁾ Az elbeszélést Szerémi emlékiratából (133—134. l.) és az ennek függelékében közölt »De morte Ludovici regis« cz. levélből (405—407. l.) állítom össze, mely egymást kiegészíti. Emez részletesebb.

vetette, miután a király őrzéséből alig tért volt szállására embereihez, dühösen felriad és csapataival rárohauván Szepesi Györgyre, őt gyilkos haramiának nevezvén, felkonczolja. Meghallván ezt Szepesi György csapatának vicekapitánya — miután Szapolyai katonái túlyomó nagy számmal voltak ott — most már ők rohantak rá Tomorira s őt kegyetlenül megölték. Most már hárman feküdtek ott halálra válva. Azután, minthogy korom sötét éjszaka volt, néhány házat felgyújtottak a faluban, s a tűz fénye mellett tovább mint két óráig harczott a két csapat egymás ellen. Oly nagy volt a harci láрма, hogy két mérföldnyire is elhallatszott a viaskodók kiabálása. Azt mondják, hogy a török császár csatájában nem veszték el annyian Mohács mezején, mint itt Lajos király halála órájában.

Szapolyai György csapata maradt a győztes, Tomori Pál katonái közül kevesen menekültek.

György hadvezére azután tanácsot tartott híveivel és elhatározásuk szerint Szapolyait és Tomorit egy márvány koporsóba temették a falu templomában. Lajos királyt pedig lepedőbe göngyölték, meztelen lábbal és fedetlen fővel, aranyos ingében, melyet maga a királyné hímezett ki számára; nyakába egy gyöngye arany lánczot akasztottak kicsi kereszttel s újján rajta hagyták jegygyűrűjét ismertető jelül; azután felöltöztették saját vértől ázott ruhájába s mintegy vértanút úgy vitték éjjélkor¹⁾ *vissza felé* (retrorsum) a tó partjára Csele falucska közelébe. És ott neki sírt ástak éjjel lámpafény mellett és oda temették. És ott feküdt a szegény Lajos király keresztelő szt. János fővétele napjától (aug. 29.) *egészen szt. Márton napjáig* (nov. 11.)

Így láttam én (t. i. Székes-Fejérvárt a temetés előtt) — folytatja Szerémi — káplántársaimmal három vágást a testen, az az arany kereszt ott függött a nyakán, ruhája és inge is rajta volt s jegygyűrűje is újján volt valósággal.

Midőn pedig a cseh Zetritz — így fejezi be elbeszélését — látta vala a szörnyű vérengzést, a szerencsétlen lovára

¹⁾ Az emlékiratban »péntekre verradóban« történik a verekedés, a függelékben már éjjélkor a temetés.

kapott és két szolgájával elszáguldott s egész éjjel bolyongván, elérkezett Fejérvárra; ott meghallván, hogy a királyné Budáról Bécsbe menekült, utána lovagolt ő is. És midőn megérkezett a királynéhez, ez tüstént Lajos király felől tudakozódott Zetritztől, a ki így mondott el neki mindent. — A királyné pedig megfogatta őt s a városházán becsukatta, a hol azután a németek kegyetlenül *megölték*. Azt vetették szemére a szerencsétlennek, hogy: »ha nem hagyta volna el őt (t. i. Lajos királyt) nem öletett volna meg oly kegyetlen halálnemmel.« Pedig ha nem menekült volna el, őt is megölték volna. Így múlt ki Zitritz a németek által a világból«.

Így adja elő Szerémi a szekesői vérengzést.

Vegyük már most Szerémi elbeszélését bonczkés alá.

Az első kérdés, a mit föl kell vetnünk, hogy honnan veszi Szerémi értesülését, a mely ellentétben áll minden más egykori és későbbi tudósítással, — első sorban Brodarich kancellárával, a ki a mohácsi csatában tényleg részt vett, a király közelében állott s mindjárt utána leírta a mohácsi vészt s a király halálát, nagybátyja a lengyel király számára — melyek egyhangúlag azt vallják, hogy Lajos király menekülése közben a megáradt Csele-patakba fúlt.

Szerémi mint fő forrására egy magyar katona elbeszélésére hivatkozik, a ki a mohácsi vész után 14 évvel leplezi le a nagy titkot, mintán Szapolyai János király halála hírért meghallotta.

Miért nem előbb? Mert félt a nemzeti királytól s nem merte testvére, Szapolyai Györgyre kivallani a szörnyű bűntettet.

De hát, ha a Szapolyai György katonái mind ily titoktartók voltak is, miért hallgattak a Tomori Pál csapatából megmenekült »kevesek«? S hogy maradhatott egyáltalában titokban egy oly borzasztó vérengzés, mely két óráig dühöngött, melynek lármája két mérföldnyire hallatszott, s melyben többen pusztultak el honfi kard által, mint az ellenség csapásai alatt a mohácsi csatában?

Lehetetlen, hogy annak híre néhány nap alatt ne visszahangzott volna az egész országban, sőt a külföldön is. De tegyük fel a lehetetlent, hogy az országban még a Ferdinánd-

párti magyarok is mindnyájan emnyire kímélték volna Szapolyai János királyt, hogy elhallgatták volna testvére királygyilkolását; vajjon feltehetjük-e józan észszel ugyanezt a kíméletet, avagy titoktartást az özvegyen maradt királynéről, s annak testvéréről, Szapolyainak a királyságban vetélytársáról, Ferdinándról. — a kik (mint Szerémi mondja) a legelső forrásból (a király legbensőbb kamarásától) értesültek az orgyilkosságról.

Ha úgy történt volna Lajos király halála: Ferdinánd lett volna a legelső, a ki sűrűn kiadogatott manifestumaiban lerántotta volna a lepelt a királygyilkosokról, s ország-világ előtt fennen hirdette volna, hogy gyűlölt vetélytársa mily úton-módon jutott az elárvult királyságra. Ezekre az önként felmerülő ellenvetésekre a jó Szerémitől hiába várunk feleletet.

De hát honnan került a három cseh kardvágás Lajos király oldalára, a mit Szerémi saját szemeivel látott, kérdezhetné valaki.

Nem értek a törvényszéki orvostanhoz, a boncztanhoz. Nem tudom, hogy egy feloszlásnak indúlt harmadfél hónapos holttesten lehet-e még oly biztossággal, mint Szerémi teszi, kardvágásokat constatálni. De a *csehkard-vágást* oly határozottan megkülönböztetni a török vagy másféle kard vágástól, azt hiszem, még tudós bonczmesterek se merésznék. Kardvágást pedig bőven osztogattak a mohácsi csatában, — még esekardja is könnyen lehetett valamelyik kontyos janicsárnak, zsákmányolhatta Belgrád ostrománál, Péterváradnál vagy egyebütt.

Nem fektetek rá nagy súlyt, hogy Szerémi maga magával is mintegy ellentétbe jő, midőn fentebb (két ízben is!) azt mondja, hogy »Lajos király pedig szerencsétlen halállal múlt ki, *elmerülve lorával egy mocsárban*, úgy mondják.«¹⁾

Az sem igaz, hogy Lajos király holtteste szent Márton napig (nov. 11.) feküdt volna a Csele-patak melletti sírjában, s hogy azt Lajos király káplánjai találták volna meg és szálították volna Sz. Fejérvárra. — Sokkal hitelesebben docu-

¹⁾ Et ipse mala morte in aliquam paludem cum equo submersus erat. fertur dixisse (121. l.) — Előbb: »pauper in paludem casum dederat.« (39. l.)

mentálva van, hogy Zetritz találta meg, még oct. közepén, a kit a királyné a törökök kivonulása után a holttest felkérésére küldött a győri kapitány s 12 lovasa kíséretében.¹⁾ Ők emelték ki a Csele-patak partján ásott sírból (hova időközben a megapadt patakból kiemelve elásták), ők vitték Sz. Fejérvárra, a hol aztán ünnepiesen eltemették.

Mindezeket meggondolva, Szerémi regényes tudósítását Lajos király haláláról (a melynél mint némely rém-drámánál úgy lekasabolják egymást a szereplők, hogy csak a sugó marad életben) bátran sorozhatjuk az ő sensatiós leleplezésével azok közé a regényes, de nem igaz mendemondák közé, a hogy ő V. Lászlót, Mátyás királyt, a Corvin családot, Szapolyait és többeket még, az erőszakos halál különböző nemeivel expediáltat a másvilágra.

Szerémi története általában, a hol nem mint szemtanú ír, többször áll ilyen ingatag alapon. A regényes mendemondák nála nagy szerepet játszanak. Írott feljegyzésekre, történeti munkákra mint kútfőre nem igen hivatkozik. Egyszer utal az emlékirat szövege világ-történetre (*»cronica mundi«*) Mátyás király halálánál (27. l.), egyszer *íratokra*²⁾, a függelék »epistola flebilis«-e más munkára (*»in alia historia croniceis«* 409. l.). Oklevelekre is ritkán s akkor sem megbízhatóan. Így pl. Szerémi állítólag látta és olvasta azt a levelet, melyet Szapolyai 1520-ban a szultántól kapott. De úgy írja le, hogy már maga ez valószínűtlenné teszi. Aranyos levél, finom pergamenen, a szultán négy fő tanácsosának pecsétjével, ötödikül a szultán illesztette rá középre a magáét.³⁾ A XVI. sz. török levelek nem ilyenek.

A mi Szerémi elbeszéléseiben az *időrendet* illeti, arról

¹⁾ Ld. Sárffy Ferencz győri kapitány 1526 oct. 19-én Brodarichhoz intézett levelét Lajos király holttestének feltalálásáról s Sz. Fejérvárra szállításáról. *Katona* Istv. historia Crit. XIX. k. 697. l. — Lajos király haláláról a különböző források egybevetése alapján részletesebben óhajtok írni. Itt azért csak Szerémi tudósítására terjeszkedtem ki.

²⁾ »ut pateret (a kiadásban pateret) jam in *scripturis* (38.).

³⁾ Que ego (a kézirat szerint, a kiadásban: Quas litteras áll) demum perlegeram post mortem ipsius. (83. l.)

Wenzel teljes elismeréssel nyilatkozik. »A chronologiai rendet — úgymond — gondosan megtartja«.¹⁾

Ez azonban csak annyiban állhat meg, hogy egészben véve munkájának vezérfonala az események egymásutánja, de sok eltérést enged meg ettől is magának, a mi szintén óvatosságra inti a történetírókat. — Így pl. szerinte Mátyás bevonulása Bécsbe s a kenyérmezei csata egy és ugyanazon napon történt. (Tényleg azonban az első 1485. júl. 1-én, a második 1479. oct. 13-án.) Vagy pl. az Ujlaki Lőrincz herczeg halála után az ő birtokai, főkép Szerém-Ujlak vára és uradalma felett folytatott versengéseket az 1520—21-iki események előtt beszéli el (78 s köv. l.). jóllehet a herczeg 1524-ben halt meg. Továbbá a Bánffy Jakab megmérgeztetésének történetét a XXVIII. fejezetben (84—88. l.) írja le s a következő XXIX. végén (99. l.) szól az 1521-iki hadjáratról és Bánffy Jakab téli táborozásáról a Szerémségben, s még alább (106., 108. l.) egyéb tetteiről. — Láttuk, hogy Lajos király halálát (szerinte megöletését) is a Szapolyai királylyá választatása alkalmával mondja el.

Sokkal nagyobb hátránya azonban: az ő időmeghatározásainak, *chronológiájának teljes megbízhatatlansága*. E tekintetben eleitől végig ellenőrzést igényel. Ez egyik leggyöngébb oldala Szerémi munkájának, a mely nem egyszer tévútra vezette már a történetírókat, a kik eddigelé vele s munkájával foglalkoztak. Oly kézzelfogható tévedések, incorrectségek mutatkoznak nála e tekintetben, hogy a codex kéziratának sajátkezű eredeti voltában már ebből az okból is kétely támadt bennünk. Némely tévedések csakis a másolótól eredhettek.

Nem lehet feladatunk Szerémi összes időrendi tévedését kijavítani; néhány jellemző példa eléggé feltűnteti az ő időszámításának példátlan rosszását.

Az 1484-ik évet írja munkája homlokára. De közvetlen utána 1456. és 1457-iki eseményeket beszél el több fejezetben, időmeghatározás nélkül. Az első correct évszáma: Mátyás halálának, illetőleg eltemetésének meghatározása: 1490;²⁾ de a napot itt is elhibázza, mert *virágvasárnapján* hozatja le Mátyás

¹⁾ Bevezetésében XIX. l.

²⁾ 27. l.

holttestét Bécsből Fejérvárra; pedig akkor még élt (akkor betegedett meg) s a nagylét keddjén halt meg.¹⁾

Az interregnum szerinte még 1492-ben is tartott.

Corvin János hada a Csont-mezőn szerinte 1492-ben veretett szét (1490. helyett). De daczára ennek — bár előbb írja — 1493-ban is ő zárátja el erősen Budavára kapuját, félve az árulóktól.²⁾ Corvin János fiainak megmérgeztetésénél időmeghatározása ez: »et hoc erat anno 15. iam«. ³⁾ (1505. helyett.) Ilyen tökéletlenség az eredetiben alig állhatott.

Corvin János özvegyét Brandenburgi György szerinte 1505-ben veszi el (1509 helyett).⁴⁾ A hercegnő 1510-ben hal meg, 1513 helyett. Hogy Dózsa György 1504-ben állíttatott a keresztes hadak élére vezérül (1514 helyett): nyilván toll-hiba.⁵⁾

Az 1510-es évekből mindössze hatszor említ évszámot, és pedig többnyire helytelenül. Az 1520-as évek elején időszámítása és időrendje ismét zavaros, az eseményeket összekuszálja. Sunt bona mixta malis. János vajdát az Újlaki Lőrincz hagyatékának megszerzése céljából szövetezteti a szultánnal 1520-ban,⁶⁾ pedig Újlaki Lőrincz 1524-ben halt meg. Az 1520 — 1521-iki események elbeszélése közbe is későbbi (1523 — 24-iki) dolgokat sző belé.

A 20-as évek második felében — midőn mint szemtanú, önmaga által is látott dolgokat beszél el — chronológiája a legjobb, bár a napok megjelölésében itt sem mindig correct. Így pl. a tarczali-tokaji ütközet után, a mely 1527. sept. 27-én volt, elkiséri János királyt Rakamazra, ott úgy látszik egy éjet is tölt, s onnan indul a király engedelmevel roka-málás bundáját keresve Tisza-Lúczon át Sáros-Patakra, s mégis oda érkezését sept. 27-ére (Kozma és Döme napjára) teszi.⁷⁾

A legnagyobb időrendi zavar az 1530-as években mutat-

¹⁾ Ld. Fraknoi: Mátyás király élete a Tört. Életrajzokban 390. l.

²⁾ 30. 34 és 31. l.

³⁾ 43. l.

⁴⁾ 45. l.

⁵⁾ 58. l.

⁶⁾ 82 a köv. l.

⁷⁾ 187—188. l.

kozik. *Itt valóságos chaos az ő időmeghatározása.* Lássuk őket egymás után:

János király Erdélybe ment, midőn 1530-at írtak (274. l.). Több mint *három* évig maradt ott, és *négy* év múlva, midőn 1535-öt írtak, jött vissza.¹⁾ — Erdélyben gyűlést tartott a király s lecsendesítette az országot. Azután Budára jött szeptemberben, Mária születésének nyolczadnapján. (279.) Nagy volt az öröm megérkezése felett, s mi fellelegzettünk *a németek támadásától való félelmünkben* (280.) A németek Magyarországra jöttek vizen és szárazon, de a király nem félt ostromuktól. 2000 emberénél több volt a várban, a németek 9000-en voltak (282.) Azután elbeszéli *Budavár ostromát* Roggendorf német hadai által, a mi tudvalevőleg 1530. őszén történt. A vár védelmében magát és János királyt ugyancsak szerepelteti s érdekes epizódokat jegyez fel jó példaadásáról.

Az ostrom 1530. oct. 27. (31 ?) — decz. 23-ig tartott.²⁾

Hogy lehetett tehát János király 1530-tól 1535-ig Erdélyben?

Egyszerűen úgy, hogy a jó Szerémi *Buda ostromát hat évvel későbbre: 1536-ra teszi*, a mi — tekintve azt, hogy ő maga is ott szorongott a várban, miután a király nem engedte »extra ire de Buda«, maga is vitézkedett, töltötte a rést a lóganéjjal telt hordóval, le is esett s megsebesült az ágyú nagyharang-hangjától, hordta a vizet a királylyal a »dobos«-ba (a nagy törkölyös hordóba), lőtte is a németet a király mellett, s hogy ezek után mégis hat esztendővel hibázza el az

¹⁾ Et rex ita admodum in Transilvania plus quam tres annos ibi manserat, et post quatuor annos, dum scribebant anno 1535. « (A verbum regenst — t. i. jött vissza — elhagyja). 277. l. Ez a liezítáló időszámítás hasonlít ahoz a Jókai Adomátárában olvasható tréfás vershez, hogy:

Jó két nótáros volt mind a *három Ége*,
András, Márton, János és a felesége,
De a házban ége, s mind a *négynek* vége.

²⁾ Szerémi egyszer azt mondja, hogy Mindenszentek előtti napon t. i. oct. 31-én (283): másutt, hogy Simon és Juda előtti nap t. i. oct. 27-én (293) zároltattak körül s Tamás apostol napja után 2 nappal t. i. decz. 23-án (292. 293. l.) mentettek fel.

évet, ez — igazán megfoghatatlan, s csakis a másolótól telhetett ki.

Az ostrom leírása után, chronológiájához hű maradva, ezt mondja: »ugyanazon ostroma alatt Budának, *midőn 1536-ot írának*, jegyzett el nőül Bebek Imre Buda várában egy görög leányt«. ¹⁾

De néhány lappal alább már mintegy visszazökken az időszámításba, a kellő határon túl is, midőn azt mondja, hogy »Gritti úr kormányzóvá lett *1530. márcziusában szent György napján*«. ²⁾ — Ezt is tévesen s önmagával ellentétbe jöve írja, 1531 helyett, mert a budavári ostrom alatt tapasztalt árulásokkal hozza okozati összefüggésbe.

János király a budavári ostrom után teszi Grittit kormányzóvá, (tehát nem 1530, hanem 1531. márcz.), azután küldi vele a Czibak és az Ártándi testvérek árulását (a németekkel való conspirálásukat) felfedező német ifjat a szultánhoz követségbe (296. és 298. l.). Aztán így folytatja a jó confusus Szerémi: »és ugyanabban az évben, *midőn írtak vala 1537-et*, küldé vissza Zoltan Zelim (t. i. szultán Szulejman) a német ifjat jól megajándékozva János királyhoz« (298. l.)

Ime néhány sorral fentebb írja 1530-at, s a rá következő bekezdés elején az »*ugyanazon év*« már *1537*. — Ott vagyunk tehát ismét, a hol a mádi zsidó, a honnan krónikásunk kiindul, -- a hat esztendő átúgrásánál.

»Azonközben — írja tovább — János király a nyáron aug. havában másodszor jött meg Erdélyből«. — S ez 1531-ben tényleg megtörtént.

Hogy 1531-ről lehet csak szó, mutatja az is, hogy a következő fejezetben indítja Szerémi »másodízben a szultánt Bécs ostromára«, a mi csakis 1532-nek felelhet meg. (299. l.)

Míg a török hadak Kőszeg alatt megakadnak (miről Szerémi semmit sem ír), János király Grittivel hiába ostromolja Esztergomot.

Az 1532-iki táborozás után János király Budáról Temesvár felé indult, a vár parancsnokául a »tolvaj« Deák Simont hagyván hátra. A jámbor Szerémi, kit titkos levelezőül s ké-

¹⁾ 292. l.

²⁾ 297. és 298. l.

műl szintén hátrahagyott. megijedvén a várnagy haragjától, utána szökik királyának, vele megy Temesvárra, Gyulára, Tisza-Varsányba. És ezt a Tiszántúl való barangolást ő szintén 1537-re teszi. (307. l.)¹⁾ Akkor fogadtatja János királylyal a konstantinápolyi követségből visszatérő *Grittit*, a kit pedig 1534-ben az erdélyiek már a más világra expediáltak.

Itt azonban Szerémi már enged a hatból egy esztendőt, s időszámítása csak öt évvel jár előbbre.

A következő oldalon következőes önmagával s tévedésével. »Midőn az új évbe jutottunk, *midőn 1538-at írtak*« (1533. helyett), Deák Simonék akkor farsangolnak vígan s dorbézolnak kedvükre (Szapolyai távollétében) Budavárában. Szép nőket hívtak meg lakomáikra, férjeiket leitatták s vígan éltek világukat. Csupán Sziígyártó Tamásnéval nem boldogultak, a miért őt a többi ledér nők (meretrices) gyűlöltek.²⁾

Ámde Szapolyai Athinai Deák Simon uramat még 1533 folyamán (pünkösdre visszatérvén Budára³⁾, hűtlensége miatt letette a budai várnagyságból; 1538. farsangján tehát ott már nem dorbézolhatott s nem gúnyolódhatott a gubernator (Gritti) olasz szokásai felett, s nem híresztelheték, hogy a szultán Grittit megnyúzatta, s bőrét szalmával kitömette, mert Gritti négy év óta por és hamu volt már akkor. — Gritti sem uralkodhatott tehát már ekkor (mint a következő fejezetben beszéli Szerémi) Szapolyai felett, nem tarthatott országgyűlést, s nem nyakasztathatta le az Ártándiakat.⁴⁾

Belátja ezt maga a jó Szerémi és egy tisztább pillanatában, s a következő fejezetben visszatér 1533-ra. Ebben elbeszéli, hogy »miképen szenvedett halált Ártándi Pál és testvére Balázs, *midőn 1533-at írtak, Budának felmentése után a németek ostroma alól*«. ⁵⁾

S ebben elismeri azt is, hogy a németek Budát 1533. előtt, nem mint fentebb mondja 1536-ban ostromolták.

¹⁾ Dudás Gyula Szerémi életrajzában felül neki s 1537-ben útaztatja őket a Tiszántúl.

²⁾ 308—309. l.

³⁾ 310. l.

⁴⁾ 311—316. l.

⁵⁾ 316. l.

De a confusiotól azért most sem menekül a jámbor krónikás, mert elbeszéléséből kiviláglik, hogy ez az év sem helyes, mert még 1530-ban történt az Ártándi testvérek törbe csalása s elfogatása. Ártándi Pált, Remete szt. Pál napján (jan. 15.) vetették rabságba; de nem »dum scribebant a. 1533«, hanem 1530-ban.

Bizonyítja ezt önmaga ellen Szerémi, midőn folytatógosan elbeszéli, hogy Ártándi neje Ferdinánd királyhoz folyamodott s felajánlotta töméntelen kincseit hadi segélyül, hogy a németek férjét és sógorát a fogságból szabadítsák ki. Azután jöttek a németek Buda ostromára:¹⁾ az év végén ostromolta Vilmos vezér (t. i. Roggendorf) Budát.²⁾ Szapolyai 10,000 márka ezüstöt kívánt váltságdíjúl. Ártándi Pál izente feleségének, hogy küldje meg; de ez Ferdinándban s a németek ostromának sikerében bízva, nem teljesítette. (A mi tudvalevőleg 1530-ban történt).

Tovább így folytatja Szerémi:

»Midőn elérkezett az új év 1534 (1531. helyett), mint-hogy csak karácsony előtt Tamás apostol napján szabadultunk fel a németek ostroma alól (t. i. 1530-ban, nem pedig mint *fentebb* mondja 1536-ban s nem is mint *itt* mondja 1533-ban!) az Ártándi testvérek a szent ünnepek miatt kikerülték még akkor a halált, hogy az ünnep örömei ilyen gyászesettel meg ne zavartassanak; hanem midőn elérkezett (1531) Szt. Pál napja, Gritti korán reggel magához rendelte a poroszlókat — miután már megbizonyosodott volt árulásukról, hogy leginkább ő érettek jöttek a németek Budát ostromolni — mindkettőt kivezettette napfelkelte előtt börtönükből s fejüket vétette a várban a »*Chatornakut*« mellett.«³⁾

¹⁾ Et ita venerant obsidere repente (319. l.).

²⁾ Jam evoluto anno idem 1533 (1530 helyett) obsiderat belli ductor Vilhelmus regi Ferdinandi sicut scriptum est supra. (319. l.) Csak-hogy »supra« 1536-ban ostromoltatja Buda várát.

³⁾ Szerémi eme zavaros chronológiája félrevezette Horváth Mihályt is, a ki nem vévén észre a chaost, ezt írja M. o. történelme IV. k. 94. l. »Szerémi nyilván mondja, hogy a kivégzés Remete szt. Pál napján 1533-ban (jöllehet ő 1534-et mond!) történt, miután a testvérek egy évnél tovább Haragos István tornyában fogva tartattak. Verancsics (Magy. Kron. 34. l.) szerint 1531-ben karácsony ünnepén vétette volna fejeiket Gritti; de ez

Szerémi chronológiája tovább is bábeli zűrzavar. Gritti szerint az erdélyiek 1536-ban szorítják Meggyesre s akkor ölik meg¹⁾ (1534 helyett).

Szapolyai s vele Szerémi Váradon várják az erdélyi zavarok kibonyolódását. Ott kérdi tőle János király, hogy mit jelent az égen feltűnt három boly gócsillag? »Fejedelmek halálát!« — felelte krónikásunk, a ki ekkor csodálatosképen helyes évszámot jegyez fel: »Idem anno dum scribebant 1534.«²⁾

S ezután már annyira megjavul, hogy nem sokára az ellenkező túlságba csap át. Míg eddig rendesen néhány évvel előre járt chronometerje, a következő fejezetben (XCIX) késni kezd. Izabellát 1538-ban véteti el János királylyal (1539. helyett). 1539-ben születik János Zsigmond (1540 helyett), 1539-ben ostromolja János király személyesen (!) Fogarast (1540. helyett). De hogy még se haljon meg egy évvel előbb, Erdélyben marasztja az 1540. év közepéig s akkor — de mégis csak Fogaras vára alatti sátrában (Szász-Sebes helyett) — mérgezteti meg a Fráter György és Perényi Péter által felbérelt olasz felcserrel, s 1540. szét. Lőrincz napján temetteti el Budán.³⁾

Közbe még egyszer nagyot bomlik az ő szerencsétlen kalendariuma.

A király házassága után így okoskodik »mielőtt elbeszélése végéhez jutna«:

»Midőn a királyné már második éve laknék Budán s híre futamodék, hogy reményteljes állapotban volna, János király tanácsot tartott *»dum scriberent anno 1534«* (!) a királyné-

akkor nem Budán, hanem Konstantinápolyban volt. *Minden körülmény Szerémi időszámításával üt össze* . . . Istvánfi (Lib. XI. 160) bár egyebeket hibásan zavar össze . . . az Ártándyak halála idejét helyesen jegyzé fel, egybehangzólag Szerémivel.« — Azt hiszem, hogy a fentebbi időrendi zavarok kibonyolításával világosan kimutattam, hogy az Ártándyak kivégzetése Szerémi szövegének helyes értelmezésével, hibás évszámítása kijavításával nem — mint Horváth Mihály hiszi — 1533-ra, sem mint Szerémi írja 1534-re, hanem az *1531-ik évi szét. Pál napjára (jan. 15.) teendő*. — Verancsics tehát az évet (ha a napot nem is) helyesen mondja. Istvánfyt nyilván Szerémi vezette félre, úgy mint Horváth Mihályt.

¹⁾ 335. l.

²⁾ 338. l.

³⁾ 345. 351. 353. 354. l.

val s tanácsosaival a felett, hogy Fráter György hét év óta nem számolt be a királynak« a kincstár jövedelmeiről.

Nem szorult bizonyításra, hogy Szapolyai a királynéval, a ki 1539-ben jött az országba, 1534-ben nem tanácskozhatott s itt lakásának második éve csak 1540 lehetett.¹⁾

Munkája végén időszámítása is javúl. Bár itt sem egészen correct:

»A németek Budát »ostromolták 1540-től 1542-ig egy egész évig« mondja az 1540—41-iki ostrom bevezetésében.²⁾

A szultán Buda felmentése s csalárdul maga kezéhez vétele után maga is bement a várba s Verböczy István kanczellár házában szállt meg 1541-ben Ker. János feje vétele napján (aug. 29-én).³⁾

»Midőn 1542-öt írának, Perényi Péter már negyedszer indítja hiábavaló tanácsával Ferdinándot« Buda ostromára.⁴⁾ S következik a német birodalom 1542-iki parádés hadjáratának elbeszélése.

»Midőn 1543-ban írtak, viszont a szultán jött ismét Buda védelmére.« S elmondja az 1543-iki hódításokat. — Ez munkájának legutolsó időmeghatározása.

Látszik, hogy ezekre az emlékirata szerkesztéséhez közeli évekre már jól emlékezett s helyesen is jegyezte fel. De ez nem feledtetheti el velünk előbbi rettenetes időszámítását s e néhány helyes adat miatt nem adhatjuk rá az »Ende gut, alles gut« elismerését.

De mi magyarázza meg azt, hogy a míg Szerémi az 1520-as években, a mióta mint a zeseményekben szereplő szemtanú beszél, eléggé jól jegyzi fel az időt, főkép az éveket (pedig a legtöbb chronologiai meghatározása erre az időre esik); addig az 1530-as években (a mikről pedig szintén mint szem-

¹⁾ Hogy Szerémi kiadója, a nagy érdemű és b. e. Wenzel Gusztáv nem vette észre a jó Szerémi időszámításának beszámíthatlanságát, tanúsítja az a megjegyzése, melyet csillag alatt e feltűnően hibás 1534 évhez illeszt, azt mondván, hogy : *) »Tehát 1527-től fogva Martinuzzi György részéről a számadások elmaradtak.« 346. l.

²⁾ 354.

³⁾ 369. l. Horváth Mihály szerint (M. o. tört. IV. k. 179.) sept. 2-án.

⁴⁾ 375. l.

tanú és activ szereplő ír) oly megfoghatatlan zavaros és önmagával is lépten-nyomon ellenmondásokba keveredik? Azt hiszem, egyéb nem, mint az, hogy (bár a zavar csinálásban neki is van része) *munkája nem eredetiben maradt reánk*, hanem értelmetlen s a történelemben járatlan, kontár másoló vagy leíró elferdítéseivel s talán szándékos, javítani akaró, változtatásaival. Mert az lehetetlen, hogy egy, közügyekben is szereplő író, midőn emlékiratait szerkeszti, a tíz év előtt történt nagyfoutosságú események elbeszélésénél öt-hat esztendő t hibázzon s magamagával lépten-nyomon ellenmondásba keveredjék.

És itt egyéb érvekre is kívánok hivatkozni, hogy miért nem tarthatom én a Szerémi emlékiratait reánk származtató bécsi codexet a Szerémi sajátkezű írásának, daczára a később reá vezetett feljegyzésnek, hogy »Codex procul dubio autographus et ipsius auctoris manu exaratus,« mit tudós kiadója Wenzel is magáévá tett s bizton állíthatni vélt.

Nem az első vagyok s hiszem, hogy nem az utolsó leszek, a ki Szerémi munkája kéziratának sajátkezűségében, eredetiségében kételkedem. A munka kiadása után mindjárt 1860-ban első ismertetője Zilahi Károly kifejezi »mellékesen« »a codex sajátkezűsége ellen támadt kétségét«, mivel — úgymond — a szöveg folyamában olyszerű szóbeli vétségeket lehet észrevenni, melyek Szerémiéhez hasonló konyha latinságú s szarvas botlásokban gazdag nyelv mellett sem származhattak az írótól, hanem másolótól kellett eredniök«; s felhossa például ezeket, hogy »haec scito ergo« helyett »hec scit tu ego«, »consensisset« helyett »cum sensisset«, és végre »Servia« helyett »Persia« olvasható a 80–85. és 110-ik lapokon.¹⁾

Bunyitay Vincze, a ki a »Váradi püspökség története« cz. nagybecsű művében, röviden bár, Szerémiről is megemlékezik, szintén kifejezést ad kétségeinek. »E páratlanul álló nyelvezetnek — úgymond — *aligha valami titka nincsen*, mely még felderítésre vár, mert szinte megfoghatatlan, hogy még a leg-
elemibb nyelvtani szabályokat se kövesse írásában az, a ki mint György áldozái teljes életét főpapok, királyok udvarában

¹⁾ Budapesti Szemle 1860 évf. 161. l. Szerémi chronologiai zűrzavarát azonban Zilahi sem veszi észre s így az ő különben hecses munkája sem ment a tévedésektől.

tölté s emlékirata szerkesztése előtt (?) a bécsi egyetem előadását is hallgatta.«¹⁾

Egyéb titka alig lehetséges, mint az, hogy egy értelmetlen, Szerémi írását jól olvasni nem tudó, vagy tán dictálás után író s latinul is kevésbé értő másoló még jobban elferdítette, torzította Szerémi különben sem valami ékes latinságú s gondosan szerkesztett munkáját.

Csakis a másolótól származhattak ilyen hibák, a minők a kéziratban előfordúlnak, mint pl.:

Sitote (scitote h. 3. l.) *reclum* (reclusum h. 7. l. a kiadásban javítva reclusum áll), *Tartarum* cesarem (Turcarum h. 8. l.), sub metica (sub natica h. a mire önmaga kijavította a kéziratban, 26. l.) *cersa* (a kiadásban cesar 76. l.), *scuut* (sicut 76. l.), *iouem* (kiadásban ceram 80. l.), volumus (nolumus h. 137. l. 28. sor) »Valentinus, Tureus« közé is csak a másoló írhatott »-t (138. l., a kiadásban hiányzik), titaris (citheris h. 140. l.), aliare (alicere h. 141.), In Radics (Inde h. 142. l.), »et nos cum rege (Wenzel ide pontot tesz, s más kikezdésben folytatja nagy betűvel) ad iemem (= hiemem) *intrarerat* (intraveramus h.) ad *Strigonien*.« (Strigonium h.) 144. l. Illa, irva Ilia (145. l.), *abherunt* (habuerunt h., a kiadásban *adherunt*, felette más kéz által javítva petierunt áll), *Criferus* (Christophorus h. 146.), Rex *Hoannes* (Johannes h. 147.), *atrecium* diem (ad tercium diem h. 172.), *humilem* (hominem h. 172.), »in loco *Aladon*«, Ladon (t. i. Sajó-Ládon) helyett (180.), mint alább »in Ladon« »in clauistro Ladon« (192. 193.), *subten* (sub tentorio h. 182.), *percurssi* (percussi h. 182.), *adberere* (adherere h., a mire a javító igazította ki 183.), *Thebrechent* is a javító corrigálta Debrechenre (188.), »arce *Talyr* et arce *Dreghech*«²⁾ = Tályá és Regécz helyett (189. l.), Blasius *Tartandi* (Artandi h. 208.), *Patek* (Patak h. 210.), *Welhel* (Wyhel = Ujhely h. 211.), *ipios* (ipsos h. 213.), *coposiam* (copiosum h. 216.), *cersa* (cesar h. 223.), *Thrichin* (a ki-

¹⁾ Bunyitay V. A nagyváradi püspökség története. II. k. 174. l. Abban ugyan téved Bunyitay t. barátom, hogy Szerémi a bécsi egyetemet emlékirata szerkesztése előtt hallgatta volna.

²⁾ A javító a D-t kihúzta a kéziratban.

adásban Trinehin 224. l.). *Aleni* (Alemanni h. 228.), *uoxorem* (uxorem h. 232.), *coacte* (cuncta 233.), *cersuisiam* (cerevisiam h. 235.), *Gherla* (Gywla = Gyula h. 236.), *compentem* (competentem 242.), *biborare* (liberare h. 243.), *cateuersa* (caterva h. 254.), *thauzarius* (thesaurarius 257.), *cum jacharonibus* (janicharonibus h. 262.), *inrogavit* (interrogavit 263.), »Zoltun (nem Zobun) Zelim«, »Zothan Zelim«, »Zoltan (nem Zohan. Zelim« (t. i. Szultan Szoliman) mind egymás után fordulnak elő (266. 267.). »Zotam Zelim« (298.). — Azt hiszem a »*Kelewenfelde*« (261. 276.) is a másoló hibája *Kelemenfelde* (ma Kelenföldre) helyett, a mely egy helyütt ilyen alakban is előfordúl: *Keleuen fedw* (33. l.). *Jgnicharones* (janicharones 269.). *Ergo* (ego h. 281.), *seorum* (seorsum 282.), *nomen* (nomine h. igen gyakran pl. 283. 284. 285. 334. 338. stb. ll.), *exlesia* (ex Silesia 288.), *potatur*, *mechatwr* (potator, mechator h. 297.). *Itarum* (Italianorum 308.), *fercerat* (fecerat 313.), *medientem* (medietatem h. 315.), *spondit* (spopondit 317.), *uoxor* (uxor h. 319.), *renumerare* (remunerare h. igen gyakran pl. 321. 363., a hol *remiserat* áll. 364. stb.) *sellariam* (sallarium 323.), *stita* (sita 325.), *visisio* (visio 332.), *iarcundie* (iracundiae 342.), *sores* (sorores h. 348.), *currisus* (curribus 371.), *gerua* (gverra 399.), *e conuersor* (e conuerso h. 406.).

Ezeknek a hibáknak nagy része olyan, hogy az író maga nem követhette el; — sőt még az írásból másoló is bajosan. Hogy nézheti valaki Debreczent *Thebreczen*-nek. Ártándit *Tartandinak*, cesar-t többször *cersa*-nak, uxorem-et *uoxorem*-nek, ad terciumot *atrecium*-nak, ex Silesiat *exlesia*-nak, Regéczet *Dreghech*-nek. Mindezek s több más hiba, hol a mássalhangzókat cseréli fel (pl. aput, capud, abhebat, baida, boida, tuxeraut, Bolo Bodo h., negare necare h., genelodia, Durci stb.) arra enged következtetni, hogy latinúl kevésbé tudó másoló *dictando* után írta.

A legcselelansabb másolási hibák az LVII. fejezetben fordulnak elő, a hol Szerémi azt mondja el, hogy 1528-ban Kassán milyen híreket terjesztettek az Erdélybe ment Szapolyairól, az ottani felkelésről, a fehérvári püspök (Gosztonyi) megöletéséről, Ferdinándnak az erdélyi városokhoz küldött rendeletéről, hogy »János vajdát« fogják el stb.

Ebben ilyenek fordulnak elő: »Joannes baida, »Joannes boida«, »apud Janus bajdam« (193. 194.) vajda helyett. (Alább »ego non ibi«, ivi helyett, 199. l. másolási hiba, mert a kéziratban »ibo« áll.) Cum suis caterbis, cateris h. (208.). — Nyilvánvaló, hogy a másoló a »v« betűt (a mely a gothicus szabású német »b« alakjában leletett írva) nézte itt b-nek, s így ír még több helyen is boida-t vaida helyett (198. l.); vagy azt kell hinnünk, hogy *dictando után* írva keletkeztek e rokon hangzású hibák.

Egy másik feltűnő s nehezen reconstrualható szó is szerepel itt: ez, hogy »Nadaliensis«. Ferdinánd királytól parancs érkezett »ad civitates Nadalien.« (193.) »Hec cum audissent Nadalien.« (194.). »boida Nadolien.« (198.) »Episcopum interfeci Nadaliensem« (204.). Semmi kétség, hogy »erdélyi«-t kell alatta érteni. De hogy miesoda szó rejlik ez alatt, ha csak nem az »Erdeliensis«-ből fordította el a másoló, nem tudom; bár Erdély kifejezésére másutt a latin »Traussilvania-t használja.

Ha mindezeket a másoló hibáinak tulajdonítjuk is, Szerémi még mindig megmarad annak a *könyha-latinsággal* író, »vulgar deák«-nak, a minőnek őt Wenzel méltán classificálta, s a minőnek őt munkája lépten-nyomon feltűnteti. — Megmarad még elég »saját külön« eredetisége az ő primitív latinságának, a mely a classicitástól oly messze van, mint az ő szülőházaja »Kamanch« »Kamonch« (Kamenitz) Rómától. Az ő »castor«-ja castrum h., »ancilla«-ja a leány kifejezésére, »allare« = menni, »astutus« = prudens h. »militonibus«, militibus h. (250.) és sok más az ő saját különlegessége marad s nem másolójáé.

Mondat-szerkezetében, szófűzésében, a latin nyelv legprimitívabb szabályain végig gázol; a genus, casus, numeruson könnyen túl teszi magát s ilyeneket ír: ego invenisset talem virum (101.), in atumpna = in autumnno h. (110.) currure; preterireunt (200.) cum equitibus cento (201.), obtemberaberis (202.), quomodo ego ambulasset (207.), et omnia possessiones, quascunque habebat magnifici domini Palocienses (109.), nobilebus (210.), concessavit (220.), fixerare (225.), sub alapes (220) sub alape (= a Kárpátok aljában 234.). Et iste Georgius Niger erat fertur dixisse magnus statura ac strenuus in milicia (236.),

castormeus (237.), de Danubium (261.) et in arce Budam (262.), natus de alia *femella* (279.).

Sajátosságai közé tartozik az is, hogy pl. a *h* betűt, hol elhagyja, hol hozzáadja egyes szavakhoz, pl. de Hungl (127.), iems (142.), aberent (167.), adibebat (212.), Hwylhel = Ujhely (212.), ad ortum et de ortu (hortum h. 221.), abuimus (222.), adesit, (adhesit h. 223.), hornamentaliter (238.), hornavit (243.), ab heis (252.), Hioannem (324.), *ac* re (hac 324), chabitaculo (326.), Ic jam (350), hoccasi (382.).

Kedvencz sajátos kifejezései pl. a meghalásra ez: exalavit de mundo (17. stb. 1.); a gyöngöseségre: sub molli pastori (pastore) luppus lanam kakat (cacat) (142. 161.); az alattomoságra: mel procedebat de ore, attamen fel ferebat (in) corde (161. 358.); vlula cum luppis si vis viuere cum illis (a maig is élő mondás: együtt ordítani a farkasokkal), (196.); parabolare (201, 225.); garrulose incepit fabulare seu paralogizare lingua Hungarica (227.); habebant in *oso* (in odio h. 323.).

Hogy latinul jól nem tudott, s hogy magyarul gondolkozott, az minden lapjából kitűnik. Nem csak egyes szavakban, de egész mondatokban, tösgyökeres magyaros kifejezések latinra fordításában nyilvánul magyarul gondolkozása. Szapolyai azt kérli tőle; »hogy jártál Perényi Péter káplánjával«? (a kivel összeverekedett). Ez nála így hangzik: »quomodo *ambulasti* cum capellano Prini Petri«? — Pontról pontra: »de ponto ad pontum« (230.). A török császár mindjárt kutyaúl fog járni: »sed Cesar *caniter* statim *ambulabit*« (271.).

Kétségtelen bizonyítékai ennek azok a magyar szavak és kifejezések is, melyeket — latinul nem jutván eszébe, vagy a latin kifejezés mellett is még mintegy közelebbi meghatározásul — munkájába sző. Láttuk fentebb már a főurak magyar esküjét Corvin János hűségére s nehány mást; azokat elhagyom. De van még azokon kívül bőven.

Ilyen magyar szavai s kifejezései pl.: *Cylling ispan*« Nándor-Fehérvárott »*az vizwar felul*« lakott és »*elbusula*«, hogy nem uralkodhat a magyarok felett (3.). Hunyady László »*way-dafia*« kardja inacríta erat, id est »*chorba wala*« (3.). *Nem felelth* (7.). Ego quidem valde *zabadom* (= szabódom 12.), et *sodre-bant* (sodrották) *lingvam eius* (14.), ad *ostrum* fecerat (20.).

De exceptis illis (29). *fuat* (47); *tabulam boti* = boltja tábláját (48.), *pinche palazk*; pohar aztalhoz való (53), *fejkt 9* = fejkötő, özwewezenek (54.) *ad uerw* (= verő, másutt *veru*), *traxerunt* (70.) *harez*, *hareh* (72. 119. stb.), *meghchawolak* (78.), *tu besthye agh eb.*¹⁾ Szapolyai »Ibrahim nagyvezérral« *sub magna arbore ha(r)sfa* találkozott (82.), (Ártándi Pál kétszeres komája »bis koma« volt Szapolyainak (93.) *Ven agheb* (101.). A királyné 10 mázsa ezüstöt »*decem massa argenti*« ajánlott fel a mohácsi vész előtt (112). *Sedebat super equum pey* (121), Petrovich Szapolyaival »*attyafy gyermek*« volt (145.). *Táltokokat* (158.). *albus equus zeples* (164), *thabor* (167), *boglar* (168.). Iovan czar, midőn Szegeden meglőtték »*in veste cokeinea, id est zederiesbe valo*«²⁾ (168.), *tharzeker* (179.), *suba* (187.), »*octo massa* (t. i. mázsa) *argentum*« (192.). »*Ebellh ebeth maratatok*« (205.), *lividi coloris, id est sarga* (216.), *et ego ad tabor cucurri* (217.). A hajduk a szinai ütközetben háromszor kiáltják, hogy »*Jesus Mária*« (218.). a huszárok pedig hogy »*Zent Mária*« (221.), *sagitare signum id est celt* (219.). *Cum uno jobavo sub una botta, igneam lapta* (223.), *huzar* (225.). *Georgius abbas chontfilw* (239.). *Georgius chonthfilw* (253), *fattyol* (255.), *nasfa* (255. 257.), *equum kopott* (258.), *thabor* (258.), *kottyawettie* (265.), *cum korlata* (268.), *zakalos* (270. 274.), *zakalossokat* (290.), *vizwar arcis Budensis* (283.), *targy* (284.), *warta, warta, vartha* (287. 288.), *fris palotta* (290.), *canoath* = kanócz (311.), *banya aurea* (315.), *supra ponebat ad garat* (323.), »*Vram zent Janus*« (337), *erant fucari, fucar* (339.), *ascenderunt ad kochi* (343.), *putton* (365.) *no, noo, noh* (367.) *hostat* (392.).

Szerémi magyarsága még inkább kitűnik a tulajdonnevek írásánál, a mennyiben ő az idegen neveket is magyarosan írja, úgy a mint azok a magyar nép között közszájon forogtak. A vezeték-nevet többször elibe írja a keresztnévnek. Név-írása általában nagyon magyaros. Ilyenek például: Cillei Ulrik = *Cylling ispan*, Hunyadi László és Mátyás = *Waydafia L.* és *M.* (még latin ejtegetésben is: *Mathie Waidafii* 10. l.)

¹⁾ a kiadásban hibásan *besthu aghib*.

²⁾ A kiadásban ez ily értelmetlen elferdítésben áll: »*in veste vokoi-ne et zederiesbe valo*« (168. l.).

Chupor vaida (20), Bozorad vaida (23), Emericus Therek de *Ziketwara* (35), Paloci Michael, Palociak, Homonaiak (36), Stephanus Verb9chi (110), Prini Petrus (163), Kardosne (Szapolyai kedvесе (amasia) Debreczenben 206. 239.), Vitéz Calay (239.), Georgius *Markolab* (Markgraf, Brandenburgi György (45. stb. 1.), Vén Bornemisza (76), Vén Rodich (163), Bornemiszané, Bosnak Thamas (85.) Bosnak Mathias (88.) Morgay *Janchi* (89. 103.), Tomory = *Cheri bassa* (118.), Gróf Frangepan = Christophorus *Groph*, gróf Salm = *Grozanz*, Grofzanz, Grozhans (176.), Nagh Lazlo de Somogh (79), Kis Horwati Joannes (190.), Kakwk Michael kassai bíró, Thar Margyt nevű ágyú (219.), Chaki Elek, Cybak Emerikus (253), Banfiak, Balasiak (279.), Kwnowytt Nicolaus (282.), Petronytt Emericus (292.), Paph Gergh (300.), Katzianer = Koccian és Cocciander (213. 304.), Laskit többször *Vaywodich*-nak azaz Vajdafinak írja (306. stb.), Boza Benche, Nadasdi Thomas (308), Zigarto Thamasne (309), Lok9s Kalay (312.), Docy Janus (313.), Bajjom (= Bajomi) Benche, Bekeny Benche (314.), Zattyor paph (320.).

A helyneveket is egészen magyarosan írja, nem latini-zálja. Pl. *Borsod warmeget* (17.), *Szendrőt* így írja: Zendwro, Zend9r9, Zendere (17, 18.), *Gyula* arcem in *Kereskez*, Vilagoswar, in *Bachmege* Zabattka (35.), Tizawarsan, Thiza Warsan (59. 371.), Naghthwr (59.), Koloswar (70. 328.), Zerem-Wilak (78.), equitaverunt juxta Danubium flui *Eurzigleth* (87.), provincia Tracianorum *Brankossagh* (103.), Chepel zighet (117.), Pestvarmegye (127.), Vyrtoş (108.), Zwlos (163.), Bodo de Somogy (175.), perexit ad Albam Gwla Feyerwar (193.), Tharno = Tarnow (219). Nagh Mihal, Hunghwar (239), Nad Wdwar, Nagh Tur. Sebestienhaza (241.). Kis K9lwd (253.), turrin *Istwanvr* (261), Kis Yenő (262.), in insula Zent Margith (275.), F9rt9kez (300.), Hachagh, Hunyadwara (323.), Megies, Megyes (334.), Kwn Zent Martouj (372.), Sikloswara, Valppowara (380.) stb. stb.

A magyar nyelven kívül legjobban tudott szerbül. Ez úgyszólván második anyanyelve volt. Munkájában sokszor emlegeti szülei házánál szerzett szerb tudományát. Ő volt tolmácsa a szerb nasszadosoknak Lajos király udvarában. Jovan

czárnak a fekete embernek Szapolyainál, a szerb hadaknak a szinai csatában stb. *Szerb kifejezések és szavak* munkájában is fordulnak elő, pl. a következők:

A török szultán szájába többször ad szerb szavakat. Belgrád ostroma előtt »ait Caesar: grates Deo *fala bogw*« (89.). Budavár 1541-iki felmentésekor, midőn Frater György egy milliót ígért a szultánnak, ha kezökben hagyja Budát s az országot, a szultán azt mondotta légyen »*Dobro*«; id est »bene« (363.). 1543-ban a szultán azt kérdi a szerbektől: »Qui essent nunc in civitate *Vztoni Beograul*, id est in Alba Regalia« (388.). A szerb naszádosok 1521-ben, midőn zsoldjukat hiába sürgetik Budán így panaszkodnak neki: »Et dicebant: *Gjyurgjw pope stote, numj ztrametw cziny noo ako vgrimi netrebuie Belograd trebnie charow*«. A mit latinúl így magyaráz meg: »Hoc dicebant: »Presbiter, quid hec quod nobis talia dedecora ponit ad facies nostras« (95.). — Alább: isti *petkok* (155.), decem *peirianice*, id est taltokokat (158.) iste *petko* (161.). A szinai csata előtt a szerb táborba küldetvén, így írja le az előőrssel való szóváltást: »Et *strasa eorum cucurrit velociter et dixit contra nos lingua Traciana: »Ko ye thwoi*«, id est: »Quis es tu«. Ego dixi: *Mi zmw*, id est nos sumus a Rege Maiestate missi ad dominum Radich«. Radich így adja ki a készülési parancsot: »*Zedlaj, zedlaj*«! (214.). A szerbek a csatában ezt kiáltják »*hwro, hwro*«! (218.), in una *tranizta* (291.), omnes sclavi *hottmani* Gritti zsoldjába állottak 1532-ben (300.), in *clibano* (kaliba) uno (302.).

Német szó is fordul elő munkájában. Így 1527-ben Tokajt német »*lanchkenetek*« ostromolják (189.), in *porreit* (191.), jam *gletum* (= Geleithbrief) habet Cybak apud Ferdinandum (213.). Cibak . . . clam illico *gletum* habuit a Ferdinando contra regem Joannem. (410.).

Török szavakat is vegyít irásába. Így pl. Mátyás és főemberei sátrukban »*baralim* ludebant« (20.); Zsarno várából ezt kiáltják a törökök János vajda futó hada után »*Casti kanor, casti cauor*«! (72),¹⁾ *martuluzi* (161.), Caesaris *zula-kones* (256.). Midőn 1529-ben János királyt ünnepiesen beik-

¹⁾ A kiadásban *kanor* áll *kanor* = *gyaur* helyett.

tatják Budavára birtokába, a törökök háromszor kiáltják, hogy: »Halla, halla, halla höy«. (263.), *deli* Radich (299.), *Brehaj* dabit mihi cesar Turcarum (286.).

Hátra van még, hogy *munkája szerkesztésének idejéről* szóljunk.

Több támpontot nyújt maga az író, melyből megállapítható, hogy körülbelül mikor írta munkáját.

Legelső az, hogy munkája 1543-ik évi eseményekkel végződik. Előbb tehát nem írhatta.

Második, hogy az 1544-ben még élt, s valószínűleg 1545-ben meghalt¹⁾ Török Bálintné már holtnak mondja. (100. l.)

Harmadik, midőn az 1526-ban a sz.-fehérvári országgyűlésről írván, felpanaszolja, hogy Szapolyai visszaadta a sz. koronát Perényinek: »*ei latroni, qui nunc captus residet apud Ferdinandum*«. (139. l.) — Perényi fogsága pedig 1542 -- 1548 tartott.

Negyedik, midőn Dévai Bíró Mátyásról, a kivel Bodo-kőben ismerkedett meg, a hol Tomori István káplánja volt, azt írja, hogy: »*et erat devotus in fide nostra Catolica recta, qui nunc est summus Lutterianus*«. (201. l.)

A 40-es évek végén már nem igen mondhatta (legalább helyesen) Dévait lutheranusnak, mert »az elébb magyar Luthernek nevezett Dévai Bíró Mátyás, mintán 1543-ban svájezi útjából hazatért« Kálvin és Zvingli tanait kezdte nagy buzgalommal terjeszteni.²⁾ De erre nem sokat építhetünk, mert a lutherianus kifejezés alatt Szerémi általában protestánt is értetett.

Ötödik, midőn Verbőczy Istvánról azt mondja, hogy Erdélybe ment lakni, a ki pedig 1544-ben még a Dunán túl harczol, s a török ellen védi Döbrököz nevű tolnai várát.³⁾

Hatodik, hogy Szerémi munkáját Verancesics Antalnak, mint erdélyi prépostnak ajánlja, (401.) a ki erdélyi prépost 1544—49 között volt.

Mindezek összevetéséből az tűnik ki, hogy Szerémi mun-

¹⁾ Sziládi Áron írja a Régi Magyar költők Tára III. k. XII. lapján.

²⁾ Horváth M. o. tört. IV. k. 215. egyházi írókra hivatkozva.

³⁾ Régi Magyar Költők Tára III k. XI. l.

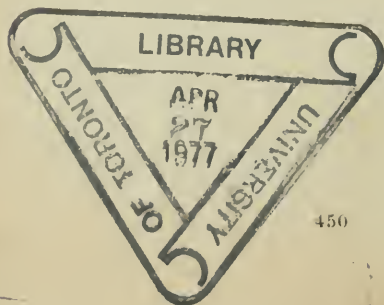
káját 1545–48 között szerkesztette, bizonyára előbb is vezetett feljegyzései alapján.

Egyetlen kéziratban maradt reánk, mely a bécsi cs. és kir. könyvtárban 8649. sz. a. (Rec. 988.) őriztetik. — Ebből másolta le 1857-ben nem rég elhunyt nagyérdemű tudósunk, Wenzel Gusztáv, s adta ki az Akadémia a Magyar Történelmi Emlékek II. o. Irók I. kötetében.

Wenzel bevezetésében előszeretettel, s általánosságban beható kritikával méltatja kedvelt íróját. De életrajzát nagyon fogyatékosan adja, munkája tartalmát nem ismerteti, felette bírálatot alig gyakorol. kútfő-kritikai szempontból nem mutatja ki értékét, hiányait, s chronologiai zűrzavarát meg épen észre sem veszi; úgy hogy a történetíró, a kinek Szerémit használnia kellett, arra volt utalva, hogy mindezt maga végezze el, mielőtt Szerémit kútfőül használja. Innen van az, hogy az ő emlékirata révén sok becses adat mellett, sok tévedés is csúszott be történetírásunkba.

Wenzel után mások is írtak Szerémiről, ki az író életrajzát, ki meg munkája tartalmát óhajtván feltárni; de igazi kútfő kritika még nem jelent meg róla.

Nekem az volt a czélom, hogy egységes hű képet adjak az íróról és művéről azoknak, kik azt magok nem olvasták s egy s más kérdés tisztázásával némileg megkönnyítsem munkáját azoknak, kik kútfőül használni kívánják. Tudom, hogy az író életrajzában még sok hiány vár felderítésre jövőre is, műve tartalmának részleteire sem akartam kiterjeszkedni, szöveg-kritikába mélyen nem bocsátkoztam; de remélem, hogy egy lépéssel mégis előbbre vittem Szerémi s munkája ismertetését s kritikai méltatását.

m. t. akad. kültag emlékezete és Mátyás király könyvtára maradványainak fölfedezése. *Ipolyi Arnold* igazg. és r. tagtól. 40 kr. — VII. Szám. Erdélynek Honter János által készített térképe 1852-ből, egy térképpel. *Fabricius Károly* lev. tagtól. 20 kr. — VIII. Szám. A Wesselényi család őseiről. *Deák Farkas* lev. tagtól. 30 kr. — IX. Szám. Thurzó Zsigmond, János, Szaniszló és Ferencz, négy egykoru püspök a Betlenfalvi Thurzó családból. 1497—1540. *Wenzel Gusztáv* r. tagtól. 40 kr. — X. Szám. Szilágyi Ferencz emlékezete. *Szabó Károly* r. tagtól. 20 kr.

Nyolczadik kötet. 1879.

I. Szám. A helynevek és a történelem. *Pesty Frigyes* r. tagtól. 40 kr. — II. Szám. Erzsébet Anglia királynője és Ausztria. 1563—68. Adat a XVI. század vallási történelméhez. Kiadatlan kútfők nyomán *Wertheimer Edétől*. 30 kr. — III. Szám. A királyi könyvek a vegyes házakbeli királyok korszakában. *Hajnik Imre* lev. tagtól. 10 kr. — IV. Szám. Az első hazai hírlap. 1705—1710. *Thaly Kálmán* lev. tagtól. 30 kr. — V. Szám. Dobó István Egerben. Székfoglaló értekezés. *Gyárfás István* lev. tagtól. 50 kr. — VI. Szám. Szalay Ágoston emlékezete. *Deák Farkas* l. tagtól. 10 kr. — VII. Szám. Északnyugoti utam. *Rómer Flóris* rend. tagtól. 10 kr. — VIII. Szám. Bél Mátyás. Székfoglaló értekezés. *Haan Lajos* r. tagtól. 40 kr. — IX. Szám. Tata fénykora. (1412—1542.) *Wenzel Gusztáv* r. tagtól. 40 kr. — X. Szám. A körömczi régi kamara és grófjai. *Krizskó Páltól*. 40 kr.

Kilenczedik kötet. 1880.

I. Szám. A tervezett négyes szövetség Ausztria-, Orosz-, Francia- s Spanyolország közt. 1787—1790. (Adalék Ausztria keleti politikájához.) Kiadatlan források alapján írta *Wertheimer Ede*. 50 kr. — II. Szám. A I. és II. Dacius első része. *Torma Károly* r. tagtól. 90 kr. — III. Szám. Jelentés a gyulafehérvári káptalan levéltárában tett kutatásokról. *Szilágyi S.* r. tagtól. 10 kr. — IV. Szám. A kalendáriumokról. *Jakab Elek* l. tagtól. 40 kr. — V. Szám. Az aquincumi amphitheatrum északi fele. (Jelentés az ottani ásatásokról.) *Torma Károly* l. tagtól. Nyolcz fűmetszettel s tizenöt fénynyomatu táblával. 1 frt. — VI. Szám. A zámí és oháti apátságok. *Balássy Ferencz* l. tagtól. 30 kr. — VII. Szám. Nápolyi Péter. Egy diplomata a XVII. század elejéről. *Szilágyi S.* r. tagtól. 10 kr. — VIII. Szám. A Renaissance kezdete és fejlődése, különös tekintettel hazánk műépítészeti emlékeire. *Miskovszky Victor* l. tagtól. 40 kr. — IX. Szám. Marsigli élete és munkái. *Beliczay Jónástól*. 60 kr. — X. Szám. Az európai vasuti ügy fejleményei és eredményei a magyar magánjog szempontjából. *Wenzel Gusztáv* r. tagtól. 50 kr. — XI. Szám. A paraszt vármegye. *Gyárfás István* l. tagtól. 30 kr. — XII. Szám. Adatok a helynevek történetéhez. *Majláth B.* l. t. 20 kr.

Tizedik kötet. 1882.

I. Szám. Bethlen Gábor és a svéd diplomácia. A stockholmi kir. svéd államlevéltárakban s az upsalai egyetemi könyvtárban őrzött adatok alapján írta *Szilágyi Sándor* r. t. 20 kr. — II. Szám. Az 1609-ki pozsonyi országgyűlés történetéhez. *Zsilinszky Mihály* levelező tagtól. 30 kr. — III. Szám. Forgách Ádám és Báthory Sófia ékszerének történetéből. *Majláth Béla* l. tagtól. 20 kr. — IV. Szám. A Fugerek jelentősége Magyarország történetében. *Wenzel Gusztáv* r. tagtól. 40 kr. — V. Szám. A jász-kúnok nyelve és nemzetisége. *Gyárfás István* lev. tagtól. 50 kr. — VI. Szám. Mythologiai elemek a székely népköltészet- és népleletben. Székfoglaló *Kozma Ferencz* l. tagtól. 30 kr. — VII. Szám. A Hajduk kibékítési kísérlete Inánchon 1607-ben. *Majláth Béla* l. tagtól. 20 kr. — VIII. Szám. A Petrarka Codex kún nyelve. *Gyárfás I.* l. tagtól. 60 kr. — IX. Szám. I. Rákóczy György első összeköttetései a svédekkel. *Szilágyi Sándor* akad. r. tagtól. 10 kr. — X. Szám. Franciaország magatartása II. József császárnak II. Frigyes porosz királlyal történt találkozásaival szemben. Kiadatlan források alapján írta *Wertheimer Ede* l. tag. 20 kr.

Tizenegyedik kötet. 1883.

I. Szám. Masolino olasz képrő művei. Adalékok a magyar műtörténethez. Írta *Vaisz Ignác*. 10 kr. — II. Szám. Az 1681-ki soproni országgyűlés történetéhez. *Zsilinszky Mihály* l. tagtól. 50 kr. — III. Szám. A magyar alkotmány felfüggesztése 1673-ban. Dr. *Károlyi Árpád* l. tagtól. 40 kr. — IV. Szám. Az 1683-ki táborozás történetéhez. A kétszázados évfordulat alkalmából herceg

Eszterházy Pál nádor kiadatlan kéziratai s levelezései nyomán írta *Kálmán* r. tag. 30 kr. — V. Szám. Kritikai tanulmányok a Frangepán történetéhez. *Wenzel Gisztvár* r. tagtól. 40 kr. — VI. Szám. Bethlen fehérvári síremléke és alapítványai. *Szilágyi Sándor* r. tagtól. Ára 10 kr. — VII. Szám. Egy állítólagos római mediterrán-út Pannoniában. Dr. *Ortway Tivadar* l. tagtól. (Egy térképpel). 50 kr. — VIII. Szám. A keszthely-dobogói sír. Dr. *Lipp Vilmostól*. 10 kr. — IX. Szám. Gróf Pálffy Miklós főkaneczellár iratai Magyarország kormányzásáról. Adalék Mária Terézia korának történetéhez. *Irta Marczali Henrik*. 40 kr. — X. Szám. Erdély katonai védereje általában a XVIII. században. *Jakab Elek* l. tagtól. 60 kr.

Tizenkettedik kötet. 1884.

I. Szám. Adalék Pannónia történetéhez Antonius Pius korában. *Hampel József*. 20 kr. — II. Szám. Szabolcs vármegye alakulása. *Irta K. Kabos*. 30 kr. — III. Szám. Az 1637/38-iki pozsonyi országgyűlés története. *Zsilinszky Mihály* l. tagtól. 30 kr. — IV. Szám. Mabillon János a diplomata megállapítója. Székfoglaló-értekezésül írta *Horváth Árpád* l. tag. 30 kr. — V. szám. Az 1642-ik évi szőnyi békekötés története. *Irta Majláth Béla* l. tagtól. 70 kr. — VI. A mai Nagyvárad megalapítása. *Bunyitay Vincze* lev. tagtól. 20 kr. — VII. Összehasonlító vizsgálatok a hazai és északeurópai praehistória köreshöz eredete és régisége körül. *Ortway Tivadartól*. 40 kr. — VIII. Szám. Ugyanaz. Második fele. 60 kr. — IX. Szám. Az 1646-iki tanácskozmány. *Zsilinszky Mihály* l. tagtól. 40 kr. — X. Szám. A becsúvár. *Szentkláray Jenő* tagtól. 30 kr.

Tizenharmadik kötet. 1885.

I. Szám. Lónyay Zsigmond és a nagyszombati béketanácskozás 1644—45-ben. *Zsilinszky Mihály* l. tagtól. 40 kr. — II. Szám. A Praehistória köreshöz régiségi jellegeiről. Dr. *Ortway Tivadar* lev. tag. 30 kr. — III. Szám. A kolozsvári ötves-legények strikeja 1573-ban és 1676-ban; *Deák Farkas* r. tagtól. 40 kr. — IV. Szám. Török János szerepe a linzi béke előkészítésében. *Irta Zsilinszky Mihály* l. tagtól. — V. Szám. Rövid észrevételek Károlyi János önéletrajzáról. *Deák Farkas* r. tagtól. — VI. Szám. Szilágymegyei régiségi emlékei. *Bunyitay Vincze* lev. tagtól. 30 kr. — VII. Szám. A becsúvár tanácskozmány 1647/48-ban. *Zsilinszky Mihály* l. tagtól. 40 kr. — VIII. Szám. Rosztizlaw galicziai herceg IV. Béla magyar királynak veje. *Wenzel Gábor* r. tagtól. 10 kr. — IX. Szám. A Székelyek származásáról és intézményeiről. *Orbán Balázs* lev. tagtól. Székfoglaló értekezés. 20 kr. — X. Szám. Az 1646-iki országgyűlés a magyar alkotmánytörténetben. *Hajnik Imre* r. tagtól. 60 kr. — XI. Szám. 1708-iki pozsonyi országgyűlés történetéhez. *Zsilinszky Mihály* l. tagtól. 60 kr. — XII. Szám. Bethlen Gábor diplomáciai összeköttetései. *Orbán Lipóttól*. 50 kr.

Tizennegyedik kötet.

I. Szám. Tanulmányok a népvándorlás korának emlékeiről. Dr. *Ferencz t.* tagtól. 20 kr. — II. Szám. Dr. *Duka Tivadar* Kőrösi Csoma Sándor emlékeiről. *Jakab Elek* r. tagtól. 40 kr. — III. Szám. A magyar jobbágynépszerűség a mohácsi vész után. *Acsády Ignác* l. tagtól. 30 kr. — IV. Szám. Csáky János bibornok magyarországi követségei 1448—1461-ben. *Fraknói István* r. tagtól. 50 kr. — V. Szám. Tanulmányok a népvándorlás korának emlékeiről. *Pulszky Ferencz t.* tagtól. 40 kr. — VI. Szám. Tanulmányok a rómaiak aranybányászatáról. *Téglás Gábor* l. tagtól. 40 kr. — VII. Szám. A magyar történetéről Magyarországon. Székfoglaló értekezés. Dr. *Szádeczky Lajos* l. tagtól. 1 frt 40 kr. — VIII. szám. A pécsi egyházmegye alapítása és határai. Egy térképpel. *Ortway Tivadar* l. tagtól. 80 kr. — IX. Szám. A magyar nemesség és birtokviszonyai a mohácsi vész után. *Acsády Ignác* l. tagtól. 80 kr. — X. Szám. A magyar pogány sirleletek. *Pulszky Ferencz t.* tagtól.

Tizenötödik kötet.

I. Szám. Tanulmányok a rómaiak dáciái aranybányászatáról. *Gábor lev.* tagtól. 90 kr. — II. Szám. Oláhok költöztetése Délmagyarországra a múlt században. *Szentkláray Jenő* l. tagtól. 20 kr. — III. Szám. A székely jog (Zipser Wilkühr). *Demkó Kálmántól*. 40 kr. — IV. Szám. A királyi bizalmas személyes jelenléte és ennek helytartója a vegyesházakbeli királyok korszakában. *Hajnik Imre* lev. tagtól. 20 kr. — V. Szám. Kálmán király oklevelei. *Pataky László* l. tagtól. 90 kr. — VI. Szám. Bihar vármegye alkirályai. *Rumay* l. tagtól.

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY

UTL AT DOWNSVIEW

D RANGE BAY SHLF POS ITEM C
39 10 21 02 11 020 1